Gramatica azi

AL. GRAUR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Coperta de *Eugen Stoian*

AL. GRAUR

GRAMATICA AZI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis — Sector VI
București
1973

CUVÎNT ÎNAINTE

1. *Perioada de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial pînă astăzi a fost marcată la noi, din punctul de vedere al studiilor de gramatică, de apariția Gramaticii Academiei (ediția I, 1954), care a pus în paginile ei multe probleme netratate mai înainte și le-a discutat într-un spirit mai larg decît cel cu care ne obișnuisem. Acest tratat a servit ca bază pentru modernizarea învățămîntului gramaticii, nu numai în facultățile de specialitate, ci și în școlile elementare și medii. Este însă evident că nu tot ce se discută în Gramatica Academiei trebuie să fie pus în fața elevilor, și mai cu seamă în fața celor din școala elementară. De aceea s-a publicat curînd un compendiu intitulat* Limba română *(1956), care, într-un spațiu mai restrîns, se ocupa de toate problemele limbii (nu numai de gramatică).*

În 1963 a apărut ediția a II-a a Gramaticii Academiei, mult dezvoltată și îmbunătățită, pe baza cercetărilor făcute în deceniul care se scursese. Ar fi fost normal să se publice din nou o formă restrînsă, dar acest lucru nu s-a făcut. Cum se pare că ediția a III-a a Gramaticii va mai întîrzia, m-am decis să redactez prezenta lucrare, bazată pe ediția a II-a, dar cu multe amănunte inspirate de propriile mele concepții. (Bibliografia, pînă la 1963, rămîne cea din Gramatica Academiei și nu va fi reamintită aici.)

Țin să precizez că nu am pretenția de a rivaliza cu viitoarea ediție (a III-a) a Gramaticii Academiei, care, fără nici o îndoială, va însemna un progres față de cea anterioară, căci colectivul de gramatică al Institutului de lingvistică din București, care are în sarcina sa elaborarea lucrării, dispune astăzi și de competența și de experiența necesară pentru a da o nouă operă de valoare.

Să-mi fie îngăduit să aduc aici mulțumiri tovarășei ECATERINA IONAȘCU, *care m-a ajutat să îmbunătățesc redactarea* mai multor pasaje.

Cîteva lucrări care, deși importante, nu vor fi citate în paginile care urmează:

M. AVRAM, Cu privire la definiția complementului de agent și a complementului sociativ, *în LR, XVII, 1968*, 4, *p. 468–471.*

B. B. BERCEANU, Sistemul gramatical al limbii române, *București, 1971.*

I. COTEANU *și* I. DĂNĂILĂ, Introducere în lingvistica și filologia românească, *București, 1970.*

PAULA DIACONESCU, Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc, *București, 1970.*

VALERIA GUȚU ROMALO, Corectitudine și greșeală, *București, 1972.*

IORGU IORDAN, Tendințe sintactice în limba română actuală, *în SCL, XVII, 1966*, 6, *p. 609–622.*

IORGU IORDAN, VALERIA GUȚU ROMALO, AL. NICULESCU, Structura morfologică a limbii române contemporane, *București, 1962.*

ION MUȚIU, Probleme privitoare la raportul de coordonare în limba română, *AUT, VI, 1968, p. 159–166.*

SORIN STATI, Teorie și metodă în sintaxă, *București, 1967.*

I

GENERALITĂȚI

CE ESTE LIMBA

2. O definiţie greşită, formulată acum mai bine de 100 de ani, mai persistă în unele minţi : limba ar fi un ,,organism viu'', care se dezvoltă neîncetat, sau, cum se mai spunea uneori, care se naşte, se dezvoltă, îmbătrîneşte şi moare. Verbele acestea ar putea fi folosite, cu condiţia să le înţelegem ca nişte figuri de stil; de asemenea adjectivul *viu* poate fi şi este folosit, dar tot printr-o figură de stil (marchează faptul că limba este în necontenită schimbare, ceea ce nu înseamnă că trăieşte, căci tot ce e pe lume, viu sau neviu, se schimbă mereu). În nici un caz nu trebuie să menţinem termenul *organism*, nici ca figură de stil. Limba este un sistem de semne care ne permit să ne formulăm gîndurile şi să le transmitem altor oameni.

Limba, împreună cu gîndirea (ambele sînt legate între ele în chip indisolubil), diferenţiază pe om de toate celelalte animale. Papagalul dresat rosteşte cuvinte, dar nu le gîndeşte. Creată în procesul muncii, ca mijloc de comunicare a gîndurilor, limba este indispensabilă pentru a gîndi. Fără a avea nume pentru obiecte şi acţiuni nu ne-am putea formula idei cu privire la ele ; fără cuvinte, n-am putea comunica altor oameni ideile noastre, n-am putea cere sau oferi ajutor, n-am putea să ne împărtăşim experienţele. Deci limba este indispensabilă şi pentru comunicare. Numai mînat de nevoia de a comunica, şi pe nesimţite, fără a fi conştient de aceasta, a început omul să vorbească. Pe de altă parte, deoarece limba reflectă situaţia din jurul omului, ea evoluează împreună cu societatea pe care o serveşte.

STRUCTURA LIMBII

3. Omul în devenire putea emite strigăte (cele mai multe animale dezvoltate au această facultate). Impresionat de o împrejurare neașteptată, individul scăpa fără voie un strigăt. Ceilalți indivizi, auzind strigătul, își îndreptau, tot involuntar, atenția către locul respectiv, luau cunoștință de împrejurarea nouă și reacționau în consecință. Faptul repetîndu-se des, cu timpul s-a stabilit o legătură între emiterea strigătului și comportarea ulterioară a celor care-l auzeau. Atunci omul a început să scoată strigătele intenționat, pentru a obține cu ajutorul lor un rezultat prevăzut.

Strigătele s-au diversificat apoi, s-au înmulțit, s-au rafinat și au ajuns să comunice lucruri din ce în ce mai numeroase, mai amănunțite și mai adînci. Sunetele scoase de om s-au organizat într-un sistem. Fiecare om rostește aceste sunete altfel decît ceilalți. Lucrul este simțit uneori fără greutate, de exemplu auzim că unii pronunță pe *r* graseiat, alții rulat și așa mai departe. Felul de pronunțare a unui sunet depinde și de sunetele care-l înconjură, de exemplu *n* din *bancă* e pronunțat altfel decît *n* din *bandă*. Dar în cele mai multe cazuri ascultătorul nu simte diferența, pe care numai aparatele o pot dezvălui. Mai mult decît atîta, înregistrările făcute în laborator arată că nici același om nu pronunță de două ori la fel același sunet în același cuvînt, ci întotdeauna traseele obținute cu ajutorul inscriptoarelor prezintă diferențe. Lucrul nu trebuie să ne mire, căci în general nu există pe lume două obiecte sau două manifestări absolut identice între ele.

În materie de limbă, sînt importante numai acele diferențe care duc la comunicări diferite. Indiferent dacă vorbitorul rostește pe *s* normal sau „sîsîit", cel care aude cuvîntul *sac* îl înțelege așa cum a dorit emițătorul; dacă însă cineva, în loc de *sac*, ar spune *mac*, sau *lac*, *fac*, *tac* etc., s-ar înțelege altceva decît trebuia. În cazul întîi zicem că avem de-a face cu două variante ale aceluiași

fonem, iar în cazul al doilea, cu foneme diferite şi anume *s*, *m*, *l*, *f*, *t* etc. Numim deci *foneme* unităţile de rostire care duc la diferenţierea înţelesului în cazul cînd înlocuim pe una cu alta. Există sute şi mii de sunete — practic numărul lor este nelimitat —, pe cînd fonemele sînt în general nu prea numeroase, o limbă obişnuită nu are în general mai mult de 50 sau 60. Studiul fonemelor se numeşte *fonologie*, în timp ce studiul sunetelor se numeşte *fonetică*. Un cuvînt este format dintr-un grup de foneme (uneori dintr-un singur fonem). Totalitatea cuvintelor folosite într-o limbă poartă numele de *vocabular*.

Cîteva rînduri sînt necesare pentru a arăta cum se formează astăzi cuvintele. Unele dintre cele pe care le folosim sînt primare, în sensul că nu sînt formate de la altele pe care le avem astăzi în limbă şi cu care le putem pune în legătură. Celelalte sînt derivate sau compuse. De exemplu, pentru noi *cot* este primar, pe cînd *a coti* e derivat de la cot, iar *coate-goale* e compus [1].

Derivarea se face cu *sufixe* şi cu *prefixe* (împreună, ele se numesc *afixe*). Pe lîngă sufixele lexicale, cu care se formează cuvinte, avem sufixele morfologice, care servesc la flexiune, împreună cu desinenţele. Se diferenţiază la un cuvînt *rădăcina*, care de obicei nu apare izolată în vorbire, apoi *tema*, care e formată prin alipirea unui sufix sau a unui prefix la rădăcină, iar tema este de obicei amplificată prin adăugarea altor sufixe şi mai ales a desinenţelor. De exemplu, *cerc-* este pentru noi o rădăcină, de la care formăm, cu prefix, tema *în-cerc-*, iar cu sufix, temele *cerc-a-*, *în-cerc-a-*, de unde apoi, cu desinenţa *-m*, de exemplu, a persoanei 1 singular, formăm imperfectul indicativ, *cerc-a-m*, *în-cerc-a-m*. Desigur tema fără desinenţe poate forma uneori un cuvînt, de exemplu infinitivul *cerc-a*, şi de asemenea rădăcina singură, de exemplu *cerc*, substantiv şi verb la persoana 1 singular a prezentului. Motivul pentru care tema singură sau rădăcina singură

---

[1] Pentru compunere, se poate consulta volumul întîi din *Formarea cuvintelor în limba română*, Bucureşti, 1970.

pot forma cuvinte este faptul că tocmai prin lipsa sufixului şi a desinenţei, ele se deosebesc de formaţiile cu sufixe şi cu desinenţă. Spunem în asemenea caz că tema are *desinenţa zero*, că rădăcina are *sufixul zero*.

După ce s-au creat formaţii cu sufixe şi cu prefixe, se pot naşte aşa-numitele formaţii regresive, apărute prin suprimarea unui prefix sau a unui sufix. De exemplu *prăpăd* e format de la *prăpădi*, prin suprimarea sufixului verbal.

A vorbi înseamnă a comunica ceva despre ceva, deci în marea majoritate a cazurilor un singur cuvînt nu e suficient, ci trebuie mai multe. Aceasta presupune o organizare a cuvintelor în grup, ceea ce se numeşte *gramatică*. Organizarea este pe două planuri : cuvîntul poate lua anumite forme, prin uşoare modificări ale compoziţiei lui, astfel încît să exprime unele amănunte privitoare la obiectul sau acţiunea denumită (de exemplu dacă e unul sau mai multe) ; aceste modificări se numesc *flexiune* şi se cuprind în *morfologie* (cuvînt care înseamnă „studiul formelor"); situaţia obiectului sau a acţiunii poate fi precizată şi prin legăturile stabilite între cuvîntul care denumeşte obiectul sau acţiunea şi cuvintele care îl înconjură. Aceste legături sînt obiectul de studiu al *sintaxei* (sensul primitiv al acestui termen este „punere la un loc").

EVOLUŢIA LIMBII

4. De la un repertoriu iniţial sărac dar foarte complicat, pentru că era nesistematic (şi deci încărca memoria în mod inutil), omenirea a ajuns treptat la un vocabular uzual de multe mii de cuvinte (putem spune chiar sute de mii, dacă le numărăm şi pe cele neuzuale, adică folosite numai în anumite ocazii). Cuvintele sînt în general structurate în aşa fel încît nu e nevoie să le avem necontenit în minte

pe toate sau chiar nu e nevoie să le cunoaștem; le putem crea sau recrea de cîte ori avem nevoie de ele și le înțelegem de cîte ori le auzim pronunțate sau le întîlnim scrise de alții, pentru că sînt formate dintr-un număr relativ mic de rădăcini cunoscute și cu anumite procedee clare și restrînse la număr. De exemplu, în limba noastră mai veche nu exista cuvîntul *socotitor*, și a fost format de curind din verbul *a socoti* și sufixul *-tor*, care arată pe autorul acțiunii (ca în *lucrător*, *muncitor*). Nu a fost nevoie de nici un fel de explicații ca să se înțeleagă ce are de făcut cel numit astfel, pentru că toți vorbitorii de limbă română cunoșteau elementele din care era format numele.

Și organizarea cuvintelor în frază a progresat cu timpul. În vremile foarte vechi, pentru fiecare formă gramaticală pe care o are azi un cuvînt, trebuia alt cuvînt, din altă rădăcină (aceste forme se numesc *supletive*); unele urme ale acestei stări se mai întîlnesc în limbile cunoscute de noi, de exemplu în germană pluralul de la *Mann* „om" este *Leute*, iar în rusă găsim pluralul *liudi* „oameni" în fața singularului *celovek* (de notat că *liudi* și *Leute* au aceeași origine, deci nu e vorba de o coincidență întîmplătoare); in latinește verbul care avea prezentul *fero* apărea la perfect sub forma *tuli* etc. Cu timpul, s-au creat procedee simple, care permit să ținem minte numai rădăcina și terminațiile (sufixe sau desinențe), astfel incît oricine cunoaște una dintre formele verbului sau ale substantivului le poate forma fără greutate pe celelalte, de exemplu verbul latinesc *suffero*, cu perfectul *sustuli* și supinul *sublatum* (vezi § 111 și 112), apare în românește regularizat ca *suferi*, *suferii*, *suferit*. Un român care aude pentru prima oară cuvintele *tapir*, *fiolă*, va găsi ușor formele de plural *tapiri*, *fiole*, fără să fie nevoie să i le indice alții.

Tot așa se petrec lucrurile cu legarea cuvintelor în propoziții și fraze: aceasta s-a perfecționat mereu, astfel că astăzi, cu mijloace mult mai puține și mai simple decît în trecut, putem exprima mult mai multe idei și mult mai clar.

Nu trebuie să ne imaginăm că acest proces a decurs în linie dreaptă, fără opriri și reveniri. Istoria limbii este paralelă cu istoria societății. În perioadele în care o societate, indiferent din ce motive, se destramă sau numai regresează, limba pierde din bogăția și din claritatea ei. Dar în ansamblu, trecînd peste accidentele momentane, limba a progresat mereu, pentru că și societatea în ansamblu a progresat.

LIMBI SINTETICE ȘI LIMBI ANALITICE

5. Se deosebesc prin acești termeni două feluri de limbi : cele sintetice, care pentru a exprima funcțiunile substantivelor, timpurile și modurile verbelor, fac apel mai mult la modificarea formei cuvîntului, și cele analitice, care pentru același scop se folosesc mai mult de cuvinte ajutătoare, adăugate înainte sau după cuvîntul de bază. Astfel *omului*, *venii* sînt forme sintetice, pe cînd *lui Ion*, *am venit* sînt forme analitice. Multe limbi europene, printre care și cele romanice, prezintă o trecere treptată de la sintetism la analitism. Latina, în formele ei mai vechi, se folosea aproape exclusiv de sufixe și desinențe, iar limbile romanice utilizează în măsură din ce în ce mai mare cuvintele ajutătoare. În ce privește substantivul, româna e mai conservatoare decît limbile apusene, fiind singura care a păstrat în parte flexiunea nominală : zicem *mamei*, față de fr. *à la mère*, it. *alla madre*. În ce privește verbul, româna prezintă forme sintetice la mai mult ca perfectul indicativ *(făcusem)* în fața formelor analitice din limbile apusene (fr. *j'avais fait*, it. *avevo fatto)*, dar viitorul întîi, la noi, este analitic, în timp ce limbile apusene au revenit la sintetism : zicem *voi veni* sau *am să vin*, pe cînd franceza are pe *(je) viendrai*, italiana pe *venerò* (în latinește, viitorul era sintetic, *ueniam*, dar în faza romanică a devenit analitic, *venire habeo;* de aici

formele din franceză şi italiană, în care cele două cuvinte au fost sudate într-unul).

De această situaţie trebuie să se ţină seamă cînd se analizează în româneşte apariţia flexiunii cu ajutorul articolului prepus la numele personale masculine *(lui Dinu*, în locul formei mai vechi *Dinului)* şi mai ales la numele feminine (de tipul *lui Maria*[2]*)*; mai mult, formele analitice se introduc şi la substantivele comune *(lui popa, lui frate-meu, lui mama*; vezi § 35). Ne speriem adesea de faptul că *lui*, masculin, apare la feminine: şi aici sîntem pe linia de evoluţie a limbii, căci încă din primele faze ale limbii române s-au format genitive plurale de tipul *fetelor*, unde desinenţa *-lor* este luată de la masculin (lat. *illorum*, faţă de femininul *illarum*, care ar fi trebuit să devină în româneşte *-lăr)*. Se spune adesea că, pentru feminine, vina o au numele străine de felul lui *Miriam*, *Ethel* etc., care nu puteau primi articolul feminin pus la urmă. Lucrurile nu stau aşa: exemplele cu substantive româneşti (*lui soră-mea* etc.) sînt mai vechi decît introducerea numelor de persoană de felul celor citate; mai mult decît atîta, formele cu *lui* sînt de multă vreme curente în graiurile rustice, unde nu se putea pune problema influenţei numelor exotice.

LIMBA VORBITĂ ŞI LIMBA SCRISĂ

6. În primele timpuri ale omenirii nu putea exista altfel de limbă decît cea vorbită. Au trebuit să treacă sute de mii de ani pînă cînd au apărut primele rudimente de scriere. În acest timp, limba vorbită ajunsese să se consolideze, să-şi creeze tradiţii şi să-şi dovedească utilitatea. Ce e drept, primele scrieri au fost picturi, care reproduceau obiecte, apoi, cu timpul, idei. Dar acestea trebuiau tra-

---

[2] Vezi Al. Graur, *Les noms de personnes roumaines muni's d'article*, în RRLi, X, 1965, p. 551–557.

duse în limbaj sonor de cel care le descifra. Apoi, trecîndu-se la forme mai avansate, semnele scrise au început să fie semne nu ale ideilor, ci ale sunetelor, fiecare semn reprezentînd, într-o fază mai veche o silabă, iar într-o fază mai nouă, un fonem.

Cu răspîndirea ştiinţei de carte, s-a ajuns ca formele scrise să le influenţeze pe cele rostite. Scrierea rămîne constant în urma vorbirii, în sensul că, atunci cînd se produce o schimbare în pronunţare, durează destul de mult timp pînă ce este introdusă în scriere. (Să ne gîndim numai la limbi ca engleza sau franceza, a căror ortografie actuală reproduce în general rostirea din evul mediu.) Oamenii care învaţă să scrie în conformitate cu pronunţarea din trecut introduc uneori în pronunţarea lor actuală sunete care de multă vreme nu mai erau rostite (vezi un exemplu la § 66).

Dezvoltarea mare pe care a luat-o presa, generalizarea ştiinţei de carte, au făcut să crească rolul scrisului; dar au venit la timp cinematograful vorbitor, radiodifuziunea, pentru a restabili situaţia.

ORTOGRAFIA

7. În principiu, scrierea înseamnă transpunerea fiecărui fonem printr-o literă. În practică, paralelismul nu poate fi absolut, în primul rînd pentru că nici pronunţarea nu e perfect fixată: de vreme ce unii zic *delincvent* şi alţii *delicvent*, e clar că sau se va scrie în două feluri, sau unii vor scrie altfel decît pronunţă. În vederea unei scrieri relativ unitare trebuie mai întîi unificată pronunţarea (în măsura în care acest lucru e posibil). Pentru aceasta se elaborează îndreptare ortoepice.

Dar dificultăţile de scriere nu se limitează la cele arătate pînă acum. În general, oamenii, după ce au depus o muncă relativ îndelungată ca să-şi însuşească un mod

de scriere, nu sînt dispuşi să-l părăsească atunci cînd pronunţarea s-a schimbat. Generaţiile mai în vîrstă nu adoptă pronunţarea nouă; cei mai tineri, care şi-au însuşit-o, învaţă să scrie de la cei mai mari şi foarte adesea sînt siliţi să adopte în scris formulele vechi, deşi nu le acceptă şi în pronunţare. Cu timpul scrisul rămîne tot mai mult în urma pronunţării sau, cu alte cuvinte, scrierea încetează de a fi fonetică şi devine etimologică.

În orice caz, este nevoie şi de un îndreptar ortografic, care să decidă, în cazurile litigioase, formele preferabile şi, eventual, să aducă, cel puţin parţial, scrierea mai aproape de pronunţarea contemporană.

Ortografia este în oarecare măsură legată de gramatică, deoarece alegerea între mai multe posibilităţi de a scrie este dictată uneori de considerente gramaticale. De exemplu, scriem *creează*, nu *creiază* sau *crează*, ceea ce se justifică prin analiza morfologică: rădăcina *cre-* (cf. *cre-aţie*, *cre-atură*, *cre-ator*) este urmată de desinenţa *-ează* (ca în *lucr-ează*).

LIMBĂ, DIALECT, GRAI

8. Am pomenit mai înainte de „naşterea limbilor". Chiar dacă sîntem de acord să vedem aici o figură de stil, trebuie să notăm că termenul e valabil numai pentru crearea graiului articulat în îndepărtatul trecut cînd maimuţa s-a transformat în om. Atunci, într-adevăr, s-a „născut" ceva: nu exista de mai înainte un mod de comunicare prin sunete şi el a fost creat. Mai tîrziu, nici o limbă naturală nu s-a mai născut. Orice limbă naturală este numai transformarea, într-o perioadă mai mult sau mai puţin îndelungată, a unei limbi mai vechi. Astfel, din indo-europeana primitivă (cunoscută nouă numai prin deducţie, pe baza comparării a numeroase limbi înrudite între ele şi cunoscute de noi direct) provine limba latină. Aceasta,

într-o perioadă de cîteva sute de ani, în primul mileniu al erei noastre, s-a transformat în mai multe limbi romanice, printre care şi limba noastră.

Nu se poate fixa nici o dată concretă la care s-a produs această transformare, căci niciodată n-a avut loc un salt brusc de la latină la o limbă romanică : s-au introdus treptat schimbări de amănunt, şi nici una din aceste schimbări, luată izolat, nu a fost esenţială. Dar după o trecere de timp, s-au acumulat atîtea schimbări, încît între latina din trecut şi cea la care se ajunsese erau diferenţe radicale. Prin convenţie, se dau acestor faze nume ca „latina tîrzie'', „româna primitivă'' etc.

Româna s-a format pe o arie întinsă în răsăritul Europei. Destul de repede, probabil în urma aşezării slavilor în Balcani, românii din nordul Dunării n-au mai avut decît contacte sporadice cu cei de la sud, ceea ce a permis ca limba să se diferenţieze adînc. S-au consemnat patru dialecte româneşti : dacoromâna în ţara noastră, aromâna în Pind şi în regiunile învecinate, megleno-româna în Meglen şi istroromâna în Istria. Cu trecerea timpului, tot din lipsa de contact, aceste patru dialecte s-au diferenţiat mereu între ele, astfel că, de obicei, cînd se vorbeşte de limba română, se înţelege numai dacoromâna, care este împărţită, la rîndul ei în dialecte. Chiar dacă de obicei se păstrează termenul de dialecte pentru idiomurile de la sudul Dunării, ele sînt în fapt tratate ca limbi aparte. Expunerea de faţă va privi numai dacoromâna.

LIMBA LITERARĂ

9. Se învaţă la şcoală limba literară, înţelegîndu-se prin aceasta limba îngrijită, folosită de oamenii culţi, în primul rînd în scris, deşi există şi o limbă literară vorbită. De aceasta se face uz nu numai în literatura aşa-numită beletristică, ci şi în cea ştiinţifică, în textele administra-

tive, în presă etc. Limba literară, din ce în ce mai mult, elimină din uzaj graiurile regionale, dialectele. Se ajunge ca oamenii instruiţi din toată ţara să vorbească aproximativ la fel, să nu putem deci ghici din ce regiune este cel pe care îl auzim vorbind.

Trebuie precizat însă că scriitorii, în interesul exprimării artistice şi pentru a-şi caracteriza personajele, au dreptul să folosească şi expresii arhaice, regionale şi chiar corupte. Pentru acestea din urmă ajunge să amintim de opera lui Caragiale. Nimeni şi nimic nu poate limita dreptul scriitorului de a-şi lua mijloacele de expresie de unde le găseşte, cu singura condiţie ca rezultatul să fie valoros.

Se aud uneori proteste: folosind elemente regionale sau corupte, scriitorii ar împiedica unificarea şi cultivarea limbii. De asemenea, se protestează uneori pentru că se difuzează texte folclorice redactate în dialect. În realitate, se întîmplă foarte rar ca o formă regională să se răspîndească graţie folosirii ei de către un scriitor, şi aceasta nu constituie nici o nenorocire, întrucît nu există restricţii teritoriale pentru procurarea de material limbii literare. De obicei însă, tocmai pentru că o formă lingvistică e folosită pentru a caracteriza un personaj ca aparţinînd unei regiuni periferice sau unei categorii de oameni inculţi, această formă atrage asupra ei atenţia în sensul că trebuie evitată. Să ne gîndim iarăşi la Caragiale. Mai aproape de noi, Ion Băieşu, într-o serie de scenete televizate, a pus în gura personajelor expresii inculte şi, atrăgînd astfel atenţia asupra acestora, a contribuit la eliminarea lor.

LINGVISTICA ISTORICĂ ŞI LINGVISTICA DESCRIPTIVĂ

10. Faptul că limba evoluează paralel cu societatea, că deci se schimbă necontenit, a condus la crearea lingvisticii istorice. Aceasta studiază pe de o parte etimologia,

adică originea și evoluția cuvintelor, pe de altă parte gramatica istorică, urmărește deci evoluția sistemului fonetic, a morfologiei și a sintaxei de-a lungul timpului. Istoria societății ajută la aceste cercetări și este ea însăși ajutată, în unele puncte, de datele obținute de lingviști. Rezultatele cercetărilor de acest fel pot fi interesante și pentru nespecialiști, dar în aparență nu există necesitatea imperioasă ca ei să le cunoască.

Pentru nevoile educației se impune în primul rînd cunoașterea rezultatelor obținute de lingviști pe altă cale, anume prin studiul unei situații date la un moment dat, în primul rînd prin descrierea structurii actuale a limbii materne. Pe această structură trebuie să fie stăpîn în chipul cel mai complet oricine trece prin școală. Se elaborează deci dicționare, gramatici descriptive, în care se adună pe de o parte întregul inventar de cuvinte, pe de altă parte totalitatea regulilor de întrebuințare și explicarea felului în care ele se aplică.

Descrierea limbii așa cum apare ea la un moment dat nu este o sarcină foarte ușoară, deoarece limba este în permanentă mișcare, iar regulile gramaticale nu sînt rigide. Numai în aparență gramatica descriptivă nu are nevoie de cercetare istorică : nu numai că pentru a înțelege o situație trebuie să ne dăm seama pe ce cale s-a ajuns la ea, dar și fără a urmări să cunoaștem cauzele sîntem obligați să ținem seamă de evoluția limbii. Din cauza schimbărilor neîntrerupte, se întîmplă ca regulile tradiționale să rămînă numai pe hîrtie, iar vorbitorii să aplice altele, noi; gramatica este obligată să le diferențieze pe unele de celelalte și să consemneze că unele moduri de exprimare sînt învechite, iar altele constituie inovații, care poate vor prinde, poate nu. De exemplu, astăzi *ei se joc* este un arhaism, pe cînd *cerere pentru locuință* este o inovație (în loc de *cerere de locuință*). A face astfel de diferențieri înseamnă a face istorie.

FORMAŢII PRODUCTIVE ŞI NEPRODUCTIVE

11. De la formarea cuvintelor ne sînt relativ familiari termenii *productiv* şi *neproductiv.* Cînd apare un prefix sau un sufix nou — adică atunci cînd vorbitorii, analizînd unele cuvinte, sînt în stare să constate prezenţa unui afix, dar nu-l folosesc pentru a crea cu ajutorul lui cuvinte noi — zicem că e vorba de un afix neproductiv. De exemplu, recunoaştem pe *meta-* în *metafizică* (alături de *fizică)*, pe *-ing* în *dribling* (alături de *a dribla)*, dar nu formăm cuvinte noi cu *meta-* sau cu *-ing* (toate cele pe care le avem au fost luate gata făcute din alte limbi sau calchiate). La un moment dat, după modelul cuvintelor anterioare analizabile, vorbitorii încep să constiuiască unele noi, neîmprumutate, deci afixele au devenit productive. Astfel am luat din franceză pe *voaletă*, alături de *voal*, pe *camionetă*, alături de *camion*, după care am ajuns să construim în româneşte pe *afișetă* de la *afiș*, pe *gonetă* de la *goană.*

Cu timpul, un afix productiv poate deveni neproductiv. De exemplu, sufixul *-anie*, cu care s-a format *pățanie* de la *păți*, nu mai serveşte la formarea de noi cuvinte, deşi continuă să fie recunoscut în cuvintele formate mai demult cu ajutorul lui.

Distincţia între productiv şi neproductiv este mai puţin semnalată în gramatică, este însă necesară și aici. Este o foarte mare deosebire între un model de flexiune care permite crearea de noi şi noi forme şi un model care a încetat de a mai inspira pe vorbitori. Conjugarea a II-a şi a III-a sînt numite de obicei „moarte", în realitate însă ele sînt neproductive. Încă din antichitate nu s-au mai format noi verbe de aceste conjugări. Singurele conjugări productive ale limbilor romanice (cu unele rezerve care se vor prezenta la locul cuvenit) sînt I-a şi a IV-a. Se va ţine seamă în tot cursul expunerii de faptul că unele formaţii au încetat de a mai servi ca model, că altele

încă n-au ajuns productive sau sînt numai slab productive, în opoziție cu cele pe care le punem neîncetat la contribuție pentru a da naștere la noi mijloace de exprimare.

CONSERVATORII

12. Încă din antichitate s-au găsit oameni care și-au asumat rolul de a apăra limba împotriva transformărilor. Astăzi, în diverse țări, se publică volume cu titluri ca „Nu spuneți..., ci spuneți...", scrise în general de oameni care nu au făcut studii speciale, ci au ca singur criteriu că e bine așa cum au învățat ei cînd erau școlari. Li se zice *puriști*. Ei constată că se „strică" limba, pentru că se vorbește astăzi altfel decît acum 50 de ani. În cele mai multe cazuri, limba își vede de drum, fără a ține seamă de astfel de obstacole. „Stricăciunile" de azi vor fi apoi apărate de puriștii din generația viitoare, care vor protesta împotriva încercării de a le elimina în profitul altor inovații.

Dar nu joacă oare același rol școala, Academia, cu îndreptarele pe care le publică? Desigur numai în oarecare măsură și, să sperăm, în măsura în care rolul de apărător al trecutului este util. În primul rînd nu crede nimeni că în limbă (ca și în orice alt domeniu) orice inovație este utilă; de multe ori oamenii pronunță greșit un cuvînt pentru că nu l-au auzit cum trebuie, pentru că n-au știut să-l analizeze corect în părțile lui componente; modifică o construcție pentru că n-au înțeles-o exact, dînd astfel dovadă de ignoranță. Evident, se întîmplă ca și astfel de greșeli să se generalizeze (de exemplu zicem cu toții *întreg*, deși corect ar fi fost *întegru*, căci se pornește de la lat. *integer)*, dar în principiu e mai bine să fie împiedicate.

În al doilea rînd, rolul de frînă este util pentru ca limba să nu evolueze prea repede (și aici pot aduce servicii și puriștii, dacă nu sînt prea mărginiți). Limba se

schimbă necontenit, nu poate să nu se schimbe și n-ar fi bine să nu se schimbe, căci ar însemna că nu ține seamă de nevoile societății, care sînt mereu altele. Dar schimbările nu trebuie să fie foarte rapide. Pe de o parte ele se produc în chip deosebit în fiecare dialect sau grai și, dacă s-ar generaliza în scurtă vreme, cei dintr-o regiune n-ar avea timp să ia cunoștință de inovațiile din celelalte regiuni, deci limba s-ar sfărîma într-o puzderie de dialecte foarte deosebite între ele, tot atît de deosebite ca limbile de alte origini. Pe de altă parte, chiar în aceeași regiune și chiar în aceeași familie s-ar ajunge la sciziune: deoarece, începînd de la vîrsta adultă, oamenii sînt mai puțin accesibili la inovații în limbă, s-ar ajunge ca bunicii să vorbească limba de acum 50 de ani, iar nepoții pe cea de azi, foarte diferite între ele, astfel încît nu s-ar putea înțelege unii cu alții.

Chiar dacă admitem că vîrstnicii ar urma și ei curentul și ar introduce în graiul lor inovațiile, s-ar pune problema lecturii: copiii de azi n-ar mai putea citi operele literare scrise în secolul trecut.

Pentru toate aceste motive, este util să se modereze tendințele de transformare rapidă a limbii. Greșeala pe care o fac de obicei puriștii și uneori și specialiștii este că socotesc dăunătoare orice schimbare, netinînd seama de faptul că se ivesc necesități noi și că se pot găsi mereu formule mai avantajoase pentru a exprima unele idei existente și pînă acum. Conservarea este deci bună, dar cu măsură.

INOVAȚII UTILE

13. După cele văzute pînă aici, aproape că nu mai e nevoie să se spună că unele inovații în limbă sînt utile. Dar după ce ne putem orienta ca să le recunoaștem? În unele cazuri răspunsul e simplu: formula veche dădea naștere la confuzii și s-a găsit una nouă care le evită.

Este clar că în această situație inovația este utilă și trebuie încurajată. Secretarul de redacție al unei reviste care apărea acum vreo 40 de ani tăia regulat cuvîntul *către* în locuțiunea prepozițională *de către*: pe vremuri, cînd era elev, îi spusese profesorul său de limba română că *de* este suficient, așa cum a fost multă vreme în trecut. Într-adevăr, în multe expresii, *de* este și astăzi de ajuns, de exemplu *în cartea citită de mine*. Dar există și propoziții în care *de* singur poate fi înțeles în două feluri, de exemplu *s-a spus de director* poate însemna sau că cineva a spus ceva cu privire la director, sau că directorul a spus ceva; de aceea au apărut formulele noi, mai lungi, dar fără ambiguitate: *s-a spus despre director* și *s-a spus de către director*. Odată introdusă în asemenea cazuri, locuțiunea nouă s-a putut extinde și în altele, unde pericolul de confuzie era mai mic sau chiar nu exista deloc.

Dar nu totdeauna dispunem de posibilitatea aceasta de apreciere. De la *a observa*, persoana a 3-a singular a indicativului prezent este *observă*, dar unii zic *obsearvă*; nici una din aceste două forme nu produce încurcături; pe care să o alegem deci? Aici soluția ne este dată de examinarea întregii evoluții a limbii; aceasta ne va arăta care dintre cele două forme se încadrează în tendințele actuale. Constatăm astfel că în trecut, în asemenea situație, *e* din tema verbului se schimba în *ea*: *leg*, *leagă*, și alternanța, la aceste cuvinte, se păstrează în continuare; la verbele introduse de curînd în limba noastră, schimbarea nu se mai produce: *repet*, *repetă* și tot așa *atest*, *atestă* și multe altele. Aceasta înseamnă că forma *obsearvă* nu corespunde tendințelor actuale și trebuie evitată. În general, astăzi nu mai avem nevoie de mai multe semne distinctive pentru fiecare formă (deci, pentru a marca persoana a 3-a, e suficientă desinența *-ă*, fără modificarea vocalei din temă).

Urmarea este că normele trebuie din cînd în cînd modificate pentru a le adapta la realitate. Iată un exemplu din flexiunea verbală. A fost o vreme cînd un verb

ca *a cînta* se conjuga la pluralul perfectului în felul următor : *(noi) cîntăm, (voi) cîntat, (ei) cîntară*, ceea ce putea provoca confuzii : *cîntăm* putea fi luat drept prezent, iar *cîntat*, drept participiu. De aceea, după modelul persoanei a 3-a, *cîntară*, s-a introdus silaba *-ră-* şi la primele două persoane, care au devenit astfel *cîntarăm, cîntarăţi*. Fiind clare, acestea s-au generalizat şi gramatica oficială le-a acceptat. Dar şi la mai mult ca perfect erau complicaţii : se zicea *(noi) cîntasem, (voi) cîntaset, (ei) cîntase*. Fără pronume, persoana 1 şi a 3-a puteau fi luate drept singulare. Vorbitorii au găsit aceeaşi soluţie ca la perfect, au introdus silaba *-ră-* şi au format pe *cîntaserăm, cîntaserăţi, cîntaseră*, forme fără cusur. Oficialitatea s-a opus acestor inovaţii, care de-abia în 1954, în prima ediţie a Gramaticii Academiei, au fost deplin acceptate. Dar în Muntenia s-au creat şi plurale de felul lui *cîntără, a cîntatără* etc., care pînă la urmă au fost definitiv respinse (deşi *cîntă* se zice la persoana a 3-a şi la singular şi la plural, iar în Muntenia se zicea la plural *a cîntat)*.

II

PĂRȚILE GRAMATICII

DESPĂRȚIREA MORFOLOGIEI DE SINTAXĂ

14. Unul dintre reproşurile adresate în ultimul timp gramaticii tradiţionale este faptul că în definiţii amestecă datele morfologiei cu ale sintaxei. De exemplu adjectivul este definit ca „un cuvînt care denumeşte o calitate, acordat cu un substantiv"; partea finală este necesară, căci sînt şi substantive care denumesc calităţi (de exemplu *bunătate* alături de *bun)*, fără să se acorde însă cu alt substantiv. Dar acordul este o problemă de sintaxă, iar adjectivul este o parte de vorbire, deci aparţine morfologiei.

Critica nu mi se pare prea gravă. Morfologia nu are existenţă independentă de sintaxă, căci formele cuvintelor ar fi indiferente, mai bine-zis nici n-ar exista, dacă nu ar avea o întrebuinţare sintactică, tot aşa cum sintaxa n-ar exista dacă nu i s-ar pune la dispoziţie cuvinte pe care să le organizeze în fraze. De aceea nici nu ne trebuie o morfologie care să nu ţină seamă de întrebuinţarea formelor, după cum nu ne-ar servi la nimic o sintaxă care n-ar porni de la formele existente ale cuvintelor.

Aşa cum sînt definiţiile actuale, care în linii mari datează din antichitate, ele izbutesc să ne dea o imagine adecvată a părţilor vorbirii şi a categoriilor gramaticale, suficientă pentru ca începătorii să poată delimita în practică substantivul de adjectiv sau complementul de atribut. De aceea vom menţine în general definiţiile şi grupările tradiţionale.

Nu e mai puţin adevărat că păstrăm totuşi diferenţierea gramaticii în morfologie şi sintaxă, deoarece în cele mai multe cazuri fiecare din cele două domenii prezintă fapte aparte şi comportă explicaţii particulare.

DEFINIȚII... NEDEFINITE

15. Am avut și pînă aici ocazia să subliniez faptul că limba este în necontenită schimbare și că unele moduri de exprimare capătă treptat altă formă sau alt înțeles. Nu numai că diferiți cercetători au păreri opuse asupra unora dintre faptele gramaticale, dar adesea același autor nu-și poate forma o idee categorică cu privire la un anumit fenomen. Lucrul nu are de ce să ne mire. Limba, împreună cu gîndirea, de care e legată în mod indisolubil, trebuie să reflecte tot ce e pe lume și să exprime păreri care nu pot să nu se modifice mereu, împreună cu realitatea înconjurătoare, ba mai mult decît aceasta, pentru că trebuie să ținem seamă de posibilitatea corectării unor păreri anterioare asupra unor fapte care în esență nu s-au schimbat. Se produc în limbă și modificări cauzate de jocul intern al relațiilor dintre elementele ei : se elimină un mod de exprimare care dădea naștere la confuzii, dar însăși această eliminare poate crea la rîndul ei confuzii sub alte aspecte. Se găsesc formule mai scurte, fără a se pierde nimic din ideile comunicate. Va trebui deci să ținem seamă de faptul că unele moduri de exprimare sînt în curs de schimbare și că în unele cazuri se creează categorii intermediare. Dacă nu vrem să falsificăm faptele, nici să le forțăm să intre în tipare subiective, va trebui să formulăm uneori regulile cu oarecare elasticitate.

III

MORFOLOGIA

INTRODUCERE

16. Am văzut în § 3 cum se face analiza cuvintelor în rădăcină, temă, afixe (sufixe și prefixe, desinențe). Am văzut de asemenea că uneori rădăcina se folosește fără nici un adaos, fie pentru că nu e nevoie să exprime mai multe nuanțe morfologice (de exemplu în cazul prepozițiilor), fie pentru că nuanțele sînt exprimate prin alte mijloace: prin modificarea unui sunet al rădăcinii (de exemplu *gol* cu pluralul *goi)*, sau pur și simplu prin faptul că nu se adaugă și nu se schimbă nimic *(pom, gît* sînt marcate în felul acesta ca singulare, *cînt* ca persoana 1 singular etc.). De cele mai multe ori însă intervin afixele.

Cu ajutorul sufixelor formăm modurile și timpurile la verbe, iar cu ajutorul desinențelor marcăm la verbe persoana care face acțiunea, iar la substantive și adjective (de asemenea la unele numerale și pronume asimilate cu adjectivele), numerele și cazurile. Termenul *terminație*, folosit încă uneori, nu e recomandabil, deoarece cuvintele care nu au nici sufix, nici desinență, au totuși o terminație, căci trebuie să se sfîrșească într-un fel (de exemplu *cînt* nu are nici sufix, nici desinență, dar se termină cu consoana *-t*, care face parte din rădăcină).

Modificările pe care le suferă cuvintele pentru a li se marca rolul în propoziție și diferite amănunte privitoare la legăturile lor cu celelalte cuvinte se numesc flexiune.

PĂRȚILE VORBIRII

17. Cea mai superficială examinare a unui fragment de limbă ne arată că în el se cuprind cuvinte de tipuri diferite. Să luăm o frază ca: *actualul plan de cinci ani va duce la realizarea multor uzine de un tip pe care nu l-am cunoscut pînă acum.* Este limpede că *actualul* nu se comportă ca

va duce, nici *plan* ca *pînă*. Dar *actualul* e organizat la fel ca *multor* și de asemenea *va duce* e de același tip cu *am cunoscut*, iar *plan* cu *uzine* etc. Tradiția stabilește zece categorii de astfel de tipuri, numite părțile vorbirii. Ele sînt : substantivul, adjectivul, articolul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția.

În ultimul timp s-au adus multe critici acestor grupări, subliniindu-se pe de o parte că despărțirea nu e totdeauna categorică (de exemplu, numeralul poate fi luat uneori drept adjectiv și alteori drept substantiv), pe de altă parte că definițiile se sprijină pe considerente nu numai morfologice, ci și sintactice (vezi § 14), ba chiar și lexicale. De exemplu, adverbul se deosebește de adjectiv prin faptul că primul se atașează la un verb iar al doilea la un substantiv. În fraze ca *era gata să plec* și *eram gata să plec*, diferențiem adjectivul *gata* de adverbul *gata* prin faptul că în cea de-a doua formulă verbul *eram* se acordă cu subiectul subînțeles *(eu)*, iar în cea dintîi *era* nu se acordă.

Aceste critici, de care am mai pomenit în § 14 și 15, corespund unor realități, dar nu sînt suficiente ca să ne facă să părăsim clasamentul tradițional, cu atît mai mult cu cît unul mai bun nu s-a propus pînă acum. Faptul că în morfologie facem apel la sintaxă și la lexic mi se pare normal după ce am recunoscut că toate elementele limbii se influențează reciproc.

Ceea ce mi se pare esențial este faptul că după o perioadă relativ scurtă de ucenicie copiii ajung să delimiteze fără greșeală, în imensa majoritate a cazurilor, substantivul de adjectiv, adjectivul de adverb și așa mai departe. Nimeni nu poate tăgădui că *plan* e substantiv, *mult* adjectiv, că *va duce* e verb și că *acum* e adverb. Aceasta dovedește că clasamentul nu e rău făcut, justețea lui neputînd fi măsurată decît în practică. Definițiile amănunțite vor fi date la fiecare parte de vorbire, unde se va discuta și comportarea ei și modul de utilizare.

LOCUȚIUNILE

18. Unele cuvinte, fiind de multe ori folosite împreună, ajung să se lege între ele, să fie folosite cu valoarea unui singur cuvînt. Am pomenit mai sus (§ 3) de cuvintele compuse, care reprezintă în general un grad de sudură înaintat; există şi o situaţie intermediară: *locuțiunile*, fără să fi devenit cuvinte compuse, prezintă totuşi, de obicei, în interiorul lor, legături mai intime decît cuvintele celelalte între ele. De exemplu, *din cauză că:* nimic nu ne împiedică să analizăm această formulă în părţile ei componente, să constatăm de exemplu că *din* e prepoziţie, *cauză* substantiv, iar *că* conjuncţie, dar luate toate împreună ele nu sînt mai mult decît o conjuncţie cauzală, la fel cu *deoarece*, iar vorbitorii, în general, nu sînt atenţi la faptul că în interiorul locuţiunii există substantivul *cauză*, aproape aşa cum nu recunosc în *deoarece* prezenţa substantivului *oară*.

Sînt şi cazuri cînd se pot distinge uşor elementele din care e formată o locuţiune, dar analiza ei în părţile componente nu e indicată, deoarece nu putem recunoaşte sensul particular al fiecărui element. De exemplu, *cu toate că*, egal în întrebuinţare cu *deşi* (şi acesta la origine locuţiune), nu lasă să se vadă valoarea pe care o are aici *toate*.

De obicei într-o locuţiune găsim cuvinte care aparţin mai multor părţi de vorbire, de exemplu, în ultimul exemplu, *cu* este prepoziție, *toate* adjectiv, iar *că* conjuncţie.

CATEGORIILE GRAMATICALE

19. Modificările suferite de cuvinte în flexiune se grupează în cîteva tipuri pe care le numim categorii gramaticale. Unele dintre ele sînt proprii unei singure părţi de vorbire, altele mai multor părţi.

Numărul arată dacă e vorba de un singur exemplar sau mai multe, dacă o acțiune e făcută de un singur autor sau de mai mulți.

Genul, cînd se referă la o ființă, arată dacă aceasta este de sex masculin sau feminin (excepţiile sînt foarte rare); în principiu, obiectele neînsufleţite sînt de genul neutru (ceea ce înseamnă, la origine, ,,nici una, nici alta''), dar aici distincţia este mai puţin tranşantă : dacă nu găsim decît unele exemple, cu totul discutabile, de inserare a unei fiinţe printre neutre, în schimb sînt foarte multe obiecte neînsufleţite denumite prin substantive masculine și mai ales feminine.

Cazul denumeşte schimbările pe care le suferă cuvintele flexibile (cu excepţia verbului; situaţia participiului, a infinitivului va fi discutată la locul potrivit) pentru a se marca rolul lor în propoziţie.

Diateza, modul şi timpul privesc numai verbul. *Diateza* exprimă raportul între acţiune și autorul ei: subiectul face acţiunea sau îi suferă efectele (și alte nuanțe se clasează aici). *Modul* arată dacă acţiunea e prezentată ca reală, posibilă sau ireală. *Timpul* arată dacă acţiunea se petrece în momentul cînd e relatată, ori în alt moment, anterior sau posterior; poate preciza şi raportul faţă de efectuarea altei acţiuni.

Modificările după gen, număr şi caz se numesc *declinare*. Modificările după diateză, mod, timp, număr și persoană se numesc *conjugare*.

Gradele de comparație apar la adjectiv sau la adverb, cîteodată și la substantive, și marchează intensitatea unei însuşiri în raport cu alta sau în mod absolut.

SUBSTANTIVUL

20. Cuvintele care denumesc obiecte, înţelegînd prin aceasta tot ce e supus percepţiei noastre (fiinţe, lucruri neînsufleţite, fenomene, relaţii, însuşiri luate în sine, vezi § 14)

se numesc *substantive*. Aici se cuprind şi numele de acţiuni şi de stări. Este uneori greu de a delimita fiinţele de lucruri, dar aceasta nu este o problemă de gramatică şi nu prezintă nici un interes pentru definirea substantivului, căci aici ne este indiferent dacă un cuvînt denumeşte o fiinţă sau un lucru, de vreme ce şi într-un caz şi în celălalt e tot substantiv. Substantivele au *număr* (singular şi plural), *gen* (masculin, feminin sau neutru), care depind de constituţia obiectului denumit, şi *caz* (nominativ, genitiv, dativ, acuzativ, vocativ), după rolul pe care îl joacă în propoziţie.

Ele pot fi *subiect*, *atribut*, *complement*, *nume predicativ*.

Substantivele se împart în *comune* şi *proprii*. Substantivul comun denumeşte un grup de obiecte care concordă între ele prin trăsăturile lor esenţiale, de exemplu *oamenii; caii; merii; luptele*. Fiecare dintre cai prezintă însuşirile care au fost stabilite ca esenţiale pentru această speţă de mamifere. Pe de altă parte exemplarele reunite sub un singur nume se deosebesc prin diferite amănunte de toate cele reunite sub alt nume. Dar la singular, un substantiv comun denumeşte şi fiecare exemplar al speţei luat în parte, deci *un om*, *calul meu*, *mărul din faţă*, *lupta de la Călugăreni*.

Substantivele proprii denumesc în principiu un singur obiect (de exemplu *Dunărea)*; ele pot denumi şi mai multe obiecte, fără să se pornească însă de la trăsăturile esenţiale care le sînt comune, de exemplu sînt mai multe persoane numite *Ion*, dar nu li s-a dat acest nume pentru că ar fi în vreun fel deosebite de toţi ceilalţi oameni şi asemănătoare între ele. Aici numele este dat oarecum la întîmplare.

Numele proprii se scriu totdeauna cu prima literă majusculă (scrierea lor cu iniţială minusculă pe afişe, pe copertele cărţilor etc. este un abuz) : *Eminescu*, *Bucureşti*, *Republica Socialistă România*. Pămîntul, înţeles ca planetă, este un nume propriu, dar ca obiectul arat de un tractor sau ca fundamentul care se află sub picioarele noastre

este un substantiv comun, căci îl luăm în considerație în diferite exemplare.

Nici această despărțire nu este tranșantă : în unele cazuri un cuvînt ocupă o poziție intermediară între un substantiv comun și unul propriu. *Vodă* este în principiu substantiv comun, dar în ce privește folosirea articolului e tratat ca un nume propriu *(am vorbit cu prefectul,* dar *am vorbit cu vodă)* [1].

NUMERELE

21. Româna, ca și latina, cunoaște la cuvintele flexibile două numere, singular și plural. Pentru a diferenția între ele cantități mai mari de unu, trebuie folosite cuvinte speciale, pe cînd între unu și mai mulți diferența se face aproape totdeauna cu ajutorul desinențelor.

La masculine, pluralul se formează de la singular prin adăugarea unui *-i* (eliminîndu-se vocala finală de la singular, în cazul cuvintelor ca *tată, munte, leu).* Acest *-i* numai rareori se mai pronunță astăzi : după grupuri de consoane (de exemplu în *socri)* și după vocale accentuate (de exemplu în *flăcăi, lachei).* În general, *-i* s-a scurtat, apoi a fost suprimat, lăsînd urme numai în modificarea consoanei precedente, de exemplu *lupi* este pronunțat cu trei foneme *(l, u, p* muiat). Prin aceste modificări, sistemul s-a complicat simțitor, s-au creat foarte numeroase spețe (alternanțe ca *d/z, c/ci, l/i* etc.), astfel că la unele masculine pluralul este puternic diferențiat de singular, la altele foarte puțin. Mare parte dintre aceste alternanțe nu mai sînt acceptate la cuvintele intrate de curînd în limbă.

Femininele cu nominativul singular în *-ă* și-au format la început pluralul prin înlocuirea lui *-ă* cu *-e: casă, case.* Cu timpul a apărut un al doilea model, cu plu-

---

[1] Pentru alte amănunte, vezi Al. Graur, *Între numele proprii și cele comune,* în LR, XIX, 1970, 5, p. 461–462.

ralul în *-i* în loc de *-e*. Şi aici *-i* a fost suprimat, lăsînd în urma lui numai alterarea consoanei precedente (*grădină — grădini*), dar cu o complicaţie în plus: alterarea vocalei din silaba precedentă (*ladă — lăzi, noapte — nopţi, seară — seri* etc.). Femininele cu singularul în *-e* au format de la început pluralul cu *-i*, cu toate implicaţiile arătate (*vale — văi*). Astfel diferenţa dintre cele două numere s-a adîncit considerabil, fiind exprimată la fiecare cuvînt prin mai multe semne.

Odată cu dezvoltarea influenţei romanice, se revine la tipul vechi cu *-e* şi fără alternanţe. Neologismele au totdeauna pluralul cu *-e* (*rate, supape* etc.), cu excepţia temelor terminate în *-c-* sau *-g-*: de vreme ce şi *-e* alterează aceste consoane, ca şi *-i*, diferenţa dintre cele două numere este suficient marcată prin diferenţa ultimei consoane şi nu mai e nevoie să se adauge nici o desinenţă (*cronici, carlingi* numai aparent au pluralul cu *-i*). Cînd apare, după alte consoane, un plural cu *-i* şi cu alterarea vocalei precedente, e considerat caracteristic pentru un grai neliterar (*cravăţi, părăzi* etc., în loc de *cravate, parade*). Alternanţa vocalică a fost suprimată şi în alte cazuri, la cuvintele noi, deci se consideră corect singularul *adresă* (nu *adreasă*), pluralul *pedagoge* (nu *pedagoage*). Vezi şi § 13 pentru verbe.

Neutrele aveau la origine pluralul format cu *-a*. Nu este perfect lămurit în ce condiţii acest *-a* s-a transformat în *-e* (ar fi trebuit să fie *-ă*), astfel încît acum pluralul neutrelor se confundă cu al femininelor (*scaun — scaune*, ca *albină — albine*). La neutru existau imparisilabice (vezi § 38), printre care cuvinte de tipul lat. *tempus*, pl. *tempora*. În româneşte s-a ajuns de aici la *timp — timpuri* şi cu încetul combinarea sufixului *-ur-* cu desinenţa *-i* (devenită muiere a lui *-r*) s-a transformat în desinenţă a nominativului plural al multor neutre, chiar din acelea care în latineşte nu erau teme în *-or-* (*jug, juguri*, faţă de lat. *iugum, iuga*) şi din cele care în latineşte erau masculine (*rîu, rîuri*, faţă de lat. *riuus*). După ce un timp s-a dezvoltat desinenţa *-uri*, a început din nou să fie preferat *-e* (*-uri* se menţine mai mult la monosilabe). Dar în ultimele decenii, cum se

va arăta în § 22, multe nume de obiecte trec la masculin, deci capătă un plural în *-i*. Mai pomenesc aici de femininele cu pluralul în *-uri*, care sînt deci un fel de neutre, cum se va arăta la § 32.

GENURILE

22. Limba indo-europeană primitivă făcea diferență între substantivele nume de obiecte neînsuflețite și cele însuflețite. Acestea din urmă s-au scindat apoi în masculine și feminine. Dar noțiunea de însuflețit, așa cum era înțeleasă pe atunci, nu concorda cu ceea ce reprezintă ea pentru noi : *vîntul, apa, mîna, ochiul* intrau în această categorie *(mîna* fabrică lucruri complicate, *ochiul* e în stare să deoache și așa mai departe), fiind clasate ca însuflețite. Unele obiecte erau privite diferențiat, pe de o parte ca forțe active (divinități), deci însuflețite, pe de altă parte ca mase dirijate de aceste forțe, deci neînsuflețite ; astfel în latinește, pentru „rîu" era pe de o parte numele *fluuius*, masculin, pe de altă parte *flumen*, neutru.

Cu timpul, mentalitatea s-a schimbat, oamenii au încetat de a vedea forțe însuflețite în *dinte, nas, apă, foc*, dar substantivele care le denumeau au rămas în continuare masculine sau feminine, ceea ce înseamnă că legătura dintre neutru și neînsuflețit s-a destrămat. Uriașa majoritate a însuflețitelor a rămas de genul masculin sau feminin, dar la aceste genuri apăreau acum și nume de obiecte neînsuflețite. Nemaiavînd un suport în legătura cu felul cum era concepută realitatea, neutrul a încetat de a mai avea o rațiune de existență și a cedat presiunii tendințelor fonetice care, prin suprimarea consoanelor finale, au dus la confuzia neutrului cu masculinul la singular ; în alte cazuri pluralul neutru a fost confundat cu femininul singular, astfel că fostele neutre sînt reprezentate în continuare prin feminine. Această situație a dus la desființarea neutrului în limbile romanice occidentale.

La noi, lucrurile s-au petrecut altfel, neutrul a fost reîntărit, pe alte baze, atît în ce priveşte forma, cît şi conţinutul. La singular, neutrul s-a confundat în general cu masculinul, iar la plural sînt două situaţii principale : a apărut o formă de plural egală cu a femininelor *(-e)* sau s-a extins desinenţa *-uri* de la un mic număr de substantive la care era motivată istoriceşte. Astfel s-a ajuns la flexiuni ca *scaun/scaune* sau ca *vis/visuri*.

În ce priveşte conţinutul : un foarte mare număr de substantive masculine sau feminine neînsufleţite au fost trecute la neutru, punîndu-se astfel din nou, ce e drept numai parţial, în acord categoria formală cu conţinutul. Mecanismul a fost următorul : masculinele care nu aveau un plural bine întipărit în mintea vorbitorilor (pentru că era folosit rar) au căpătat o nouă formă de plural, de tip feminin, deci ansamblul a intrat în categoria neutrului (de exemplu *geamăt*, pl. *gemete* etc. ; mai multe exemple sînt cu *-uri : nas*, *rîu*, *vînt* etc.). Au rămas masculine neînsufleţite numai cele foarte mult folosite la plural *(dinte*, *ochi* etc.). De asemenea, substantivele masculine împrumutate din limbile vecine, cînd denumeau obiecte neînsufleţite, au fost aproape fără excepţie încadrate la neutre *(plug*, *pod*, *izvor* etc.). Sînt mai puţine exemple de feminine devenite neutre, pentru că aici trebuia schimbat singularul, deci numai acele cuvinte care se foloseau în special la plural au căpătat un nou singular de tip masculin şi au trecut, prin aceasta, la neutru *(pai)*.

S-a vorbit în trecut (unii mai vorbesc şi astăzi) de „ambigen" : n-am avea în realitate neutre, ci substantive care sînt şi masculine şi feminine. Ideea este falsă din punctul de vedere teoretic [2] : ceea ce ne interesează nu este că la singular neutrul e la fel cu masculinul iar la plural cu femininul, ci faptul că se deosebeşte la singular de feminin şi la plural de masculin, căci clasamentele se

---

[2] Vezi Paula Diaconescu, SCL, XV, 1964, 3, p. 295—316 ; Aceeaşi, SCL, XX, 1969, 1, p. 23—40 ; Al. Ionaşcu, RRLi., X, 1965, p. 461—467 ; I. Coteanu, LR, XV, 1966, 3, p. 309—312.

fac pe baza deosebirilor, nu pe baza asemănărilor. În plus, la plural avem desinenţa *-uri*, specifică pentru neutru (despre aşa-zisele feminine cu plural în *-uri* se va vorbi în § 32). În sfîrşit, faptul că la neutru găsim numai neînsufleţite arată că şi din punctul de vedere al conţinutului termenul *ambigen* este nefericit.

Odată cu influenţa romanică occidentală, situaţia s-a schimbat din nou, numeroase substantive neînsufleţite, recent împrumutate, au fost menţinute la masculin, ca în limba de origine *(metru, pol)*. Mai mult decît atîta, unele care fuseseră încadrate la neutru au căpătat o variantă masculină *(centre/centri* etc.). Astăzi neutrul este în general în scădere. Îndreptarul şi gramatica oficială au încercat să impună la multe neologisme pluralul de tip neutru, dar specialiştii în diferite ştiinţe nu dau ascultare. La mulţi termeni noi nici nu se mai pune problema *(izotopi, cromozomi* etc.).

De curînd s-a arătat că limba română are şi un „gen comun", substantive care pot fi folosite şi ca masculine şi ca feminine: e vorba în primul rînd de compuse, ca *încurcă-lume* (spunem că e *un încurcă lume* despre un bărbat, *o încurcă lume* despre o femeie), dar se pot găsi şi exemple necompuse, de exemplu *complice*, pluralul fiind, în cazul acesta, diferenţiat pe genuri: bărbaţii sînt *complici*, iar femeile *complice* [3].

Puţin deosebită este situaţia substantivelor *epicene*, care denumesc o specie de animal fără să facă diferenţă de sex: unele sînt masculine, ca *liliac, purice*, altele feminine, ca *lăcustă, muscă*. E vorba, bineînţeles, de animale pe care nu le creşte omul.

CAZURILE

23. Substantivele (şi adjectivele, numeralele, pronumele, articolul) prezintă variante formale în legătură cu rolul pe care îl joacă în propoziţie. Aceste variante se numesc *cazuri*.

---

[3] Vezi Mioara Avram, SCL, XVIII, 1967, 5, p. 479—489.

Ele sînt marcate prin desinenţe sau prin cuvinte ajutătoare (forme sintetice şi analitice, vezi § 5) şi uneori prin ambele metode combinate. Ceea ce este important este ca diferenţele să fie marcate formal, indiferent cum.

Numărul cazurilor variază de la o limbă la alta. Chiar în aceeaşi limbă, numărul formelor cazuale diferă de la o parte de vorbire la alta şi chiar în cadrul aceleiaşi părţi de vorbire de la un tip la altul. De exemplu, în româneşte, alături de *o casă — unei case*, găsim *un om — unui om* (la primul substantiv s-a schimbat desinenţa, pe cînd la cel de-al doilea nu există desinenţă la nici una din cele două forme).

Se consideră că în limba română sînt cinci cazuri (nominativul, genitivul, dativul, acuzativul şi vocativul), dar acest număr este convenţional (unii adaugă, de exemplu, un caz prepoziţional). Dativul este diferenţiat de genitiv cu mijloace sintetice numai la pronume (de exemplu *al meu, mie)*. De obicei, cînd se prezintă modele de flexiune, se diferenţiază genitivul de dativ, punîndu-se înainte, la cel dintîi, articolul *al*. Nu am făcut aşa, întîi pentru că acest articol prezintă forme deosebite pentru masculin şi feminin, pentru singular şi pentru plural (dacă punem numai una dintre ele, prezentăm lucrurile fals, iar dacă le punem pe toate, îngreuiem mult prezentarea), al doilea pentru că articolul nu este totdeauna detaşat, sub forma *al*, ci poate apărea ca enclitic la substantivul precedent (vezi exemplul citat în § 47). Vorbitorii vor şti că, pentru a forma genitivul, vor pune, acolo unde se potriveşte, articolul înaintea substantivului. Pentru tipul *lui mama*, vezi § 5.

Vocativul apare numai la substantive şi adjective (dar nu la toate); în general forma de vocativ se foloseşte tot mai puţin, fiind înlocuită cu cea de nominativ.

Totalul variaţiilor după caz se numeşte *declinare*. Dar şi diversele modele după care se face flexiunea nominală se numesc tipuri de declinări şi, mai scurt, declinări.

Valoarea cazurilor este de natură sintactică, altfel spus, principala diferenţiere a cazurilor depinde de întrebuinţarea lor în propoziţie. În principiu, nominativul este

cazul subiectului, genitivul al atributului substantival, dativul al complementului indirect, acuzativul al complementului direct și circumstanțial. Cuvintele în vocativ nu sînt direct legate de celelalte (se și scriu între virgule), ele servesc pentru chemare, pentru atragerea atenției.

Este atît de adevărat că definirea cazurilor se face prin sintaxă, încît uneori nici nu există diferență formală între un caz și altul. Pentru a decide dacă *copilului*, în propoziția *dau hainele copilului*, este în genitiv sau în dativ, trebuie să luăm în considerație contextul, eventual situația în care a fost rostit. De aceea mai multe informații asupra întrebuințării cazurilor se vor da la sintaxă (vezi și § 231).

TIPURI DE DECLINĂRI

24. În latinește, substantivele erau declinate după mai multe modele. Printre ele, 4 erau mai importante în ce privește numărul de formații : 1. femininele teme în *-a-* (cu nominativul singular în *-a)*, 2. masculinele și neutrele teme în *-o-* (cu nominativul singular în *-us* pentru masculine și în *-um* pentru neutre), 3. substantive de toate genurile, teme în *-i-* sau în consoană (cu nominativul singular de multe feluri, dar cu genitivul în *-is)*, 4. teme în *-u-* (cu nominativul singular în *-us* pentru masculin și feminin, în *-u* pentru neutre, și cu genitivul în *-us)*. O a 5-a declinare, mai recentă și cu mai puține formații, cuprindea teme în *-e-* (aproape fără excepție feminine, cu nominativul singular în *-es* și genitivul în *-ei)*.

În română, numai primele trei tipuri și-au păstrat productivitatea. Temele în *-e-* au dispărut cu totul, cele în *-u-* au lăsat numai vagi urme în formele arhaice și regionale *mînu* și *noru* (devenite în limba literară actuală *mînă* și *noră)*. Nici temele în *-i-* n-au rămas foarte productive (în românește *i* scurt s-a transformat în *e)*, totuși păstrăm cuvinte ca *munte*, masculin, *vale*, feminin, *nume*, neutru, la care în ultimele secole s-au adăugat relativ nu-

meroase neologisme. Acestea formează la noi aşa-numita declinare a treia.

Cele mai multe substantive româneşti sînt de primele două tipuri, numite declinarea I (la care au preponderenţa femininele cu nominativul singular nearticulat în *-ă)* şi declinarea a II-a (masculine şi neutre terminate la nominativul singular nearticulat în consoană, semivocală sau *u)*.

DECLINAREA I

25. În principiu corespunde declinării I latineşti, cu unele schimbări fonetice normale. Cea mai mare parte a exemplelor comportă în mod obişnuit, la singular, două forme cazuale, una pentru nominativ şi acuzativ, cealaltă pentru genitiv şi dativ. La unele mai există o a treia formă la singular, pentru vocativ (la plural se foloseşte adesea, pentru vocativ, forma de genitiv-dativ articulată). În principiu, forma de gen.-dat. sg. nearticulat corespunde cu cea de nom.-acuz. pl. Desinenţa cea mai veche pentru aceste forme cazuale este *-e*, la care s-a adăugat mai tîrziu o variantă *-i*, astăzi aceasta din urmă fiind în marcat regres (vezi § 21). La plural, forma nearticulată e la fel la toate cazurile.

MODELE DE DECLINARE NEARTICULATĂ

26.

	Sing.	Pl.	Sing.	Pl.
Nom.	casă	case	lună	luni
Gen.	case	case	luni	luni
Dat.	case	case	luni	luni
Ac.	casă	case	lună	luni

Despre vocativ se va vorbi mai departe (§ 36).

Cînd tema substantivului se termină cu *-c* sau *-g*, pluralul, şi deci şi genitiv-dativul singular, este aproape

totdeauna cu *-i* (vezi § 21). Dar acest *-i* este de obicei numai grafic, căci în pronunţare a fost eliminat, după ce a cauzat modificarea consoanei precedente (uneori şi a două consoane). Consoanele *b, p, f, v, m, n, r, l, j, ş*, sub influenţa desinenţei *-i*, au devenit muiate (în unele graiuri regionale au fost transformate şi mai adînc). Astfel diferenţa dintre singular şi plural, dintre nominativ şi genitiv la singular este marcată prin opoziţia între consoana dură urmată de *-ă* pe de o parte şi consoana muiată neurmată de nici o vocală pe de altă parte (de exemplu sg. *limbă*, pl. *limb')*. Alte consoane, sub influenţa lui *-i*, au fost transformate mai adînc: *t, d, s* devin *ţ', z', ş' (lopată/lopeţi, ladă/lăzi, plasă/plăşi)*; *c* şi *g* se păstrează în scris, dar e limpede pentru oricine ştie româneşte că aceste litere marchează sunete diferite în *vacă/vaci* sau *slugă/slugi*. Cînd *c* e precedat de un *s* sau de un *ş*, modificarea sub influenţa lui *-i* următor e şi mai adîncă: *mască/măşti, gaşcă/găşti*.

Consoanele *c* şi *g* sînt atacate de desinenţa *-e* în acelaşi fel ca de *-i* *(muscă/muşte)*.

Se produc şi modificări ale vocalelor. La pluralele în *-i* apar alternanţele *ea/e, oa/o, a/ă: teacă/teci, boală/boli, ţară/ţări*. La pluralele în *-e* mai apare şi alternanţa *a/e (fată/fete)*. Aceste alternanţe sînt de două feluri, unele au cauze fonetice, iar altele sînt analogice. Exemplu de primul tip: *varză/verze*, unde originalul a fost cu *e* (înrudit cu *verde)*, deci s-a schimbat singularul; exemple de al doilea tip: *barză/berze, sală/săli*, unde originalul a fost cu *a*, iar la plural s-a schimbat după modelul oferit de exemplele de tipul întîi.

O alternanţă izolată, *î/îi*, apare la cuvîntul *mînă, mîini*; cauza este influenţa consoanei muiate la plural.

Astăzi cele mai multe alternanţe nu se mai produc, în sensul că nu sînt acceptate de cuvintele care intră acum în limbă (vezi şi exemple cu verbe, § 13). O situaţie completă nu se poate da aici, pentru că sînt foarte multe variante: cuvinte noi la care unii încearcă totuşi să introducă alter-

nanțele (*adreasă* în loc de *adresă*, pl. *adrese*, *făbrici* în loc de *fabrici*), regionalisme sau arhaisme cu alternanță (*căși* în loc de *case*), introduse uneori în texte literare, cuvinte vechi care aveau alternanța, iar astăzi o părăsesc (*mlaștini* devine *mlaștini*) etc.

Afirmația este valabilă și pentru repartizarea desinențelor *-e* și *-i*, o regulă generală nu se poate da. Se consideră formă normală *răni*, dar Bolintineanu scrie *ranele*. În mod obișnuit, vorbitorii se pot bizui pe propria lor experiență. În cazuri mai complicate, trebuie consultate lucrările normative (dicționarul și îndreptarul). Situația aceasta va fi regăsită la celelalte declinări. În mod general se poate spune că tendința limbii este spre economie, considerîndu-se că pentru o formă de flexiune e suficient un singur semn și astfel flexiunea devine mai simplă și mai regulată.

MODELE DE DECLINARE ARTICULATĂ

27. Pentru a obține declinarea articulată, adăugăm articolul la formele cazuale nearticulate:

	Sing.	Pl.	Sing.	Pl.
Nom.	casa	casele	luna	lunile
Gen.	casei	caselor	lunii	lunilor
Dat.	casei	caselor	lunii	lunilor
Ac.	casa	casele	luna	lunile

La nominativul singular, cînd s-a adăugat articolul *-a* la forma nominativului terminat în *-ă*, cele două vocale s-au confundat într-una singură, *-a*, care deci reprezintă aici și vocala tematică a declinării, și desinența și articolul. La genitiv-dativul singular se adaugă articolul *-i* la forma de genitiv-dativ nearticulată, astfel că se menține între cele două tipuri deosebirea constatată la for-

mele nearticulate. La fel la plural, la nominativ-acuzativ se adaugă articolul *-le*, iar pentru genitiv-dativ articolul *-lor*, păstrîndu-se diferența între cele două tipuri. În unele graiuri regionale *e* neaccentuat s-a închis, astfel că nu se mai face diferența : se pronunță *casili* ca *lunili*. Dar la singular se pronunță și în limba literară mai peste tot cu *i* (*casei* este rostit *casi*, ca *luni* pentru *lunii*), fiind totuși obligatorie scrierea cu *e*, pentru a se menține paralelismul cu genitivul nearticulat și cu pluralul. Acolo unde nu există plural (și uneori nu se folosește nici genitivul nearticulat), se recomandă scrierea cu *-e* (*rapiței*).

DECLINAREA NUMELOR PROPRII

28. De obicei numele proprii feminine sînt folosite articulat și nu au plural : *Ioana*, *România*. De aceea genitiv-dativul se formează numai cu *-ei*: *Ioanei*, *Prahovei*. În unele ocazii se pot totuși folosi forme de plural, cu *-e*: *cele două Elene*, *ambele Tîrnave* etc. Cînd tema se termină cu *-i*, pluralul se formează cu *-i* (*două Marii*), genitiv-dativul singular rămînînd și în acest caz tot cu *e* (*Mariei*). Mai complicată e situația numelor cu tema terminată în *-c* sau *-g*: deoarece consoana este atacată și de *-e*, pluralul ar trebui format cu *-i* (adică, în fapt, fără nici o vocală pronunțată, vezi § 21) ; am zice astfel *cele două Sofici*. Dar genitiv-dativul singular articulat e curent și formele variază după regiuni : de la un nume ca *Anca* sau *Volga*, se pot întîlni formele *Ancii*, *Volgii*, poate ceva mai des *Anchii*, *Volghii*, dar formele recomandate și pe cale de generalizare sînt *Ancăi*, *Volgăi*, fără model printre numele comune. Este deci o complicație în plus, dar, avînd în vedere că tipul nou adăugat reduce de fapt diferențele între cazuri, s-ar părea că are viitor. În orice caz, încep să apară și nume comune declinate după acest model (*togăi*, *orgăi*).

FLEXIUNEA MASCULINELOR DE DECLINAREA I

29. Sînt puţine substantive de genul masculin la declinarea I: moştenit din latineşte e *tată*, iar introduse prin împrumut, în decursul timpurilor, sînt *popă*, *vlădică*, *vodă*, *agă*, *paşă*, *papă*. Pluralele se formează cu *-i*, ca la masculinele de declinarea a II-a (§ 31): *taţi*, *popi*, *vlădici*, *papi* (pentru *agă* şi *paşă* vezi § 30). Genitiv-dativul singular are aceeaşi formă ca nominativ-acuzativul (iarăşi ca la masculinele de declinarea a II-a). Forma articulată este la nominativul singular cu *-a* (*popa* etc.), deci ca la feminin; dar *tată* are în paralel forma *tatăl*; se zice de obicei *tata* fără atribut (dar şi *tata mare*) şi *tatăl* cu atribut (*tatăl meu*). Regional se aude şi *tatal meu*. Genitiv-dativul articulat este în *-ei*: *tatei*, *papei* şi de asemenea la numele de persoană (*Tomei*, *Oancei*), care nu pot avea plural. De la *tatăl*, genitiv-dativul este *tatălui* (ca la declinarea a II-a). Dar apar şi formele *popii*, *paşii*, iar de la *agă*, *vlădică*, şi *agăi*, *vlădicăi*. Fiind vorba în fond de cîteva excepţii, care nu constituie o categorie închegată (unele sînt arhaisme), nu e de mirare că apar astfel de variaţii. De semnalat că *vodă* nu are deloc flexiune.

FEMININE TERMINATE ÎN *-a* ACCENTUAT

30. Se consideră ca un al doilea tip de substantive de declinarea I cele care la nominativul singular nearticulat se termină în *-a* accentuat (în această categorie se cuprind şi cele terminate în *-ea* accentuat). Toate sînt feminine; aici se cuprind şi *aga*, *paşa*, învechite (înlocuite cu *agă*, *paşă*), şi *maharagea*, adaptat greşit (ar fi trebuit scris *maharajah* şi pronunţat *maharageah*).

La bază sînt substantivele feminine latineşti de declinarea I a căror temă se termina în *-ll-*: înainte de un *a* şi după o silabă accentuată, consoana dublă a dispărut, iar cînd înaintea ei era un *e*, acesta a format diftong cu vocala tematică, rezultatul fiind *-ea*. Aşa s-a ajuns în româneşte

la substantive ca *măsea*, din lat. *maxilla*, şi mai ales la diminutive ca *vîlcea* etc. La plural şi la genitiv-dativul singular, deoarece *ll* nu era înaintea unui *a*, el s-a păstrat, ce e drept ca o consoană simplă, *l*. De aceea flexiunea actuală nearticulată a substantivelor de acest fel este:

	Sing.	Pl.
Nom.	vîlcea	vîlcele
Gen.	vîlcele	vîlcele
Dat.	vîlcele	vîlcele
Ac.	vîlcea	vîlcele

Derivatele se formează de la tema terminată în *-l-*: de la *măsea*, de exemplu, se formează *măselariță*, *măseluță*. La forma articulată, la nominativ-acuzativul singular se introduce un *-u-* între temă şi articol: *măseaua*, pentru a menţine separați pe cei doi *a*; la genitiv-dativul singular și la plural, acest *u* nu a fost introdus, pentru că nu se simțea nevoia lui.

Din latineşte au rămas puține cuvinte de acest fel: *cățea*, *stea*, *vițea* etc., apoi femininele cîtorva adjective care prezentau complicaţii formale au fost încadrate aici *(grea*, *rea)*. Tot din cauza greutății de a se conforma altor tipuri a intrat aici și *zi/zile* (în latineşte era de declinarea a V-a). Totuşi modelul era foarte puţin productiv, ba chiar pierdea din unităţi; de exemplu, lat. *olla* ar fi trebuit să devină *oa*, dar, după forma celorlalte cazuri, *oale*, s-au refăcut două forme de nominativ după tipurile mai curente, *oală* şi *ol*.

La slăbirea acestui tip, datorat de fapt unui accident fonetic, a mai contribuit o împrejurare: încrucișarea a două formaţii de diminutive feminine. Alături de cele in *-ea*, existau altele, mai numeroase în româneşte, terminate în *-ică*: *bunică*, *fetică* etc. Cu timpul, cele două formaţii s-au amestecat, astfel că pe de o parte a fost părăsit singularul în *-ea*, pe de altă parte pluralul în *-ici*, şi se zice, de exemplu, *rîndunică/rîndunele*, *pietricică/pietricele* etc.,

tipul *rîndunea* apărînd doar în versurile populare (mai ales din nevoia rimei), iar tipul *pietricici* fiind la cele mai multe cuvinte cu totul exclus (desigur a contribuit la această tendința de a se evita repetarea lui *ci).*

Reducerea numărului de substantive aparținînd tipului de care ne ocupăm a avut loc pînă cînd au început să fie introduse în limba noastră elemente de origine turcească. Multe dintre acestea se terminau în *-a* sau *-e* accentuat și au trebuit încadrate într-o categorie românească. În mod normal s-a recurs la tipul *vîlcea/vîlcele*. Probabil va fi contribuit și faptul că pluralul turcesc se forma cu *-lar* sau *-ler*, de exemplu un cuvînt ca *perde*, cu pluralul *perdeler*, e reprezentat în românește prin *perdea/perdele* (în limba veche apar și plurale ca *agalari* de la *aga).* La cuvintele turcești s-au adăugat apoi neologismele de alte origini, ca *panama*, *soarea* etc., cu pluralul în *-ale*, *-ele*, astfel încît astăzi categoria e bine reprezentată în românește. Pluralele ca *pașale* sînt învechite, ca și singularele de tipul *pașà* (vezi mai sus).

DECLINAREA a II-a

31. Declinarea a II-a cuprinde în principal cuvinte care și în latinește erau de declinarea a II-a *(pom*, *lup* etc.); la acestea s-au adăugat în primul rînd puținele substantive de declinarea a IV-a păstrate în românește *(gust*, *lac* etc.), apoi numeroase cuvinte de împrumut. La nominativul singular, ele sînt terminate în consoană, semivocală sau *-u*. Semivocalele *u* și *i* apar în urma unor vocale accentuate, cu care formează diftong *(leu*, *pui)*, iar vocala *u*, după grupuri formate dintr-o consoană plus *l* sau *r* *(exemplu*, *lucru*, *metru)*, vocala finală fiind necesară aici pentru echilibrarea pronunțării, căci grupurile formate din consoană plus *l* sau *r* nu pot sta în românește la sfîrșitul cuvintelor.

La singularul nearticulat, substantivul rămîne neschimbat la toate cazurile, cu excepția vocativului, de care vom vorbi îndată. La pluralul masculin, desinența este *-i*

la toate cazurile. Alternanțele consonantice provocate de adăugarea acestei desinențe sînt în general similare cu cele pe care aceeași desinență le aduce la feminine : muierea consoanelor *(lup', pom'* etc.) și alterarea mai adîncă a lui *d* și *t*, a lui *c* și *g* etc. *(nepoț', braz', cuci, negi)*. Aici apare mult mai des alternanța *s/ș' (pas/pași)*.

Numai în aparență este deosebită situația substantivelor ca *linx/lincși, sfinx/sfincși :* deoarece *x* este de fapt egal cu *cs*, la plural nu avem decît schimbarea așteptată a lui *s* în *ș*, prin urmare numai în scris între singular și plural este o diferență mai mare decît la *pas/pași*. Mai interesant este de notat că *s* este schimbat în *ș* chiar cînd nu precedă imediat pe *-i (artist/artiști* și chiar *monstru/monștri)*. Mai trebuie semnalată o alternanță pe care la declinarea I n-am întîlnit-o, aceea a lui *l* cu *i* semivocalic : *cățel/căței* (dintr-un mai vechi *cățel')*.

Substantivele mai noi, nici aici, nu suferă modificări atît de adînci : față de cuvinte vechi ca *viteaz*, cu pluralul *viteji*, avem altele mai noi, ca *burghez*, cu pluralul *burghezi* (deci numai cu muierea lui *z*, nu cu transformarea lui în *j* muiat). Nici *l* nu mai dispare : dacă pluralul lui *colonel* este de obicei *colonei*, în schimb de la *general* nu există altă formă de plural decît *generali*. Ce e drept, sînt și cuvinte mai vechi care păstrează pe *l* muiat, de exemplu *soli, vechili* etc.

Cuvintele terminate la singular în *-u* vocalic sau semivocalic îl înlocuiesc la plural cu *-i*, de asemenea vocalic sau semivocalic *(metru/metri, bou/boi, leu/lei)* ; cele care au la singular un *-i* semivocalic păstrează aceeași formă la plural *(pui/pui)*.

Și la neutru singularul rămîne neschimbat la toate cazurile, iar pluralul se formează cu cele două desinențe amintite : *-e* și *-uri (lemn/lemne, pat/paturi)*. Alternanțe consonantice nu se prea produc, căci temele terminate în *-c* sau *-g* formează de obicei pluralul cu *-uri*. Totuși apar exemple ca *toiag/toiege*. Se detașează un mic grup de plurale datorat unui accident fonetic (pierderea lui *n) : brîu, frîu, grîu*, cu pluralele *brîne, frîne, grîne* (de la *brîne* și *frîne* s-a

refăcut un singular feminin *brînă, frînă)*. Unele alternanțe vocalice apar și la declinarea a II-a : singularul cu *-ă-* și pluralul cu *-e-* *(măr/meri, băț/bețe)*; *-ea-/-e-* *(viteaz/viteji, ciomag/ciomege)*: *-a-/-e-* *(italian/italieni, briceag/bricege)*; numai la neutre găsim singularul cu *-o-* și pluralul cu *-oa-* *(cot/coate)*.

NOI TIPURI DE SUBSTANTIVE

32. Prin împrumut au mai apărut cîteva tipuri aparte, toate la neutre.

a. În cuvintele moștenite, grupul final *-iu* a fost transformat radical *(medium* a devenit *miez)*, astfel că substantivele care îl continuseră s-au încadrat în tipul celor terminate în consoană. Prin împrumuturi s-au reintrodus substantive terminate la singular în *-iu* cu *i* accentuat și au căpătat pluralele normale, în *-e* *(sicriu/sicrie)*. Mai aproape de noi au fost primite cuvinte latinești și romanice terminate la singular în *-iu* neaccentuat, iar pluralul lor s-a format cu *-i*, ca în italienește *(studiu/studii)*.

b. Din maghiară au intrat cuvinte de felul lui *hîrdău*, care au primit plurale în *-aie* *(hîrdaie)*, deci cu o alternanță vocalică necunoscută înainte (dacă nu cumva *pîraie* va fi mai vechi și va fi servit de model).

c. Se adaugă un mic număr de împrumuturi terminate în vocale accentuate, altele decît *-a*; aceste substantive au fost primite în grupul femininelor în *-a* accentuat : *atu/atale* (dar și *atuuri)*, *caro/carale*, *manto/mantale* (de la *manto*, pronunțat *mantou*, s-a refăcut pluralul normal *mantouri*, iar de la *mantale*, un nou singular feminin, *manta)*.

d. Din limbile romanice s-au mai preluat neutre terminate la singular în *-o* neaccentuat, iar la plural s-a deplasat accentul pe *o*, ca să nu fie prea departe de sfîrșitul cuvîntului *(rádio/radióuri*, de unde și singularul articulat *radióul)*.

Cu adoptarea acestor tipuri, situaţia s-a complicat mult, ele fiind productive (cu excepţia celui notat cu *c*).

e. Un caz aparte ne este prezentat de substantivul *ou*. După *-u*, nu se poate pronunţa *-e*, de aceea pluralul acestui cuvînt a rămas cu desinenţa primitivă *-ă* (reprezentînd latinescul *-a*), deci *ou/ouă*.

f. În sfîrşit, cred că trebuie introduse aici o serie de plurale de formă neutră care pornesc de la singulare feminine, nume de substanţe continui. Un masculin ca *porumb* denumeşte un exemplar şi are pluralul normal *porumbi*; înţeles ca o colectivitate (lan pe care creşte planta în discuţie), cuvîntul are pluralul *porumburi*, care astfel denumeşte un grup de colective. După un astfel de model s-au format şi pentru feminine colective plurale în *-uri*, pornindu-se de la singulare cărora mai înainte nu le corespundea uneori o formă de plural, pentru că denumeau colectivităţi. Astfel sînt *marfă/mărfuri*, *făină/făinuri*, *iarbă/ierburi*, *verdeaţă/verdeţuri*. Pluralele de acest fel nu denumesc mai multe exemplare din acelaşi sortiment, ci neapărat sortimente diferite. De aceea nu se poate spune că aceste plurale sînt pur şi simplu corespunzătoare singularului, cum ar fi *pomi* faţă de *pom*, unde poate fi vorba de mai multe exemplare de exact acelaşi tip. Astfel eu socotesc că *mărfuri* este un plural neutru fără singular corespunzător, după cum şi *marfă* este un singular feminin fără plural. Ce e drept, mulţi specialişti nu împărtăşesc această părere a mea. Atrag însă atenţia că sînt şi feminine care au un plural feminin şi, alături, unul în *-uri*, de exemplu *două lîni* luate de pe oi de aceeaşi rasă, dar *lînuri* de tip diferit. Mai atrag atenţia că pluralul neutrelor nu schimbă in *ă* pe *a* de la singular, de exemplu pluralul de la *gard* e *garduri*, nu *gărduri*; de ce totuşi avem pluralul *blănuri*? Pentru că nu e format de la singularul *blană*, ci de la pluralul *blăni*, deci e un plural de plurale.

Mai adaug că pentru declinarea a II-a nearticulată nu dau model, deoarece, dacă exceptăm vocativul, singura

variație este diferența între singular și plural, înlăuntrul fiecărui număr neexistînd o diferențiere formală pe cazuri.

DECLINAREA A II-A ARTICULATĂ

33. Și aici, ca și la declinarea I, forma articulată este mai complexă. Articolul la nominativul singular, în scris, este *-l* care a încetat de a se pronunța. Se va vedea la § 66 că suprimarea lui *-l* se explică prin faptul că rolul de articol a fost preluat de *u* precedent.

Dovada că este așa o avem în faptul că, acolo unde *-l* nu e articol, el continuă să fie pronunțat, de exemplu în *staul* (nimeni nu zice *stau)*; de asemenea o dovadă este faptul că la declinarea I avem forma articulată *tatăl*, și aici nimeni nu suprimă pe *l* final, căci dacă ar face-o, s-ar confunda forma articulată cu cea nearticulată.

Și la pluralul articulat al masculinelor *-l-* a dispărut, de astă dată din motive fonetice: forma inițială era *-li*, dar *-i* a făcut să se moaie *-l* și apoi să dispară (ca și în cazul pluralului nearticulat de tipul *căței*, vezi § 31). În scriere, diferența se face în continuare prin aceea că la *-i*, semnul pluralului, se mai adaugă un *-i*, articolul: *pom-i-i*. În pronunțare, distincția se menține grație faptului că la pluralul nearticulat *-i* nu se mai pronunță în general (apare numai ca o modificare a consoanei precedente: *lup/lup'*, *sac/saci)* sau e pronunțat semivocalic (în cazul cînd e precedat de o vocală: *lei)*, pe cînd forma articulată comportă un *-i* vocalic *(sacii, leii*, pronunțat cu *i* plin). Scrierea care corespunde exact pronunțării ar fi nearticulat *lup'*, articulat *lupi* (în două silabe).

MODELELE DECLINĂRII A II-A ARTICULATE

34. Pentru neutru dau cîte un exemplu pentru fiecare tip de plural:

	MASCULIN		NEUTRU	
	Sing.	Pl.	Sing.	Pl.
Nom.	pomul	pomii	scaunul podul	scaunele podurile
Gen.	pomului	pomilor	scaunului podului	scaunelor podurilor
Dat.	pomului	pomilor	scaunului podului	scaunelor podurilor
Ac.	pomul	pomii	scaunul podul	scaunele podurile

DECLINAREA NUMELOR DE PERSOANE

35. În schema prezentată mai sus nu se încadrează numele de persoane masculine de declinarea a II-a, care cunosc o flexiune integral analitică, articolul fiind pus înaintea substantivului. Exemplele de genitiv-dativ ca *Bălcescului* (§ 69) sînt astăzi simțite ca învechite. Se zice deci la nominativ *Ion*, la genitiv-dativ *lui Ion*, și acest model este urmat chiar acolo unde numele comportă articolul pus la urmă: *Munteanu*, *lui Munteanu*. Modelul a fost apoi urmat, în limbajul familiar, la toate declinările, de diverse nume comune care desemnează persoane, de exemplu se zice familiar *lui tata*, *lui frate-meu*, apoi *lui vecinu*, *lui popa* și așa mai departe. (De la *vodă* nu există altă formă decît cea cu articolul pus înainte, vezi § 29.) Pentru femininele ca *lui Maria*, *lui mama*, condamnate de gramatica oficială, vezi § 5.

În limbajul familiar, în loc de *(al) lui* se pronunță în mod obișnuit *(al) lu*, ceea ce este suficient ca să se înțeleagă despre ce este vorba, astfel că *-i* nu mai servește pentru ca articolul să fie diferențiat de alte cuvinte. Cînd însă *(al) lui* joacă rolul de pronume, atunci pronunțarea lui *-i* este obligatorie.

VOCATIVUL

36. În latineşte, vocativul era un caz pe cale de dispariţie, căci avea o formă specială numai la declinarea a II-a, numai la singular, şi nici măcar la toate cuvintele de această declinare. Cele mai multe substantive foloseau nominativul pentru vocativ, iar în limbile romanice apusene vocativul nu s-a păstrat. În româneşte, totuşi, găsim o formă specială de vocativ la singularul declinării a II-a, unde desinenţa este *-e*, aşa cum era şi în latineşte. Dar tot cu *-e* se formează vocativul substantivelor masculine şi în slavă.

Constatăm că în româneşte, multă vreme, vocativul s-a consolidat, între altele pentru că desinenţa *-e* a fost parţial înlocuită cu una mai substanţială, *-ule* [4]. Fără îndoială punctul de plecare l-au dat numele de persoane articulate: vocativul lui *Radul* a căpătat forma *Radule*, deci cu desinenţa *-e*, apoi, cînd *l* final a fost părăsit şi a început să se pronunţe *Radu*, în mod natural *-le* de la vocativ a fost simţit ca desinenţă. Astfel, paralel cu forme de vocativ ca *prietene*, circulă altele de tipul *omule*. Nu se poate zice nici *prietenule*, nici *oame* (în limba veche se zicea şi *oame*).

Din slavă a fost împrumutată desinenţa de vocativ feminin *-o*: *Ioano*. Formele create cu această desinenţă sînt paralele cu cele de tipul vechi în *-ă*, care sînt în fapt forme de nominativ: *vecină*.

În sfîrşit, ca o dezvoltare specific românească, s-a creat şi un vocativ plural, pentru toate genurile, identic cu forma de genitiv-dativ articulat: *fraţilor*, *fetelor*. Astfel vocativul a ajuns să fie reprezentat peste tot, la ambele numere, la toate genurile şi la toate declinările, situaţie unică în limbile indo-europene.

Dar şi în această privinţă, ca şi în multe altele, a venit un moment cînd limba română a făcut calea întoarsă, spre matca romanică, deci spre slăbirea şi chiar spre pără-

---

[4] Vezi Paula Diaconescu, SCL, XIX, 1968, 4, p. 469–472.

sirea vocativului. În primul rînd desinența *-o* nu a apucat să se introducă la toate substantivele feminine ; mai curios, tocmai la cele folosite mult pentru chemare ea n-a pătruns, de exemplu zicem *mamă*, nu *mamo*. Explicația este desigur că la cuvintele des folosite ca strigare forma veche era bine întipărită în mintea oamenilor şi nu putea fi lesne înlocuită cu una nouă, pe cînd acolo unde de obicei nu se folosea vocativul, se putea uşor introduce vocativul de tipul nou cînd se ivea o ocazie de strigare.

Mai grav este însă altceva. Formele de vocativ au căpătat, toate, un sens defavorabil. Poate în legătură cu faptul că s-au creat forme politicoase de adresare (cu *domnule*, apoi cu *tovarăşe)*, simpla exprimare a numelui la vocativ s-a menţinut pentru mustrare, ocară, paralel cu a substantivelor comune care au şi la nominativ o astfel de valoare. A fost o vreme cînd se putea spune *domnule Popescule;* în versuri populare întîlnim formula *căpitane Pavele;* dar în vremea mai nouă numele pus în urma formulei de adresare stă la nominativ *(tovarăşe căpitan)*. Astfel vocativul este treptat eliminat din adresarea politicoasă.

Am remarcat încă acum vreo 50 de ani că, dacă aveai nevoie de o trăsură, strigai vizitiului *birjar!*, nu *birjarule;* această a doua formă o puteai adresa cuiva căruia voiai să-i reproşezi manierele de birjar (în aglomerații, birjarii strigau la trecători şi de multe ori le vorbeau grosolan, ca să-i oblige să facă loc). O reclamă de fotograf, redactată probabil de un străin, începea cu *mireselor!*, ceea ce s-ar fi potrivit pentru a se adresa unor femei care nu fac nici o treabă, ca nişte mirese. O reclamă a unui preparat medical, publicată într-un ziar, începea cu *paraliticilor!* Evident, un asemenea vocativ se poate adresa unor oameni care pot, dar nu vor să se mişte [5].

---

[5] Maria Pîrlog şi Domnica Gheorghiu, *Observații asupra cazului vocativ*, în AUT, III, 1965, p. 257—266, susțin că desinența *-lor* nu e acceptabilă, din motive de ritm, la cuvintele care au accentul pe antepenultima ; dar cu dispreț s-ar putea spune şi *călugărițelor !*

Astfel, din ce în ce se răspîndeşte forma de nominativ în locul celei de vocativ. Se spune astăzi curent *domnu Popescu!*, *tovarăşa Ionescu*[6], cu ambele substantive la nominativ; de remarcat că se foloseşte forma articulată la primul, împotriva tradiţiei. În alte cazuri găsim nominativul nearticulat, de exemplu o romanţă la modă începe cu *Prieten drag, ne cunoaştem de-o viaţă;* într-o operetă întîlnim refrenul *Zi-i, ţigan,* care mi se pare surprinzător (pentru mine aceasta ar însemna „zi-i că e ţigan"). În presă găsim curent formule ca: *Ce planuri ai, Ion Popescu?* Situaţia este cel mai bine ilustrată de *domn*, de la care avem trei forme de vocativ: *domnule*, care, însoţit de nume, poate fi respectuos, dar poate fi de asemenea provocator (totul depinde de intonaţie), apoi *domnu*, care singur este agresiv, iar însoţit de nume poate fi şi politicos (cu intonaţia potrivită), apoi *don*, însoţit de titlul, gradul persoanei *(don căpitan* etc.), acesta numai respectuos.

Profuziunea aceasta de forme nu este semn bun pentru o delimitare gramaticală, ci marchează mai curînd deruta în care se află vorbitorii, iar urmarea nu poate fi decît părăsirea cazului atît de puţin precizat în ce priveşte forma. De fapt, puţine limbi europene mai au formă specială pentru vocativ.

DECLINAREA a III-a

37. Aici se grupează în majoritate covîrşitoare substantivele care şi în latineşte erau de declinarea a III-a, cele mai multe fiind feminine. Se adaugă unele substantive care ar fi trebuit să fie de declinarea I, dar, avînd la sfîrşitul temei un *i* sau o consoană muiată, vocala tematică *-a* a fost schimbată în *-e*, ceea ce a însemnat trecerea substantivului la declinarea a III-a (de exemplu *veghe* din lat. *uigilia)*. Nominativul singular este deci, la masculin şi

---

[6] Vezi Luiza Seche, LR, XIV, 1965, 1, p. 159–161.

feminin, în *-e*, iar pluralul se formează prin înlocuirea acestui *-e* cu *-i*; despre neutru va fi vorba ceva mai jos.

La feminine, folosirea desinenței *-i* implică alternanțele pe care le-am văzut la declinarea I. În ce privește consoanele, se adaugă, față de declinarea I, alternanța *l/i*, semivocalic, ca la masculinele de declinarea a II-a (de exemplu *vale/văi)*. În ce privește vocalele, găsim alternanțele *oa/o (noapte/nopți)* și *a/ă (parte/părți)*, dar nu apare *ea/e*, pentru că la singular *ea* înainte de *-e* final a redevenit *e* (deci *leage* s-a schimbat în *lege)*, singularul avînd astfel aceeași vocală ca pluralul. Apoi, deoarece *ea* a devenit *a* după consoane dure (vezi la § 26 exemple de declinarea I ca *varză* dintr-un mai vechi *vearză)*, vom găsi și aici cazuri de alternanță *a/e*: *șarpe/șerpi*.

La masculine nu vom găsi alternanțe ale consoanelor *c* și *g*, deoarece *-e* de la singular are asupra lor același efect ca *-i* de la plural (deci la cuvinte ca *duce, rege* nominativul plural se formează în fapt prin suprimarea lui *-e* de la singular). În general aici sînt mai puține alternanțe consonantice decît la declinarea a II-a, în schimb găsim o alternanță vocalică: *oa/o (soare/sori)*.

Neutre sînt foarte puține. Unele nu au plural (de exemplu *sînge*; zicem că e neutru, pentru că în trecut avea pluralul *sîngiuri)*, altele au pluralul cu *-e*, deci la fel cu singularul *(nume, pîntece)*.

Iată modele de declinare nearticulată:

	M.		*F.*		*N.*	
	Sing.	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**
Nom.	iepure	iepuri	pîine	pîini	nume	nume
Gen.	iepure	iepuri	pîini	pîini	nume	nume
Dat.	iepure	iepuri	pîini	pîini	nume	nume
Ac.	iepure	iepuri	pîine	pîini	nume	nume

Forma articulată, la feminin, este la fel ca la declinarea I (la genitivul singular nu apar decît forme cu *-ii*,

avînd în vedere că nu există genitive nearticulate cu *-e;* o formă ca *mazărei* e considerată necorectă). Sînt totuși excepții ca *cinste, dragoste, pacoste,* care nu se întrebuințează la genitivul singular nearticulat, iar forma articulată o au cu *e: cinstei, dragostei, pacostei.* La masculin și neutru, singularul este cu *-e;* nefiind final, *l* s-a păstrat (de altfel este indispensabil pentru a diferenția forma articulată de cea nearticulată, pentru că vocala e la fel la ambele forme). La plural, masculinul primește articolul masculin *-i,* iar neutrul e la fel cu femininul *(-le).* Modele de declinare articulată:

	M.		*F.*		*N.*	
	Sing.	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**
Nom.	iepurele	iepurii	pîinea	pîinile	numele	numele
Gen.	iepurelui	iepurilor	pîinii	pîinilor	numelui	numelor
Dat.	iepurelui	iepurilor	pîinii	pîinilor	numelui	numelor
Ac.	iepurele	iepurii	pîinea	pîinile	numele	numele

De la această schemă sînt cîteva abateri. *Piele* are pluralul așteptat, *piei,* genitivul singular nearticulat la fel, cînd se referă la vite, dar *pielii,* cu privire la oameni. Masculinele *nene, bade* au formele articulate ca femininele *(nenea, badea,* dar gen.-dat. analitic, *lui nenea, lui badea). Bade* are vocativul *bade,* dar și *badeo,* ca femininele. În același fel sînt tratate numele de persoane cu nominativul în *-ea: Costea, Petrea* au vocativul *Costeo, Petreo.*

Numele primelor 5 zile ale săptămînii, terminate în consoană muiată *(luni* etc.) sau în semivocală *(joi)* sînt de genul feminin (în latinește erau genitive, unele masculine, altele feminine). Cu articolul nehotărît, ele se termină în *-e (o lune* etc.), de aceea sînt încadrate la declinarea a III-a; cu articolul hotărît, se formează *lunea* etc.

SUBSTANTIVE IMPARISILABICE

38. Printre temele consonantice latinești era foarte răspîndit tipul așa-numitelor imparisilabice, care la nominativul singular aveau o silabă (cîteodată chiar două silabe) mai puțin decît la celelalte cazuri. În românește s-au păstrat un număr de exemple, dar tipul a devenit neproductiv. Multe cuvinte organizate în acest mod au încetat de a mai fi folosite, la altele s-a păstrat numai una din forme, fiind întrebuințată și în locul celeilalte. De exemplu avem numai forma scurtă la *șarpe, sînge* (urmele unei consoane în plus apar în derivatele *sîngera, sîngeros);* avem numai forma lungă în *părinte, pîntece, nepot,* în adjectivul *fierbinte* etc. În ultimele secole eliminarea imparisilabicelor a continuat : se zicea *jude/judeci, tată/tătîni, mamă/mumîni, frate/frățîni,* iar astăzi formele lungi sînt învechite (rar se mai întîlnesc la genitiv-dativul singular, *tătîne-tu, mîne-ta* etc.) ; față de mai vechiul *oaspe/oaspeți,* astăzi avem singularul refăcut din plural *oaspete.* Mai demult se zicea *soru/surori,* care a atras după sine pe *noru/nurori* (acesta nu era imparisilabic în latinește, dar era de declinarea a IV-a, ceea ce înseamnă că în românește ar fi trebuit să aibă pluralul la fel cu singularul), dar astăzi tot mai mulți spun la genitiv-dativul singular *sorei* în loc de *surorii.* Poate părea curios că Îndreptarul mai ține la *nurorii.* Singurele imparisilabice încă solide sînt *om/oameni* și *cap/capete* (acesta avînd însă, cu sensuri diferite, noile plurale regulate *capi, capuri,* în timp ce de la pluralul *capete* s-a refăcut un nou singular regulat *capăt).*

ADJECTIVUL

39. Cuvintele care exprimă însușiri și complinesc substantive se numesc adjective (vezi și § 14 și 17). Nu e suficient să spunem că stau pe lîngă substantive, căci există și substantive în apoziție pe lingă alte substantive : în *pasă-*

rea-liră avem două substantive, dar cel de-al doilea poate sta și singur, pe cînd în *pasărea galbenă* cuvîntul al doilea exprimă o însușire a unui substantiv, și acesta nu poate lipsi. Nu e mai puțin adevărat că adesea un adjectiv se transformă în substantiv *(automat)*, sau un substantiv se transformă în adjectiv *(călător)*. În linii mari, organizarea și flexiunea adjectivelor este aceeași ca a substantivelor. Diferențele vor fi prezentate în amănunte.

În principiu, adjectivul trebuie să se acorde, în gen, număr și caz, cu substantivul său, ca să se vadă că e legat de acesta. În latinește, lucrul era foarte necesar, deoarece ordinea liberă a cuvintelor permitea plasarea adjectivului la distanță de substantiv. În românește, adjectivul este de regulă așezat lîngă substantiv, astfel că în general știm pe care cu care să-l acordăm (vezi § 231). De aceea contopirea unor forme ale adjectivelor nu a cauzat pagube.

Trebuie spus de altfel că nici în latinește nu erau toate adjectivele împărțite în trei tipuri de flexiune după gen, număr și caz. În ce privește genul : existau adjective cu trei terminații la nominativul singular (acestea erau cele mai numeroase), avînd masculinul și neutrul ca substantivele masculine și neutre de declinarea a II-a, iar femininul ca substantivele feminine de declinarea I (tipul *bonus, bona, bonum* „bun"). Erau apoi adjective numai cu două terminații la nominativul singular, una pentru masculin și feminin, cealaltă pentru neutru, toate ca substantivele de declinarea a III-a *(dulcis, dulce* „dulce"). În sfîrșit, cea de a treia categorie cuprindea adjective de declinarea a III-a, imparisilabice, nediferențiate pe genuri la nominativul singular, numai neutrul fiind deosebit la acuzativ *(recens* „proaspăt", devenit în românește *rece)*.

În românește, adjectivele latinești cu trei terminații au rămas numai cu două, deoarece neutrul s-a confundat la singular cu masculinul, iar la plural cu femininul ; adjectivele cu două terminații au rămas cu una singură, deoarece terminația *-is* a devenit în românește *-e* (vezi § 24). Bineînțeles, cele cu o singură terminație au rămas tot cu una, astfel că avem numai două tipuri principale.

Rezultă din cele arătate că declinarea adjectivelor va urma în mare pe cea a substantivelor și expunerea va putea fi astfel simplificată.

GENUL ADJECTIVELOR

40. Există un gen neutru la adjective? Evident că cei care nu recunosc existenţa neutrului **la** substantive nu-l admit nici la adjective. Dar faptul curios este că şi cei care acceptă substantivele neutre părăsesc poziţia cînd e vorba de adjective şi susţin că aici există numai două genuri, deoarece singularul este la fel cu masculinul, iar pluralul la fel cu femininul.

Trebuie deci reluată argumentarea și amintit că *bun/bune* nu e şi masculin şi feminin, ci nici masculin, nici feminin, căci interesează opoziţiile, nu concordanţele. Și dacă recunoaștem că există trei feluri de substantive şi că adjectivele se acordă cu substantivele, cum putem ezita să numim neutru un adjectiv care nu se confundă în ansamblu nici cu masculinul nici cu femininul şi care se acordă cu un substantiv neutru?

Semnul care diferenţiază femininul, la nominativul singular de declinarea I, este *-ă*, care marchează şi declinarea, şi genul, și numărul și cazul *(lung-ă)*. După consoane muiate, după *i* vocală şi consoană, acest *-ă* devine *-e*, ca şi la substantivele de declinarea I, ceea ce înseamnă că în această situaţie femininul adjectivelor cu două terminaţii e format ca la declinarea a III-a *(vechi/veche, dibaci/dibace, viu/vie, gălbui/gălbuie)*.

Aici se mai încadrează un număr de adjective cu nominativul singular masculin terminat în *-u*, înaintea căruia este o vocală: cele terminate în *-eu* formează în mod normal femininul în *-ee (violaceu/violacee)*, deoarece după *e* nu se poate pronunţa un *ă*; cele terminate în *-îu* au femininul în *-îie (lălîu/lălîie)*, pentru că de asemenea după *î* nu se poate pronunţa un *ă*, iar cînd acesta a fost

înlocuit cu *e*, a degajat înaintea sa un *i* consoană, aşa cum se întîmpla în trecut întotdeauna cu vocala *e* după altă vocală.

NUMĂRUL ADJECTIVELOR

41. Pluralul la femininele de declinarea I se formează cu *-e (veselă/vesele)*, deci ca la substantivele de aceeaşi declinare; *-i* apare mai rar decît la substantive, numai acolo unde e impus de consoana finală a temei, *-c* sau *-g (mică/mici)* şi, bineînţeles, acolo unde nominativul singular a căpătat desinenţa *-e*. De fapt, la primul tip pluralul se formează numai prin modificarea consoanei finale a temei, căci *-i* nu se pronunţă, iar la al doilea, *i* apare şi la singular, deci numai în cazul lui *vie* se adaugă un *i* semivocalic, iar în cazul lui *gălbuie* desinenţa la plural este zero. Trebuie adăugat că, spre deosebire de substantive, vom găsi adjective care au singularul în *-că, -gă* şi pluralul în *-ce, -ge: cronice, eroice, caracteristice* (pluralul *cronici, caracteristici* fiind rezervat pentru adjectivele substantivate, care astfel se diferenţiază de adjectivele propriu-zise); de asemenea *vitrege*. Bineînţeles, la declinarea a III-a pluralul femininelor este cu *-i (verde/verzi)*.

La masculine, pluralul este peste tot cu *-i (bun/buni, fierbinte/fierbinţi)*. La neutre este ca la feminine.

CAZURILE ADJECTIVELOR

42. La declinarea nearticulată, singurul lucru de semnalat este că la feminine genitiv-dativul singular este la fel cu nominativul plural (fapt întîlnit şi la substantive), încolo toate formele, la toate genurile şi numerele, sînt egale cu nominativul.

Desinenţa femininului, la declinarea I, este *-ă*, ca la substantivele de aceeaşi declinare (de altfel în limba

indo-europeană comună genul a apărut întîi la adjective și numai după modelul acestora s-au format perechi de substantive ca lat. *equus/equa* „cal/iapă"). Această desinență se adaugă la tema masculinului, terminată în consoană *(înalt/înaltă)*; cînd masculinul are desinența *-u* vocalic, acesta este înlocuit cu *-ă (albastru/albastră)*, așa cum la plural este înlocuit cu *-i* la substantive și la adjectivele masculine. La *nou*, *-u* se menține la feminin *(nouă)*.

ALTERNANȚELE CONSONANTICE

43. Se produc și aici alternanțele consonantice cunoscute de la substantive, și anume la masculine și la femininele de declinarea a III-a: masc. *bogat/bogați, scund/scunzi, mic/mici* etc.; fem. *repede/repezi* etc., la care trebuie să adăugăm adjectivele de declinarea întîi cu tema terminată în *-c, -g*: *mică/mici, lungă/lungi*. Și la adjective găsim unele modificări mai adînci, de exemplu *firesc/firești* (m. și f.), *albastru/albaștri*, în general cunoscute de la substantive. În ce-l privește pe *-l*, el alternează și aici cu *i* semivocalic *(gol/goi)*, dar și aici la cuvintele mai noi rămîne *-l* muiat *(fidel/fideli, național/naționali)*.

ALTERNANȚELE VOCALICE

44. Și alternanțele vocalice sînt în linii mari cele întîlnite la substantive. Aici vom avea de-a face în primul rînd cu diferențierea pe genuri: femininul se distinge de masculin, în afară de desinențe, și prin variații vocalice. Găsim astfel alternanțele *e/ea (bleg/bleagă)* și *o/oa (mort/moartă)*. La plural, nu apare alternanța *a/ă* (cu excepția lui *călare/călări*, cu atît mai curioasă cu cît o găsim și la masculin). Atît la masculin, cît și la feminin, întîlnim alternanțele *ă/e* și *î/i*, adesea în corpul aceluiași adjectiv (de exemplu, separate, *proaspăt/proaspeți* și *proaspătă/proaspete, țeapăn/*

țepeni și *țeapănă/țepene*, iar reunite, *tînăr/tineri* și *tînără/tinere, vînăt/vineți* și *vînătă/vinete)*.

Ca și la substantive, constatăm că în cuvintele recente alternanțele nu mai au loc. La feminin avem exemple ca *directă, atonă*, cu *e* și *o* păstrați. La plural alternanțele sînt excluse, căci nu mai împrumutăm adjective care să conțină la singular vocalele *ă, î*.

MODELE DE DECLINARE

45. Deoarece unele masculine de declinarea a II-a au feminine de declinarea I, iar altele de declinarea a III-a, le voi da pe toate împreună. Găsim la declinarea nearticulată :

	M.		*F.*		*N.*	
	Sing.	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**
N.—Ac.	bun	buni	bună	bune	bun	bune
G.—D.	bun	buni	bune	bune	bun	bune

	M.		*F.*		N.	
	Sing.	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**
N.—Ac.	viu	vii	vie	vii	viu	vii
G.—D.	viu	vii	vii	vii	viu	vii

	M.		*F.*		*N.*	
	Sing.	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**
N.—Ac.	verde	verzi	verde	verzi	verde	verzi
G.—D.	verde	verzi	verzi	verzi	verde	verzi

Iată și un model de declinare articulată:

	M.		*F.*		*N.*	
	Sing.	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**
N.—Ac.	bunul	bunii	buna	bunele	bunul	bunele
G.—D.	bunului	bunilor	bunei	bunelor	bunului	bunelor

	M.		*F.*		*N.*	
	Sing.	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**
N.—Ac.	viul	viii	via	viile	viul	viile
G.—D.	viului	viilor	viei	viilor	viului	viilor

	M.		*F.*		*N.*	
	Sing.	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**	**Sing.**	**Pl.**
N.—Ac.	verdele	verzii	verdea	verzile	verdele	verzile
G.—D.	verdelui	verzilor	verzii	verzilor	verdelui	verzilor

Formele articulate se folosesc în două situații: cînd adjectivul e pus înaintea substantivului, și preia de la acesta din urmă articolul, astfel că adjectivul e articulat iar substantivul nu, și cînd adjectivul e folosit singur, astfel că devine substantiv. Se zice deci *ultimul mohican* și *moartea ultimului*.

Adjectivul poate primi și articolul prepus *cel*, pe de o parte în cazul cînd substantivul lipsește (fie că e subînțeles, de exemplu *nu piciorul drept, ci cel stîng*, fie că adjectivul e substantivat, de exemplu *cele bune să se-adune)*, pe de altă parte cînd adjectivul e pus după substantiv (de exemplu *omul cel rău)*, în care caz notăm prezența a două articole. Locuțiunile adjectivale primesc articolul

cel şi cînd substantivul precedă : *cel din urmă tangou.* La comparativ (vezi § 48), articolul *cel* se poate pune şi cînd precedă substantivul şi cînd precedă adjectivul *(cea mai mare Ursă, Ursa cea mai mare).* La superlativ, articolul este obligator, indiferent de poziţia adjectivului.

ALTE TIPURI DE ADJECTIVE

46. Substantivele şi adjectivele formate cu sufixul de nume de agent *-tor* au femininul în *-toare*. E probabil că forma de feminin este primitivă, iar cea de masculin şi neutru singular e refăcută din cea de feminin. Astfel masculinul şi neutrul sînt de declinarea a II-a, iar femininul de declinarea a III-a : m. *muncitor*, pl. *muncitori*, f. *muncitoare*, pl. *muncitoare*, cu genitivul singular tot *muncitoare*, n. *muncitor*, pl. *muncitoare*.

Mai există o grupare hibridă : adjective la care consoana finală a masculinului a fost muiată dar şi-a pierdut muierea, pe cînd femininul a rămas de declinarea a III-a, format fiind de la masculinul cu consoană muiată : *contrar*, f. *contrarie*, *obligator*, f. *obligatorie*.

De la *nou*, pluralul este, pentru toate genurile, *noi*, dar se mai întîlneşte formaţia învechită, la feminin, *nouă (haine nouă)*. Pentru desinenţa *-ă*, vezi § 32 *(ouă)*.

Adjectivele diminutive terminate la masculin în *-el* au femininul cu *-ea (mărunţel/mărunţea)*, ca şi substantivele de acelaşi tip. Şi tot ca la substantive, s-a creat o variantă feminină, mult mai folosită, cu *-ică (mărunţică)*, pluralul rămînînd cu *-ele (mărunţele)*. Aici mai trebuie amintit că adjectivele *greu* şi *rău*, care la origine, în latineşte, nu aveau nimic curios *(greu* era de declinarea a III-a, iar *rău* de a II-a), au căpătat femininele *grea* şi *rea*, cu pluralele *grele* şi *rele* (vezi § 30).

Un accident l-a făcut neregulat şi pe *roşu*, care a căpătat femininul *roşie*. Masculinul primitiv era *roşiu*, dar, după ce *i* a devenit semivocalic, consoana s-a durificat şi astfel s-a ajuns la *roşu*, cu *-u* final păstrat, deşi nu are

înainte un grup de consoane. Regional se pronunță *roș/roșă*, astfel că adjectivul a redevenit regulat. În limba literară însă, se menține femininul primitiv, *roșie*.

Și printre adjectivele latinești, ca și printre substantive, existau imparisilabice (mai cu seamă provenite din participii prezente). În românește, ele au păstrat fie forma scurtă (de exemplu *rece*, pentru care se poate compara neologismul *recent*, vezi și § 39), fie forma lungă (de exemplu *fierbinte*, vezi neologismul *fervent)*. În orice caz, în românește nu există exemple de adjective care să aibă o formă lungă și una scurtă, decît ca dublete, diferite între ele la toate formele cazuale: *prezent* și (învechit) *prezinte*, *dirigent* și (păstrat numai ca substantiv) *diriginte* etc. Este o problemă de formare a cuvintelor, nu de morfologie.

Adjectivele cu o singură terminație la nominativul singular prezintă diferențe pe genuri la genitiv-dativul singular, deoarece aici femininul este egal cu pluralul: de la *limpede*, gen. masc. e *limpede*, iar fem. e *limpezi*. Bineînțeles, la declinarea articulată se produce diferențiere generală între masculin și feminin. Sînt totuși exemple de adjective care nu au diferență nici la genitiv, deși la plural ele se diferențiază: *unui băiat precoce*, *unei fete precoce*, dar *băieți precoci*, *fete precoce*.

În sfîrșit, există și adjective nedeclinabile. Ca să nu mai discutăm exemplele neologice de tipul numelor de culori *(bleu*, *crem*, *kaki*, *roz* etc.), voi cita cîteva adjective tradiționale: *ferice*, de origine latină, *cumsecade* (din locuțiunea *cum se cade*, care se termina cu un verb).

Cîteva adjective care dau indicații cantitative *(mult*, *tot)* au genitiv-dativul plural format după modelul pronumelor (*multor*, *tuturor;* de fapt este păstrată aici finala respectivă din limba latină).

VOCATIVUL

47. Adjectivul substantivizat sau pus înaintea substantivului poate avea formă de vocativ: la masculin, *scumpe*

prietene (deci ambele cuvinte prezintă desinența), *bunule învățător; răule.*

La feminin, nu există formă specială pentru vocativ (cum e tipul în *-o* la substantive); numai adjectivul substantivat poate avea forma aceasta *(scumpo)*, care e chiar obligatorie: nu se poate folosi, pentru a chema pe cineva, forma de nominativ *scumpă*. Imediat însă ce se alipește un substantiv, forma de nominativ devine obligatorie: *scumpă soră.*

În mod curios, *drag*, indiferent dacă e substantivat sau nu, are la masculin un vocativ cu forma nominativului feminin: *dragă frate*, sau *dragă* pur și simplu. Se poate compara forma maghiară *draga*, dar aceasta nu poate fi prea veche, căci n-ar fi păstrat grupul de consoane inițial (de exemplu germanul *Trabant* a devenit *darabont* în maghiară, de unde în românește *dorobanț).*

Adjectivul la vocativ, urmat de un genitiv, preia de la acesta din urmă articolul genitival, astfel că apare un vocativ articulat: *dragă a mea soră* devine *draga mea soră* și la fel, la masculin, *dragul tatei.* Observația este valabilă și pentru substantive, puse, fie la nominativ, fie la vocativ: *fiul meu.*

GRADELE DE COMPARAȚIE

48. Adjectivul are grade de comparație, care marchează diferențe de nivel în ce privește dotarea cu o însușire. Se găsesc trei grade: pozitivul, care exprimă însușirea în mod absolut, comparativul, care exprimă un grad mai intens, și superlativul, care exprimă gradul cel mai intens de posesiune a însușirii. În ultimul timp se pune în discuție statutul pozitivului: de vreme ce marchează numai prezența însușirii, de cele mai multe ori fără confruntarea cu alte substantive care prezintă aceeași însușire, pozitivul n-ar fi un grad și în general nici nu implică o comparație. Dar comparația nu poate avea loc decît în raport cu alt termen, mai simplu spus, n-am putea constata că un copac

e *mai înalt*, dacă nu l-am compara cu altul care posedă şi el în oarecare măsură însuşirea de „înalt”, deci pozitivul interesează şi el cînd e vorba de comparaţie. Gradul pozitiv ar putea fi numit gradul zero, dar zero are şi el o valoare, tocmai prin comparaţie.

În latineşte, comparativul se forma sintetic, dar în unele cazuri apăreau încă din antichitate forme analitice. Cele mai mult folosite dintre adjective aveau forme supletive (vezi § 4) : de exemplu de la *bonus* „bun”, comparativul era *melior*, iar superlativul *optimus*. Limbile romanice apusene au păstrat urme ale acestor forme, dintre care unele sînt reprezentate, pe cale de împrumut, şi în româneşte, dar fără să formeze serii. Zicem astfel *minor*, *optim*, dar comparativul lui *mic* sau superlativul lui *bun* se formează normal, pe cale analitică, într-atît încît mulţi spun greşit *cel mai optim* (vezi mai jos).

Comparativul arată că însuşirea e prezentă într-un grad mai intens decît la alt exemplar sau, eventual, la acelaşi exemplar în împrejurări diferite. Comparativul se formează cu ajutorul adverbului *mai*, care la origine (lat. *magis*) însemna „mai mult” : *vulpea e mai şireată decît lupul; vulpea este astăzi mai flămîndă decît ieri*. Există comparativ de superioritate *(mai capabil)*, de inferioritate *(mai puţin capabil)* şi de egalitate *(tot atît de capabil)*. Aceasta din urmă n-ar avea raţiune dacă n-am admite că pozitivul este un grad de comparaţie, deoarece de fapt aici comparăm între ele două pozitive.

Superlativul arată că însuşirea există în cel mai înalt sau în cel mai scăzut grad. Există două tipuri de superlativ, relativ şi absolut. Primul stabileşte o ierarhie între mai multe exemplare luate în comparaţie, iar al doilea constată numai prezenţa însuşirii într-un grad intens. Avem deci următoarele posibilităţi :

superlativ absolut de superioritate : *cel mai înalt dintre munţi;* de inferioritate : *cel mai puţin înalt;*

superlativ relativ de superioritate : *un munte foarte înalt;* de inferioritate : *foarte puţin înalt.*

Se poate uşor constata că superlativul absolut poate să marcheze un grad inferior celui relativ : *un munte este foarte înalt*, dar nu e *cel mai înalt.*

Atît comparativul, cît şi superlativul pot fi formate cu diverse alte cuvinte decît cele arătate : pentru comparativ, *nu tot atît de, tot aşa de, la fel de, tot mai, din ce în ce mai, şi mai* etc. ; pentru superlativul absolut, *mult, tare, grozav de, teribil de, excesiv de, prea* şi aşa mai departe. Diferenţele depind adesea de gustul vorbitorului, de efectul pe care vrea să-l producă.

Superlativul se formează uneori şi cu prefixe : *prea-* (*preamărit*), *super-* (*superelegant*), *ultra-* (*ultraprogresist*) etc. În puţine cazuri se foloseşte, într-un limbaj întrucîtva pretenţios, superlativul latinesc cu sufix, de exemplu *rarisim.* În terminologia militară s-a creat şi un substantiv format aşa : *generalisim.*

În sfîrşit, trebuie arătat că uneori comparativul primeşte articolul prepus *cel* şi atunci este oarecare greutate să-l diferenţiem de superlativ : *fratele cel mai mare* dintre mai mulţi este superlativ ; dar dacă sînt numai doi fraţi, putem spune despre unul că e *cel mare* sau *cel mai mare* (cu înţelesul de „acela dintre amîndoi care este mai mare").

În afară de adjective şi de adverbe (pentru care vezi § 142), la care e natural să găsim grade de comparaţie, în anumite împrejurări ele apar şi la substantive care exprimă într-un fel oarecare însuşiri (multe dintre ele pot servi de apoziţie) : *aici e mai linişte decît dincolo ; e cel mai poet dintre colegii noştri.*

Se răspîndeşte obiceiul de a folosi comparativul într-un chip pleonastic. Se poate zice *el are această calitate într-un grad redus, într-un grad sporit,* sau *într-un grad mai mic, mai mare ;* combinînd cele două formule, se ajunge la expresii ca *mai redus, mai sporit,* în exemple ca *un dicţionar este foarte voluminos, pe cînd altul e mai redus ; eu am avut un procentaj slab, pe cînd tu, unul mai sporit.*

Ce e greşit aici? Unul nu poate fi *mai redus* sau *mai sporit*, dacă celălalt nu este şi el *redus* sau *sporit*.

Unele adjective nu au în mod normal grade de comparaţie. În primul rînd cele care sînt în realitate comparative sau superlative latineşti, de exemplu, comparative: *superior*, *inferior* etc.; superlative: *optim*, *suprem* etc. Este deci în principiu greşit să se zică *mai superior*, *cel mai optim*. (De notat totuşi că, necunoscînd originea cuvintelor, vorbitorii le iau drept pozitive, cu o valoare puţin diferită de cea originară, de exemplu *inferior* ajunge să însemne „de mică valoare"; dintre două obiecte, ambele proaste, unul e prezentat ca *mai inferior* decît celălalt.) În al doilea rînd nu au grade de comparaţie adjectivele care exprimă însuşiri absolute, de exemplu *unic*, *perfect*, care deci nu admit diferenţieri de grad.

NUMERALUL

49. Este una dintre părţile de vorbire contestate. Se arată, pe bună dreptate, că numeralele joacă rol uneori de adjectiv, alteori de substantiv, de adverb, apoi de pronume, astfel că n-ar merita să fie acceptate ca o clasă distinctă. Să mai notăm că unele dintre ele provin din substantive (de exemplu *jumătate* însemna, în forma latină, *dimidietas*, „înjumătăţire" şi păstrează pînă azi întrebuinţări de substantiv). Dacă ne referim la sensul lexical, deci la faptul că numeralele dau informaţii cantitative, ar însemna să inserăm printre ele şi cuvinte ca *mult*, *puţin*, *tot*, *întreg*, *numeros* etc. (unii chiar fac acest pas). Dar însuşi faptul că se leagă de mai multe părţi de vorbire, avînd totuşi caracteristici comune între ele, este suficient ca să le considerăm o clasă aparte, de vreme ce ne interesează în primul rînd deosebirile, nu asemănările. Ce au comun între ele numeralele? Relaţia cu numerele, care constituie

un element deosebit de important pentru gîndirea omenească [1].

Cel mai obişnuit, numeralele sînt întrebuinţate în calitate de adjective, adică stau pe lîngă un substantiv, asupra căruia aduc informaţii numerice *(trei copii, a şaptea minune, o recoltă înzecită* etc.). Cu toate acestea, *zece, sută, milion, miliard* sînt clasate ca substantive, pentru că au nu numai o formă de plural alături de cea de singular, ci şi forme articulate şi mai ales pentru că primesc în mod permanent înaintea lor numerale adjectivale *(cinci sute* etc.), în timp ce numeralele luate ca adjective nu pot avea asemenea întrebuinţare.

Mai trebuie pomenite aici unele substantive, derivate străine de la numerale, care se pot folosi pentru a exprima date cantitative. Aceste derivate se folosesc şi la noi, fiind împrumutate : *duzină* „grup de 12", *chenzină* „grup de 15 zile şi salariul aferent", apoi *carantină* „izolarea pe timp de 40 de zile". Din româneşte se foloseşte mai des *o pereche de* cu înţelesul de „doi" *(i-a tras o pereche de palme).*

NUMERALELE CARDINALE

50. Numeralele care dau pur şi simplu informaţii asupra cantităţii exemplarelor se numesc *cardinale* (în jurul lor se grupează celelalte, pe care le vom vedea). De la 1 pînă la 10 ele sînt cuvinte simple şi vin toate din latineşte (asupra originii lor mai îndepărtate avem informaţii destul de nesigure). De la 10 pînă la 19 găsim numerale compuse din *zece,* precedat de unul din primele 9, între cele două nume de numere punîndu-se prepoziţia *spre,* care la început însemna „peste" ; urmează apoi compuse cu *zece (douăzeci, treizeci* etc.), la care se adaugă, la urmă, numărul unităţilor, precedat de *şi (douăzeci şi unu* etc.), pînă la

---

[1] La concluzia că trebuie menţinută clasa numeralelor ajung, pe baza altor considerente, Sanda Golopenţia-Eretescu, SCL, XVI, 1965, 3, p. 383 — 390, şi Viorica Florea, LR, XIV, 1965, 3, p. 335—343.

99. De aici înainte se folosesc numeralele *sută, mie, milion, miliard*, precedate de numărul unităţii *(o sută, două sute* etc.) şi urmate de numărul zecilor şi al unităţilor *(trei sute douăzeci şi şapte;* tot aşa *două mii patru sute treizeci şi cinci* etc.).

Acum amănunte privitoare la pronunţare. De la 11 înainte, găsim adesea formaţii comprimate, astfel încît formele folosite în practică sînt mai scurte decît suma părţilor lor componente. Aceasta se explică prin faptul că numeralele compuse sînt destul de lungi, iar suprimarea a două sau trei dintre sunete nu face cuvîntul de nerecunoscut. Se obţine deci o economie de efort şi de timp. Dacă *unsprezece* în loc de *unusprezece* nu atrage prea mult atenţia (forma *un* o avem şi în afara compusului), în orice caz *paisprezece, şaisprezece* şi *şaizeci* sînt adesea remarcate. Unii pedanţi ar vrea să ne oblige să ne întoarcem la formele primitive *patrusprezece, şasesprezece* şi *şasezeci.* Se pronunţă în mod obişnuit *cinsprezece* şi *cinzeci* (rar se mai poate auzi *cincisprezece* şi *cincizeci), opsprezece, obzeci.*

Alte modificări, chiar dacă nu sînt recomandate, sînt foarte răspîndite şi în orice caz nu sînt condamnate: *douăşunu, patrujdoi, cinzeştrei, şapteşşapte* etc. Mai puţin admise sînt *şapsprezece, optăsprezece, optisprezece, douăj(dă), treij(dă)* etc., apoi *treişpatru, paşcinci, şaişasă, şapşapte* etc., iar categoric condamnate sînt *unspce, unşpe, paişpe* etc.

Cînd se comunică la telefon un număr, există pericolul să se confunde *şase* cu *şapte* şi *două* cu *nouă*, de aceea adesea se pronunţă *septe* în loc de *şapte, doizeci şi trei* în loc de *douăzeci şi trei* etc. N-ar fi de mirare dacă aceste forme schimbate, evitînd orice echivoc, ar lua cu timpul locul celor tradiţionale.

SCRIEREA NUMERELOR

51. Numerele se scriu totdeauna cu cifre în matematică şi în contabilitate. În alte împrejurări, dacă e vorba de discutat asupra numerelor, se scrie cu cifre, iar dacă e vorba numai de a da indicaţii cantitative asupra unor exemplare, se scrie cu litere. De exemplu nu se obişnuieşte o

formulă ca *am întîlnit 2 prieteni*. Totuşi, pe măsură ce e vorba de numere mai mari, facem apel tot mai mult la cifre, căci ne-ar veni peste mînă să scriem, de exemplu, că un dicţionar *are o mie şapte sute douăzeci şi patru de pagini*.

Cînd se vorbeşte despre ani, se omite adesea secolul pentru ultimii o sută de ani, de exemplu zicem *era prin 98* şi înţelegem 1898. Se depăşeşte secolul cînd se vorbeşte de *revoluţia de la 48* şi se înţelege 1848 şi probabil se va continua să se vorbească de *războiul de la 77*, înţelegîndu-se 1877. Ceea ce ne priveşte în acest paragraf este faptul că în ultimul timp a început, în diverse limbi, printre care şi a noastră, să se pună apostrof în locul cifrelor omise: *ediţia '71 a festivalului*. O regulă în această privinţă nu a fost stabilită.

Numeralul *unu* se scrie aşa, fără *-l*, adică aşa cum se pronunţă. Cînd are valoare de pronume, fiind opus lui *altul*, se scrie cu *-l*. Desigur justificarea este că în primul caz nu se simte că e articulat.

ÎNTREBUINŢĂRI ALE NUMERALELOR CARDINALE

52. A fost o vreme cînd oamenii acordau o valoare mistică unora dintre numere, pe care le găsim şi astăzi folosite mult mai mult acolo unde imaginaţia ne permite să facem o alegere. Aceste numere sînt 3, 7, 9, 12 şi 40. În poveşti, în zicători şi expresii, în ghicitori etc., găsim cu prisosinţă exemple de folosire a acestor numere. Concepţia primitivă este desigur răspunzătoare şi pentru unele împărţiri ale timpului (săptămîna de 7 zile, anul de 12 luni, ceea ce nu corespunde exact numărului de rotaţii ale lunii în jurul pămîntului) şi altele asemănătoare. În unele cazuri mai rare vom găsi cu aceeaşi valoare şi ordinalele şi alte numerale formate de cele pe care le-am pomenit.

Există apoi numere mari sau mici nedeterminate, în sensul că ele înseamnă „mult" sau „puţin", fără a preciza exact cantitatea. Astfel zicem *de sute de ori*, *de mii*, *de milioane de ori*, cu înţelesul de „adesea", sau *de trei*

parale, cu înţelesul de „ieftin". Nu avem aici exact același procedeu ca atunci cînd folosim numere rotunde cu înţeles de aproximare, de exemplu zicem 1000, ceea ce poate însemna „ceva mai mult sau ceva mai puţin decît 1000". Mai amintesc că pentru aproximaţie se folosesc două numere la rînd, de exemplu am citit 3—4 pagini, iar cînd e vorba de numere mai mari, se alătură numele de unităţi superioare: 30—40, sau 3—4 sute, 4—5 mii etc.

FLEXIUNEA NUMERALELOR CARDINALE

53. Singurele care au diferenţe de gen sînt în principiu *unu (una, o)* şi *doi (două)*; zic „în principiu", pentru că şi *trei* are forma de feminin-neutru *trele*, dar numai în construcţii ca *toate trele*, *cîteşi trele*, nu tocmai literare. Ele se explică prin analogii cu adjectivele *grei/grele*, *răi/rele*. Forma de feminin *o* provine, evident, din *ună* (care astăzi nu mai este folosită), dar schimbarea nu a găsit încă o explicaţie satisfăcătoare.

Cu valoare substantivală, numeralele mici (de la *doi* la *zece)* au şi formă articulată, întrebuinţată pentru a denumi obiecte caracterizate prin prezenţa unui aspect cantitativ, de exemplu note la şcoală, categorii de cărţi de joc etc. Ele sînt clasate printre neutre: *doiul*, *treiul*, *cinciul*, *optul* sînt de declinarea a II-a, *şasele*, *şaptele*, *nouăle*, *zecele* de declinarea a III-a. Pentru numărul *patru* o asemenea formă nu există, deoarece forma nearticulată este organizată întocmai ca şi cum ar fi articulată (ceea ce se explică prin faptul că articolul *-l* nu se mai pronunţă, vezi § 66). Cu atît mai mult numeralele mai mari, *sută* etc., care sînt substantive, au forme articulate: *suta*, *mia*, *milionul*, *miliardul*. Bineînţeles, aceste substantive au forme de genitiv-dativ: la singular, *sutei*, *miei*, *milionului*, *miliardului*, la plural, *sutelor*, *miilor*, *milioanelor*, *miliardelor*. Femininele au şi forme de genitiv-dativ nearticulat: (unei) *sute*, (unei) *mii*.

Luate ca adjective, primele zece numerale nu au forme flexionare, cu excepţia lui *un*, de care vom vorbi

îndată (mai demult şi *doi* avea forme de genitiv-dativ, care astăzi nu se mai folosesc). Se arată de obicei că numeralele se pun la genitiv sau la dativ cu ajutorul cuvintelor auxiliare *a* (pentru genitiv) şi *la* (pentru dativ): *tată a doi copii, dau premii la trei copii.* Aici se ataşează şi unele adjective care dau indicaţii cantitative, de exemplu *numeros (cîştigător a numeroase concursuri, titlu atribuit la numeroşi sportivi* etc.). De fapt, *la* se referă la substantivul care urmează după adjectiv, de vreme ce se zice şi *dau premii la copii*, vezi § 164.

Singur numeralul *un* îşi păstrează declinarea: masculin şi neutru, N.—Ac. *un*, G.—D. *unui;* feminin, N.—Ac. *o*, G.—D. *unei*. Formele masculină şi neutră *unu*, feminină *una*, par articulate; dar avînd în vedere că genitiv dativul este *unuia, uneia,* ne putem întreba dacă nu cumva *-a* este aici o particulă deictică, iar *-u* a apărut prin confuzie cu articolul.

NUMERALELE ORDINALE

54. Numeralele ordinale arată ordinea numerică în care este plasat un obiect. În principiu, trebuie să numărăm exemplarele ca să aflăm rangul celui care ne interesează; îl notăm atunci cu un termen legat de numeralul la care am ajuns cu numerotarea. Astfel, constatînd că la un concurs sînt şapte candidaţi plasaţi înaintea celui de care ne ocupăm, declarăm că acesta este *al optulea.* Am zis „în principiu'', pentru că există în şirul ordinalelor cel puţin două poziţii unde nu intervin formaţii de la cardinale. Este vorba de *cel dintîi* (sau *primul)* şi de *cel din urmă* (sau *ultimul)*. După cum se vede, din punctul de vedere al originii, acestea nu au nimic de-a face cu numeralele. Dacă ne putem închipui în principiu că primul ar putea purta un nume format de la *unu*, ultimul nu poate fi în nici un caz legat de un numeral, de vreme ce numărul unităţilor care îl preced diferă de la o ocazie la alta.

Adevărul este că în aceste cazuri nu e nevoie să numărăm, căci poziţia pe primul sau pe ultimul loc se vede dintr-o ochire, astfel că este independentă de numărul celorlalte exemplare. În unele limbi şi „al doilea" este în această situaţie, numele lui fiind derivat de la teme care înseamnă „a urma" sau „alt". Ca împrumut folosim şi noi pe *secund* pentru „al doilea" *(terţ*, pentru „al treilea", neanalizabil în româneşte este totuşi legat, în latineşte, de *tres* „trei"). Gramatica Academiei consideră că *întîiul* este totuşi numeral, pe cînd *ultimul* nu, deoarece nu se numără. De fapt, nici *întîiul* nu se numără; după părerea mea, toate cuvintele citate trebuie cuprinse printre numeralele ordinale, pentru că, indiferent de originea lor, joacă acelaşi rol cu acestea din urmă.

Cu excepţiile pomenite, numeralele ordinale se formează de la cardinale, adăugînd la începutul acestora articolul *al* pentru masculin şi neutru, *a* pentru feminin, iar la sfîrşitul numeralului se adaugă la masculin articolul enclitic *-le* urmat de vocala *-a: al doilea, al treilea, al o sută şaptelea* (sau *al o sută şi şaptelea)* etc. iar la feminin, articolul *-a (a treia, a patra)*. Singur *doi* are şi aici formă de feminin şi în temă: *a doua*. Pentru *opt*, ca să se evite aglomerarea de consoane în aceeaşi silabă, s-a menţinut vechea finală *-u* şi se zice al *optulea*. La fel la al *cincilea*, se menţine în pronunţare al doilea *i*, care la numeralul cardinal nu mai e decît un semn grafic. În cazuri rare se folosesc şi plurale, numai de formă masculină: *ai doilea, ai treilea* etc.

Înaintea numeralului se mai poate folosi articolul nehotărît *un, o (un al doilea, o a treia)* şi, mai frecvent, articolul adjectival *cel, cea*, urmat de prepoziţia *de (cel de-al patrulea, cea de-a cincea)*. Această formulă are şi plural *(cei de-al doilea*, mult mai folosită decît tipul *ai doilea)*.

La feminin, articolul *a* se contopeşte adesea în pronunţare cu articolul enclitic *-a* ataşat la substantivul precedent, de exemplu se zice *clasa doua;* în scris este obligatorie marcarea ambelor articole (deci *clasa a doua)*, ţinînd seamă între altele de faptul că la masculin conto-

pirea nu se produce *(anul al doilea,* nu *anul doilea). Întîiul, primul, secundul, ultimul* au forme articulate cu articolul enclitic.

Întîi a fost folosit la început mai mult ca adverb și în orice caz nu avea formă de feminin. Pînă astăzi în limbajul popular se mai zice *nevasta de-ntîi.* Tot așa se zice *cea dintîi durere,* iar lucrările normative recomandă să se zică *clasa întîi.* Cu timpul, a apărut și forma de feminin articulat (prin analogie cu celelalte numerale ordinale), *întîia,* care a devenit obligatorie cînd numeralul e substantivat *(un bilet de întîia,* adică „de clasa întîi") și de asemenea cînd ordinalul cu valoare adjectivală e pus înaintea substantivului *(întîia dată).* Astăzi mulți folosesc forma articulată și după substantiv *(clasa întîia),* ceea ce manualele normative încă nu vor să permită. În Moldova se aude și *a-ntîia,* format la fel cu *a doua,* de asemenea socotit greșit, dar *într-a-ntîi* nu poate fi evitat. Dacă se admit aceste inovații, rezultatul nu va fi decît eliminarea unei excepții a cărei rațiune vorbitorii nu o recunosc.

Din cauză că în scris se folosesc adesea cifrele latine (cardinale) pentru a marca ordinalele, de exemplu *anul III, capitolul V,* s-a ajuns să se citească așa, apoi să se spună și în conversație, de exemplu, *anul trei, capitolul cinci,* în loc de *anul al treilea, capitolul al cincilea,* ceea ce se socotește necorect. Dar la numerele mai mari ar fi de neconceput să se folosească ordinalele, de exemplu să se zică *anul al o mie cinci sute patruzeci și treilea.* Prin aceasta, treptat, numeralele ordinale, în această funcțiune, sînt înlocuite de cardinale.

NUMERALELE COLECTIVE

55. Se numesc astfel numeralele care denumesc grupuri de obiecte, deci marchează faptul că mai multe exemplare formează o unitate. Pentru *doi,* există un cuvînt vechi,

amîndoi (fem. *amîndouă)*, format dintr-un numeral latin, *ambo*, care însemna „amîndoi", și la care s-a adăugat, pleonastic, numeralul *doi*, deoarece vorbitorii nu mai cunoșteau înțelesul real al lui *ambo*. Pe baza acestui model s-a mers mai departe și s-au format *amîntrei*, *amînpatru*, care la început nu erau pleonastice, ci absurde, căci, dacă ne referim la etimologia lor, ele însemnau „ambii trei", „ambii patru". În orice caz aceste două ultime forme nu pot fi socotite literare. S-a introdus apoi neologismul *ambii*, cu femininul *ambele*, numai articulat. Atît *amîndoi*, cît și *ambii*, au forme de genitiv-dativ, bineînțeles plural *(amîndoror*, substantivat *amîndorora*, și *ambilor*, *ambelor)*.

De la trei înainte, există formația, considerată corectă, dar folosită numai în stilul popular (și desigur nu în toate regiunile), cu *toți*, transformat în *tus-* : *tustrei*, *tuspatru* etc. Literar este *cîteșitrei*, *cîteșipatru* etc. Cu cît sînt numerele mai mari, cu atît mai rar se folosesc aceste formații. Mai mult se zice *toți cinci*, *toți nouă* etc.

Mai trebuie amintite substantivele, formate cu sufix, ca *treime*, *triadă*, *decadă*. Sufixul *-ime*, obișnuit la substantivele colective ca *mulțime*, *ungurime*, a fost preluat de numeralele fracționare și de aceea nu se mai întrebuințează în mod obișnuit la colective; de altfel nici nu i s simte lipsa, de vreme ce zicem simplu *sute*, *mii*, cu valoarea de colective. Mai greu de înlocuit sînt numerele mici *(treime* se păstrează în biserică). Mai amintesc aici de tipul *duzină* (§ 49).

NUMERALELE FRACȚIONARE

56. Numeralele fracționare se folosesc pentru a marca o parte luată dintr-un întreg [2]. Ele se încadrează printre

---

[2] Se poate consulta: Alexandrina Novac, SCL, XXI, 1970, 6, p. 669—672.

substantive. Şi în cazul acesta prima formaţie nu provine de la un numeral cardinal : *jumătate*. *Sfert* e neanalizabil în româneşte, dar în slavă, de unde e împrumutat, e format de la „patru" (v. sl. *četvrŭtĭ* de la *četîriie* „patru"). Celelalte numerale fracţionare se formează de la cardinale, cu ajutorul sufixului *-ime* : *treime, pătrime* etc. (se zice şi *doime*, alături de *jumătate)*. Dar ca să dea indicaţiile dorite, aceste substantive trebuie să aibă înaintea lor un numeral cardinal care să arate cîte părţi se iau în consideraţie din întreg : *două treimi, trei optimi* etc.

Există şi alte moduri de a exprima fracţiunile. Obişnuit se spune *a treia parte, a patra parte* etc. ; pornindu-se de la formele scrise, în matematici se spune *una a treia, două a patra* etc., şi mai clar influenţat de scriere, *unu pe doi, doi pe trei* etc. Pentru „jumătate" se mai foloseşte, ca prim termen de compunere, neologismul *semi-* (de origine latină) : *semicentenar, semilună, semidoct* etc. Pentru „sfert" mai apare şi derivatul românesc *pătrar*.

NUMERALELE MULTIPLICATIVE

57. Numeralele multiplicative arată că o mărime este prezentă de mai multe ori, de exemplu că, o sumă crescînd, se ajunge ca adaosul să fie egal cu baza de la care s-a pornit, sau de mai multe ori mai mare decît aceasta. Pentru a exprima această idee, se formează derivate adjectivale (sub forma unor participii de la verbe de conjugarea a IV-a) de la numeralele cardinale începînd cu *doi* (de la *unu* nu există, pentru că n-ar avea rost) : *îndoit* înseamnă „de două ori mai mare", *întreit* „de trei ori mai mare" şi aşa mai departe. Aceste adjective se folosesc adesea cu valoare adverbială.

Alături de cuvintele citate, pentru primele numerale se folosesc şi neologisme, de origine latină : *dublu, triplu, cvadruplu*. Dar cel mai des apar formaţiile analitice cu care le-am tradus pe cele de mai sus : *de două ori mai (mult, mare* etc.).

NUMERALELE DISTRIBUTIVE

58. Numeralele distributive arată că un număr de exemplare formează grupuri egale, după ce au fost extrase dintr-o cantitate mai mare. Sînt deci oarecum o combinație între fracționare și colective (această caracterizare nu se potrivește însă pentru numărul unu). Formația este numai analitică : se pune adverbul *cîte* înaintea numeralului cardinal *(cîte doi, cîte trei)*. Se folosește și numeralul repetat : *unu cîte unu, doi cîte doi, trei cîte trei*. În unele cazuri repartizarea privește nu exemplarele diferențiate, ci o trăsătură numerică a lor : *doi copii de cîte cinci ani*.

NUMERALELE ADVERBIALE

59. Prin numerale adverbiale le înțelegem pe acelea care arată dacă o acțiune se repetă și în ce proporții. Ele se formează cu substantivul *dată* pentru singular și cu *ori* pentru plural : *citesc o dată, citesc de două ori* etc. Neologismul de origine latină *bis*, care însemna „de două ori", se folosește la noi cu valoarea de „a doua oară" și, uneori, se spune și *ter* „a treia oară" (în latinește însemna „de trei ori").

Valoare adverbială au și multiplicativele : *îndoit* etc., și unele locuțiuni fracționare : *pe jumătate, pe sfert*.

NUMERALELE NEGATIVE

60. Această categorie nu este în general recunoscută, dar există. De fapt, ar trebui încadrată la cardinale. Dacă principalul lucru care se cere pentru a admite existența unei unități este opoziția față de altă unitate, și dacă vedem că *unu* se opune lui *doi, trei* etc., trebuie să recunoaștem că și *zero* și *niciunul* se opun lui *unu, doi* etc., și deci sînt numerale. De remarcat că *nici unul* e format de la

unu, deci e numeral și prin structură. Dacă nu admitem că *niciunul* e numeral, nu vom putea primi, în bună logică, nici pe *nimeni* sau pe *nimic* printre pronume.

ALTE VALORI ALE NUMERALELOR

61. Numeralul *unu* se poate folosi cu valoare restrictivă : *eu unul* înseamnă „în ce mă privește pe mine, fără a angaja pe alții".

Numeralul *unu* se poate folosi întărit, cu ajutorul adjectivului *singur*, care dealtfel, în latinește, era format de la tema unui numeral. Se zice deci *unu singur* (ca și *eu singur*, *un singur om* etc.). Mai interesant este aici derivatul *unic*, pentru că e format chiar din tema lui *unu*. Mult mai departe de categoria numeralului sînt alte cuvinte care marchează limitarea și care se pot folosi cu numere oricît de mari : *doar șapte*, *numai trei sute* etc.

ARTICOLUL

62. Limba latină nu avea articol. În timpul imperiului, se pot observa tendințe de organizare a unui articol, pornindu-se de la unele întrebuințări ale pronumelor și numeralului „unu". Aceste tendințe vor ajunge la realizare în limbile romanice, româna deosebindu-se net de limbile romanice occidentale, în primul rînd prin faptul că și-a creat un articol postpus, de care vom vorbi îndată.

În ultima vreme se aud voci care combat ideea că articolul este o parte de vorbire [1]. Se arată, de exemplu, că în fiecare limbă există un foarte mic număr de unități cuprinse în categoria articol, ceea ce ar fi potrivit pentru

---

Argumentele folosite pentru aceasta au fost prezentate de Valeria Guțu Romalo, ELS, p. 225—236.

un instrument gramatical servind flexiunii, nu şi pentru o parte de vorbire. Dar cine va stabili cîte unităţi trebuie să existe ca să avem dreptul să vorbim despre o parte de vorbire [2]? Tot aşa am putea afirma că şi prepoziţii sînt mult mai puţine decît substantive sau verbe, deci şi prepoziţia ar fi un instrument gramatical, nu o parte de vorbire. Se mai aduce argumentul că un tip important de articol este cel enclitic, care face corp comun cu substantivul precedent, deci nu are existenţă independentă. Aceasta este însă în primul rînd o problemă de scriere. Dacă am scrie *om-ul* (sau chiar *om ul)*, problema nu s-ar mai pune şi, în cazul cînd ne-am hotărî pentru această soluţie, nu ar sta în calea ei decît o singură piedică : inerţia cauzată de deprinderea actuală. Tot aşa de bine am putea scrie, dacă am vrea, *un-om* sau *unom*. Este adevărat că articolul serveşte gramatica, dar în acelaşi fel o servesc şi prepoziţia şi conjuncţia. În general, după cum am mai spus, delimitările gramaticale nu pot fi scutite de unele slăbiciuni.

DEFINIŢIA ARTICOLULUI

63. Articolul este un cuvînt ajutător (nu se foloseşte independent, ci numai ataşat la un substantiv, la un adjectiv, eventual de origine pronominală, sau la un numeral). Diversele tipuri de articole au rolul de a marca gradul în care un obiect este cunoscut de mai înainte vorbitorilor. Chiar dacă un obiect nu este identificat, putem da, cu ajutorul articolului, unele indicaţii asupra lui, şi atunci numim articolul „nehotărît" sau „nedefinit". În primul rînd, pentru aceasta, se foloseşte articolul *un*, *o*, identic în ce priveşte originea şi flexiunea cu numeralul *unu* : la plural, forma articolului hotărît este *unii*, apoi *nişte*, care capătă uneori o valoare peiorativă ; cu un rol apropiat de al articolului nehotărît se folosesc şi *mulţi*, *destui*.

---

[2] Întrebarea este pe bună dreptate pusă de Ion Z. Coja, SCL, XX, 1969, p. 2, 167—181.

Putem zice *cine e muşcat de cîine trebuie să fie supus unui examen medical*, ceea ce e mai puţin precis decît *muşcat de un cîine* (după care pot urma precizări ca „vagabond", „ciobănesc", „fioros", „al vecinului" etc. şi de asemenea se poate pune, înainte de *cîine*, adjectivul *anumit)*.

Dimpotrivă, pus înaintea unui nume propriu, articolul nehotărît îi scade mult precizia : cînd spunem de cineva că e *un Eminescu*, înţelegem că are unele dintre calităţile artistice ale poetului, nu că e chiar Eminescu [3].

Articolul nehotărît capătă adesea o nuanţă depreciativă, de exemplu cînd spunem de cineva *e un măcelar* înţelegem prin aceasta că e un chirurg lipsit de fineţe, pe cînd *e măcelar* arată pur şi simplu că exercită o profesiune care nu are nimic neonorabil. Şi pluralul, *nişte*, e asociat de obicei cu cuvinte depreciative : *nişte răi şi nişte fameni*.

Cu ajutorul articolului „hotărît" sau „definit" un obiect este identificat, şi aceasta sub mai multe aspecte. 1. Se trimite la o menţiune anterioară a aceluiaşi obiect *(aveam un cîine ; cîinele era negru)*. 2. Se înţelege din context de care exemplar e vorba *(mă doare capul :* evident, înţelegem „capul celui care vorbeşte").3. Alteori termenul e generic, deci cuprinde toate exemplarele speţei *(surd***ul** *n-aude, dar le potriveşte)*, ori exemplarul este unic, deci nu poate fi confuzie în privinţa lui (*soare*le *apune)*.

Articolul hotărît poate fi înlocuit cu un demonstrativ (în loc de *cîinele* putem spune *acest cîine, acel cîine)*. De notat că adăugarea unui determinativ nu înseamnă implicit şi eliminarea articolului hotărît : *un cîine al meu* poate fi folosit paralel cu *cîinele meu*, în primul caz substantivul fiind numai parţial determinat, pe cînd în cel de-al doilea este complet identificat.

ARTICOLUL GENITIVAL (POSESIV)

64. Acest articol are următoarele forme : la singular, pentru masculin şi neutru, *al*, iar pentru feminin, *a ;* la plural,

---

[3] Vezi Fulvia Ciobanu, *Om. Rosetti*, p. 119—122.

pentru masculin *ai*, iar pentru feminin şi neutru, *ale*. Regional *al* apare ca invariabil, sub forma *a (a mele vise risipite*, scria Eminescu).

Al se pune totdeauna înaintea substantivului sau pronumelui care joacă rol de atribut şi care, chiar prin articulare, este caracterizat ca fiind în cazul genitiv : indică posesorul, articolul fiind acordat în gen şi număr cu substantivul care denumeşte obiectul posedat : *un creion al meu, o vacă a vecinului*. Posesiunea trebuie înțeleasă aici într-un sens foarte larg (vezi § 79).

Cînd substantivul care denumeşte obiectul posedat este suprimat, articolul *al* capătă rolul de pronume, suplinind substantivul : *caii mei şi* **ai** *vecinului ;* **ai** *mei pierduți sînt, paşă, toți* (în acest din urmă exemplu se înțelege „oamenii din familia mea"). În afară de aceasta, acelaşi articol se foloseşte la numeralele ordinale *(al doilea* etc., vezi § 54).

ARTICOLUL POSTPUS

65. De obicei, cînd substantivul nu e precedat de articolul nehotărît sau de un cuvînt echivalent cu articolul hotărît *(acest* etc.), articolul *al*, care în principiu este pus înaintea numelui posesorului, trece la sfîrşitul substantivului care denumeşte obiectul posedat : *casă — a mea* a devenit *casa mea*. La fel la plural, *colțuri ale casei* a devenit *colțurile casei*. La masculinul singular, procesul e mai puțin clar, dar rezultatul final e acelaşi : *gardul vecinului, fratele meu*. Şi la numeralele ordinale s-a ajuns la postpunerea articolului, în formule cum e *clasa doua* (vezi § 54), dar corectă este socotită construcția cu două articole : *clas*a a *doua*. Se vede aici una dintre sursele articolului postpus.

A doua sursă este legătura cu adjectivul. În româneşte locul adjectivului a fost multă vreme aproape fără excepție în urma substantivului (vezi § 231), iar articolul

a fost pus înaintea adjectivului; cu timpul, a ajuns să fie alipit la substantivul precedent, întocmai cum am văzut că s-a întîmplat cu articolul genitival. Deci s-a zis *casă a nouă*, apoi *casa nouă*, iar mai pe urmă și *casa*, fără atribut exprimat. În situația aceasta articolul ajunge să participe la flexiunea substantivului, cazurile acestuia fiind marcate prin modificări ale articolului.

ARTICOLUL *-u*

66. La nominativul masculin, articolul a luat forma *-ul*, iar la plural, *-li* (cu *l* muiat care apoi a fost eliminat). Prin analogie cu pluralul, a fost suprimat *l* și de la singular, textele din secolul al XVII-lea prezentînd adesea exemple de scriere fără *-l*, ceea ce reproducea de fapt pronunțarea curentă. Lucrul a devenit posibil prin faptul că între timp, la forma nearticulată, încetase de a se pronunța *u* final (deși se scria *pomu*, se pronunța *pom)*, astfel încît la forma articulată, unde *-u* nu fusese suprimat, deoarece mai avusese pe *-l* în urma sa, vocala *-u* a preluat funcțiunea articolului. În momentul cînd auzea pe *-u*, ascultătorul știa că substantivul e articulat, și *-l* nu-i mai aducea nici o informație. Deci la început situația a fost aceasta : nearticulat *pomu*, articulat *pomulu*, iar apoi, pînă azi, avem nearticulat *pom*, articulat *pomu*. În limba literară, *-l* a continuat să fie scris (cu unele excepții : la numele de familie de tipul *Munteanu*, *Popescu*, *Surdu*, la numele de botez de tipul *Radu*, *Dinu*, *-l* nu se mai scrie de multă vreme; mai de curînd a fost suprimat în scris și la numele geografice de tipul *Sighetu Marmației*, *Naipu*, *Viziru*, vezi și cazul lui *unu*, § 51).

Suprimarea lui *-l* în pronunțare aduce o economie de energie și nu împiedică în nici un fel înțelegerea. Deocamdată ținem ferm la scrierea lui *-l* în numele comune, iar unii, pentru că îl văd scris, încearcă să-l reintroducă și în pronunțare.

Cam în acelaşi fel poate fi apreciată suprimarea lui -*i* la genitiv-dativul articolului masculin (*lu* în loc de *lui*, vezi § 35), numai că aici limba literară n-a admis modificarea nici în pronunţare.

Declinarea articolului postpus a fost văzută cu ocazia trecerii în revistă a declinării substantivului articulat.

ARTICULAREA ADJECTIVULUI

67. Am văzut că de obicei adjectivul este pus în urma substantivului; în această situaţie, în mod normal, dacă este nevoie de articol, acesta se ataşează la substantiv, iar adjectivul nu primeşte articol: *omul bun*. Dacă însă, pentru un motiv sau altul, adjectivul este pus înaintea substantivului, atunci articolul se pune la sfîrşitul adjectivului, iar substantivul rămîne fără articol: *bunul om*. Aceasta constituie o dovadă în plus că articolul enclitic a fost dezlipit de la începutul cuvîntului următor.

Mai există şi un articol specific pentru adjectiv. Acest articol este prepus şi e numit articol adjectival sau demonstrativ, deoarece este legat, din punctul de vedere al formării, cu pronumele demonstrativ. Forma acestui articol este, la singular, nom.-ac. m. şi n. *cel*, iar f. *cea* (gen.-dat. m. şi n. *celui*, iar f. *celei)*, la plural, nom.-ac. m. *cei*, iar f. şi n. *cele* (gen.-dat. pentru toate genurile e *celor)*. Regional se zice şi *ăl*, *a* *(ălui*, *ălei)*, *ăi*, *ale* *(ălor)*. Acest articol se întrebuinţează şi înaintea atributelor formate din prepoziţie plus substantiv şi de asemenea înaintea numeralelor: *am avut trei mîndre-n sat*; *cea din deal s-a măritat*, *cea din vale m-a lăsat . . .* ; *cel de-al nouălea val*. De asemenea e folosit la formarea superlativului: *casa cea mai nouă*. Articolul rămîne înaintea adjectivului şi cînd acesta este urmat de substantiv: *cea mai nouă casă*. S-ar părea că articolul adjectival nu este necesar, deoarece poate fi suprimat: *casa cea nouă* sau *casa nouă*. Între cele două formule este totuşi o diferenţă, prima conţinînd o oarecare

nuanță demonstrativă. În limba veche se folosea pronumele *acela*, urmat de adjectiv care putea fi şi el articulat, deşi substantivul era dotat cu articol: *dealul acela marele*. Astăzi, în vorbirea pretențioasă, se răspîndeşte *acel care* în loc de *cel care*.

De notat că toate felurile de articol, deci şi cel genitival şi cel adjectival, servesc la identificarea substantivului cu care se acordă, nu la precizarea adjectivului sau a substantivului pus în genitiv.

FORMAȚII FĂRĂ ARTICOL

68. Există cîteva întorsături în care n-a pătruns articolul, deoarece atunci cînd acesta s-a consolidat, ele erau deja sudate. Un caz îl formează îmbinarea substantivului cu un posesiv enclitic: *nevastă-mea*, *frate-meu* şi, arhaizant, *din parte-mi*. Aici posesivul înlocuieşte de fapt articolul. Există însă formațiile paralele, desigur mai noi, cu articol: *nevasta mea*, *fratele meu* şi, cu atît mai mult, *din partea mea*. În orice caz, construcțiile fără articol nu se mai folosesc în mod curent decît cu anumite cuvinte (nume de rudenie şi unele apropiate de acestea, vezi § 79), ceea ce e normal pentru o formulă tradițională, dar neproductivă La substantivele terminate în consoană, se introduce o vocală înainte de posesiv, pentru comoditatea pronunțării, de obicei *ă*, după modelul femininelor, adică pornindu-se de la o construcție ca *stăpînă-sa*, s-a creat şi masculinul *stăpînă-su*. Vocala *ă* nu creează confuzie de gen, deoarece masculinul este marcat clar de posesiv.

Într-un caz special, omiterea articolului este generalizată, anume la firmele hotelurilor: *Hotel Unirea* etc., în loc de *Hotelul Unirea* cum ar fi normal, dacă ținem seamă că nu zicem *Restaurant Carpați* sau *Librărie Eminescu*. Numele hotelurilor au fost întîi scrise franțuzeşte *(Hôtel Union)*, iar cînd, mai tîrziu, s-au tradus în româneşte, a fost copiată servil formula franceză.

O situaţie aparte ne întîmpină la substantivele introduse prin prepoziţie. După *de-a*, articolul este obligator : *ne jucăm de-a hoţii şi vardiştii ;* după *cu*, substantivul este articulat sau nu, ţinîndu-se seamă de gradul de identificare a complementului : *punga cu bani*, *punga cu banii*. În cazul celorlalte prepoziţii, substantivul e articulat numai dacă urmează o determinare : *am ieşit în stradă*, *dar am ieşit în strada principală* [4].

ARTICULAREA NUMELOR PROPRII

69. Numele de persoane masculine primesc articolul (*-ul* sau *-u)* cînd provin din porecle *(Păţitul*, *Lungu* etc.) şi din hipocoristice *(-u: Radu*, *Nicu* etc., scurtate din sl. *Radoslav*, *Radomir* etc., sau din gr. *Nikolaos)*, apoi din adjective sau substantive care arată originea *(Popescu*, *Munteanu)*. Într-o fază mai veche a limbii se foloseau şi forme de genitiv-dativ ca *Bălcescului*. Numele de persoane feminine sînt aproape totdeauna articulate cu articolul *-a* : *Maria*, *Elena* (aici şi porecle ca *Surda* etc.). Pentru genitiv-dativul de tipul *lui Elena*, vezi § 5.

În unele graiuri regionale se foloseşte pentru numele de persoane şi asimilate (nume de rudenie, de funcţii etc.), la plural, articolul *alde: alde Ionescu*, *alde văru-meu* înseamnă „familia Ionescu", „familia vărului meu". Exact aşa se foloseşte în franceza familiară articolul obişnuit *les : les Michaud* pentru „familia Michaud". Tot cu *alde* sînt marcate şi grupurile ocazionale : *alde mama* pentru „mama şi cei care sînt împreună cu ea". În vorbirea familiară orăşenească găsim grupul *de-alde* cu nuanţă dispreţuitoare, de exemplu : *nu umbla cu de-alde astea* pentru „nu umbla cu prostii", *escroci de-alde tine*.

Numele geografice cu singularul de formă masculină sînt folosite uneori fără articol *(Urlaţi*, art. *Urlaţii* etc.*)*,

---

[4] Vezi Ion Z. Coja, SCL, XIX, 1968, 4, p. 347—363.

alteori numai cu articol (*Naipu, Viziru* etc.). Cele mai multe nume geografice feminine se folosesc totdeauna articulate, chiar după prepoziție (*m-am scăldat în Ialomița*), cele fără articol (*am fost la Dunăre*) constituie excepții.

VOCATIVUL

70. Formele articulate ale substantivelor și adjectivelor au și vocativ ; ce e drept, e mai mult o problemă de formă, căci la vocativ articolul nu poate servi pentru identificare. În general, la singularul de formă masculină se folosește mai mult desinența *-ule* (deci cu articol) decît *-e*. La feminin, desinența *-o*, împrumutată din slavă, a fost pusă în paralelă cu *-ule* de la masculin (deci *hoațo* este clasat la fel cu *hoțule*) și a ajuns să fie simțită formal ca articol, în opoziție cu *-ă* (*hoață*) care e nearticulat. Astăzi însă se folosește tot mai mult forma de nominativ articulat cu valoare de vocativ, la masculin mai rar (*domnu! tovarășu!*), pe cînd la feminin foarte frecvent (*tovarășa! Doamna Ionescu!*). Și pluralul articulat (*fraților!*) este astăzi întrebuințat mai puțin.

PRONUMELE

71. În principiu, pronumele este un cuvînt care înlocuiește un nume, adică un substantiv. Dar există și pronume care au valoare de adjectiv, de exemplu posesivele. Pronumele se interferează și cu numeralul și cu articolul, deci este o categorie complexă. Pe de o parte are gen, număr și caz, ca și substantivul pe care îl înlocuiește, pe de altă parte are persoană, căci ține loc de subiect al verbelor. Fără îndoială, nu toate pronumele au toate caracteristicile pe care le-am enumerat.

Fiind foarte mult folosite, pronumele au păstrat o flexiune arhaică neregulată (pentru a se regulariza, ar fi fost necesar să se poată uita unele dintre formele tradiționale, dar acestea erau permanent în memoria vorbitorilor). Între altele s-au păstrat, dintr-o perioadă foarte veche, forme supletive : nominativul *eu* și acuzativul *mă*, de exemplu, aparțin la rădăcini diferite.

PRONUMELE PERSONAL

72. Cel mai mult folosite sînt pronumele personale, care țin locul substantivelor, indiferent de rolul jucat în frază. După cum substantivul este la singular sau la plural, la un caz sau altul, și pronumele care îl înlocuiește apare la singular sau la plural ori la cazul cerut. La persoana I și a II-a, pronumele personal nu are diferențe de gen, pentru că substantivul căruia îi ține locul este de față și astfel ascultătorul își dă seama în marea majoritate a cazurilor dacă e bărbat sau femeie. La persoana a III-a se face diferență de genuri ; aici găsim și neutrul pentru neînsuflețit (singularul la fel cu masculinul, iar pluralul la fel cu femininul). La baza pronumelui nostru personal de persoana a III-a este un demonstrativ latin.

La singular, persoana I reprezintă pe cel care vorbește, iar a II-a pe cel care ascultă. La plural, persoana I înlocuiește numele unui grup de persoane, din care trebuie să facă parte și vorbitorul ; poate face parte și ascultătorul, dar acest lucru nu e obligator. Persoana a II-a înlocuiește numele unui grup din care fac parte ascultătorii, eventual un singur ascultător, asociat cu alte persoane care nu ascultă, eventual nici nu sînt în apropiere. Persoana a III-a, atît la singular cît și la plural, se referă la altcineva decît vorbitorul și ascultătorii. Cei prezenți nu pot fi cuprinși în persoana a III-a decît dacă facem abstracție de faptul că pot asculta, de exemplu vorbim cuiva despre altcineva care e de față, dar căruia nu ne adresăm.

Pentru a forma pluralul pronumelor e nevoie, ca şi la substantive, de o abstragere, adică de eliminarea unor trăsături neesenţiale ale fiecărui individ în parte ; se înţelege astfel că la pronume abstragerea se înfăptuieşte pe seama substantivelor înlocuite, nu pe seama pronumelor. Aceasta înseamnă că *noi* nu e egal cu „eu şi cu eu", ci „un om, care sînt eu, şi alt om". Dealtfel fiecare dintre noi este pe rînd persoana I, a II-a sau a III-a, după cum o cer nevoile comunicării.

DECLINAREA PRONUMELOR PERSONALE

73. Pronumele personale sînt singurele cuvinte care au păstrat în româneşte diferenţa dintre genitiv şi dativ, în sensul că dativul reproduce dativul latin, pe cînd genitivul este înlocuit cu forme ale pronumelui posesiv, astfel că cele două cazuri nu pot fi de obicei confundate (cum se întîmplă la substantiv, vezi § 23) : *îi dau haina ta* e lipsit de echivoc.

La persoana a II-a se consideră că există şi un vocativ, care formal este identic cu nominativul.

Fiind monosilabic la cele mai multe forme, pronumele nu poate avea în general un accent independent, căci accentul marchează o diferenţă de intensitate între silabele aceluiaşi cuvînt. Totuşi, grupat în frază cu alte cuvinte, un monosilab poate fi accentuat, opoziţia stabilindu-se între el şi silabele cuvintelor înconjurătoare. La dativ şi acuzativ, apar numeroase forme scurtate, care nu mai au nici vocală, ceea ce se explică prin întîlnirea vocalei iniţiale sau finale a pronumelui cu vocala finală sau iniţială a unui cuvînt vecin. Chiar şi formele care-şi păstrează vocala sînt adesea legate de cuvîntul anterior sau următor, astfel că, din punctul de vedere al accentului, formează corp cu acesta ; se nasc astfel numeroase forme pronominale proclitice şi enclitice (pe primele le-am însemnat cu o linioară la sfîrşit, pe ultimele cu o linioară la urmă : *lasă-mă, l-am văzut)* şi chiar unele care sînt legate şi de cuvîntul precedent şi

de cel următor (pe acestea le-am însemnat cu linioară şi la început şi la sfîrşit : *lăsîndu-vi-le).* Sînt şi forme care recapătă o vocală (dar nu ajung aproape niciodată accentuate, nici în frază) ; este vorba de dativele *mi, ţi, i* şi de acuzativul *l*, care, fiind plasate între două consoane (cea finală a cuvîntului precedent şi cea iniţială a cuvîntului următor), dezvoltă o vocală de sprijin *î* : *tot îmi dă, cît îţi vine, acum îi creşte, chiar îl văd* etc.

De remarcat că pronumele personal este obligator aton şi enclitic pe lîngă un gerunziu (vezi § 130) şi ca şi general aton şi enclitic pe lîngă un imperativ. Eminescu putea scrie *mă lasă, fugi departe,* dar noi n-am putea spune decît *lasă-mă,* poate din cauză că ordinea inversă este caracteristică indicativului.

PERSOANA I

	Sing.	Pl.
N.	eu	noi
G.	—	—
D.	mie, îmi, mi, mi-, -mi, -mi-	nouă, ne, ne-, -ne,-ne-,ni, -ni-, ni-
Ac.	(pe[1] mine, mă, -mă, mă-, -mă-, m-, -m-	(pe) noi, ne, ne-, -ne,-ne-

PERSOANA A II-A

	Sing.	Pl.
N.	tu	voi
G.	—	—
D.	ţie, ţi, ţi-, -ţi, -ţi-, îţi	vouă, vă, vă-,-vă,-vă-,vi, vi-, -vi-
Ac.	(pe) tine, te, te-, -te, -te-	(pe) voi, vă, -vă, vă-, -vă-, v-,-v-

---

[1] Eventual cu altă prepoziţie.

PERSOANA A III-A

Singular

	MASCULIN	*FEMININ*	*NEUTRU*
N.	el	ea	el
G.	(al) lui	(al) ei	(al) lui
D.	lui, îi, i, i-, -i, -i-	ei, îi, i, i-, -i, -i-	ca masculinul
Ac.	(pe) el, îl, l-, -l, -l-	pe (ea), o, o-, -o, -o-	ca masculinul

Plural

	MASCULIN	*FEMININ ŞI NEUTRU*
N.	ei	ele
G.	(al) lor	(al) lor
D.	lor, le, le-, -le, -le-, li, -li, li-, -li-	ca masculinul
Ac.	(pe) ei, îi, i-, -i, -i-	(pe) ele, le, le-, -le, -le-

ÎNTREBUINŢĂRI ALE PRONUMELUI PERSONAL

74. Ca subiect, pronumele nu este foarte des folosit, deoarece la verb se marchează, prin desinenţe, persoana. Adesea, cînd e totuşi folosit, pronumele e pus pentru a insista asupra unei opoziţii : *eu te cred, dar alţii n-au să te creadă.* Tot pentru subliniere este adesea introdus pronumele scurtat, deşi în frază figurează pronumele întreg sau substantivul pe care-l înlocuieşte : *nu mă deranjează pe mine,* sau *pe mine nu mă deranjează ; îl văd pe Gheorghe, îi dau lui Ion ;* în stil pretenţios, astăzi repetiţia complementului este evitată, se scrie deci *văd pe Gheorghe, dau lui Ion.* E mai scurt, dar mai puţin clar. În orice caz, *pe mine*

nu deranjează n-ar putea zice deocamdată decît cineva care nu știe bine românește.

Pronumele personal în dativ, sub forma scurtată, se folosește pentru a marca interesul vorbitorului sau al ascultătorului (eventual al amînduiora) față de o acțiune relatată : *atunci zmeul mi-l înșfacă pe Făt-Frumos*, sau *ți-l înșfacă* și, mai apăsat, *mi ți-l înșfacă*. Este așa-numitul dativ *etic* sau *expletiv*. Cînd acțiunea este făcută de persoana a II-a, nu se poate folosi dativul etic decît la persoana I *(unde mi-ai umblat?)*, iar cînd e făcută de persoana I, nu se poate folosi dativul etic.

Acuzativul feminin *o* poate fi folosit cu valoarea de neutru (ca și demonstrativul feminin *aceasta, asta*, vezi § 80).

S-a folosit în trecut, și mai apare și astăzi în poezie și în unele formule populare fixate, dativul scurtat al pronumelui personal cu valoare de genitiv posesiv : *și pe dalba-i mînă fruntea lui se lasă; mergi în treabă-ți; din parte-mi*. Astăzi acest procedeu e simțit ca învechit și nu mai apare în limbajul conversației. De notat totuși că, sub forma scurtată, dar nu enclitic, dativul este curent în expresii ca *mi-a amorțit mîna, fruntea i se lasă* etc.

În locul pronumelui personal de persoana a III-a, cu diferite nuanțe, se folosește uneori pronumele de întărire *însul*, cu prepoziții mai mult sau mai puțin sudate : *dînsul* (din *de+însul*, vezi și *într-însul, printr-însul)*. Este singura formație nominală care cunoaște o diferență de formă între masculin și feminin la genitiv-dativul plural : *dînșilor, dînselor*. În limba literară (și în vorbire în Moldova), *dînsul* apare numai după prepoziție și, în orice caz, genitivul și dativul nu sînt acceptate. În Muntenia, *dînsul* e socotit ca mai politicos decît *el* și nu se folosește decît pentru persoane.

PRONUME DE POLITEȚE

75. Alte pronume nu sînt folosite decît pentru a marca respectul față de persoana al cărei nume îl înlocuiesc.

Din compusele, azi învechite, *domnia-ta*, *domnia-lui*, s-au creat formele scurtate *dumneata* şi *dumnealui* (scrise uneori şi *d-ta*, *d-lui)*, ceva mai respectuoase decît *tu*, *el*. De notat că *domnia-ta* , deşi cuprinde substantivul *domnia*, se construieşte cu verbul la persoana a doua : *dumneata eşti*. La fel se foloseau în trecut *Măria ta*, *Înălţimea ta (Înălţimea ta eşti oricît de slab pofteşti)*. Bineînţeles, la fel se construieşte pînă azi *dumneata*. În Muntenia, ca formă incultă, apare în gura femeilor *dumnealui* pentru „soţul meu" (azi, desigur, această întrebuinţare e învechită). În Moldova, *dumneata* s-a redus la *mata*, cu diminutivul *mătăluţă*. În Muntenia (astăzi numai la ţară) se foloseşte, în locul nominativului, forma de genitiv-dativ : *matale cine eşti?* Rămîne strict politicos *dumneavoastră* (prescurtat în scris *dv.)* din *domnia voastră*, construit cu verbe la plural.

La persoana I, după model francez, s-a folosit într-o vreme pluralul numit „al maiestăţii", în locul singularului : *noi*, *primarul urbii Mizil*, verbul fiind şi el pus la plural. În graiurile rustice apare pluralul modestiei : *am mai ieşit şi noi la soare*, spune cineva vorbind despre el însuşi. În tipărituri, unii autori, tot după model francez, referindu-se la ei înşişi, folosesc pluralul în locul singularului, cu riscul de a lăsa să se creadă că e vorba şi de alţii : *noi credem că . . .* , *ne asociem la ideea că . . .* , *părerea noastră este că . . .*, deci şi cu alte pronume decît personale. În sfîrşit, vorbind cu copiii, folosim uneori pluralul, persoana I, în locul persoanei a II-a singular : *acuma mergem la culcare*.

Mai există şi un plural pe care l-aş numi al respectului : în loc să spui cuiva *faci o mare greşeală dacă ...*, zici *facem o mare greşeală. . .* , luînd astfel asupra ta cel puţin o parte a vinei.

PRONUMELE DE ÎNTĂRIRE

76. Este un mod de a sublinia un substantiv. În vorbirea familiară este înlocuit de obicei prin adjectivul *singur* sau prin adverbul *chiar*. La origine este un pronume la-

tinesc, folosit tot ca întăritor : *ipse*. În română a devenit *îns-*, cu femininul *însă;* acesta din urmă s-a specializat în rolul de conjuncţie, pe cînd masculinul a devenit substantiv, sub forma, mai apropiată de original, *ins* (vocala *i* se explică prin faptul că pluralul, cu consoana finală muiată, era folosit mult mai mult decît singularul : procesul e cel care a creat diferenţierea vocalică dintre *tînăr* şi *tineri)*.

Pronumele *îns-* a rămas totuşi în uzaj, dar numai în compunere. Pe de o parte s-a pus înainte prepoziţia *de* şi s-a format pronumele personal *dînsul* (vezi § 74), pe de altă parte, cu *întru*, *prin-* s-au format compusele *într-însul*, *printr-însul*, cu valoare tot personală. Ca pronume de întărire nu găsim decît alte compuse, cu pronume personale : *însumi*, *însuți* etc. În limba mai veche, acestea se foloseau singure, se zicea de exemplu *am auzit însumi;* persoana era clar precizată prin partea finală. Astăzi nu mai apare pronumele de întărire decît în apoziţie pe lîngă un pronume personal sau pe lîngă un substantiv, ceea ce practic înseamnă că s-a transformat în adjectiv : *eu însumi*, *vecina însăși* etc.

Pronumele de întărire nu are diferenţe de cazuri, ci numai de gen și de număr : fiind folosit numai în apoziție, cazul este indicat de substantivul sau pronumele pe lîngă care stă. Iată ce mai rămîne din flexiunea lui :

	PERSOANA I	PERSOANA A II-A
sg. m.	însumi	însuți
f.	însămi	însăți
pl. m.	înşine	înşivă
f.	însene	însevă

PERSOANA A III-A

sg. m	însuşi	pl. m.	înşişi
f.	însăşi	f.	înseşi, însele

Pentru neutru, destul de rar dealtfel, se folosește în mod normal la singular forma de masculin, iar la plural cea de feminin.

A devenit obligator un pronume personal sau un substantiv alături de pronumele de întărire foarte probabil din cauză că acesta trebuia folosit uneori la alte cazuri decît nominativul: deoarece nu avea forme de genitiv-dativ, a fost necesar să se pună înainte dativul pronumelui personal sau al substantivului, deci s-a zis *mie însumi*, *vecinului însuși*; de asemenea acuzativul a putut fi marcat numai prin adăugarea pronumelui personal, deci *pe mine însumi*, sau a substantivului, situația devenind astfel clară. După acest model s-a zis apoi și *eu însumi*, *tu însuți* etc. În felul acesta, persoana, genul și numărul au ajuns să fie marcate de cuvîntul precedent și nu s-a simțit nevoia să mai fie exprimate încă o dată prin forma pronumelui de întărire. De aceea au putut apărea tot felul de construcții aberante, ca *eu însăși*, *ele însuși* și așa mai departe, frecvente în stilurile neîngrijite. Este limpede că numai din tradiționalism ținem la formele variate pe care le-am citat ca model, suprimarea celor mai multe din ele neaducînd nici o pagubă comunicării. Nu cred că am auzit vreodată zicîndu-se *însene* sau *însevă*. Principala piedică în calea unificării este însă faptul că graiurile populare nu s-au hotărît pentru una singură dintre forme, ci fiecare individ folosește alta: unul zice, la masculin, *eu însăși*, altul, la feminin *ea însuși* și așa mai departe. O soluție ideală ar fi generalizarea lui *însuși* la ambele genuri și numere.

PRONUMELE REFLEXIV

77. Ceea ce se numește astfel este, în mare măsură, o folosire specială a pronumelui personal, deci este o problemă de sintaxă și, mai mult, de lexic, căci privește înțelesul verbului (vezi § 95). E vorba de construcțiile în care persoana, obiectul reprezentate de complementul direct sau indirect coincid cu subiectul. La persoana I și a II-a, func-

țiunea de complement o îndeplinește pronumele personal, deci zicem *eu mă privesc* ca *eu te privesc, tu îți amintești* ca *eu îți amintesc* și la fel la plural, *noi ne mutăm* ca *noi vă mutăm, voi vă sculați* ca *voi ne sculați*. La persoana a III-a însă, apar forme speciale: dativul *își*, acuzativul *se, pe sine*, deci, paralel cu *eu îl privesc* zicem *el se privește*, față de *tu îi amintești* găsim pe *el își amintește*. Aici, în schimb, nu mai avem diferență între singular și plural: *ei se privesc, ei își amintesc*.

Întocmai ca la pronumele personal, găsim la reflexiv forme scurtate, enclitice și proclitice, care uneori capătă vocala de sprijin *î*: la dativ, *și, -și, și-, -și-, își*, iar la acuzativ, *se, se-, -se, -se-, s- -s-*.

Întocmai ca la pronumele de întărire, găsim la reflexiv, pentru insistență, forme compuse, astăzi ieșite din uz: dat. *sieși*, acuz. *sineși*. Față de persoana I și a II-a, care folosesc formele scurtate ale dativului cu valoare posesivă, la persoana a III-a, în aceeași funcțiune, se întrebuințează reflexivul: *își perie hainele* (cînd subiectul e de altă persoană, se pune și aici personalul: *îi perii hainele*).

Acuzativul *sine* e folosit și ca substantiv: *zice în sinea lui*.

PRONUMELE POSESIV

78. La origine se punea un adjectiv de origine pronominală, acordat cu un substantiv, pentru a se arăta cui aparține acesta din urmă, de exemplu *casa mea*. Cu timpul, adjectivul ajunge să se întrebuințeze și singur, deci devine pronume, ceea ce se marchează prin prepunerea unui articol posesiv: *a mea e mai nouă decît a lui*. În primul caz, adjectivul posesiv are totuși și valoare pronominală, întrucît înlocuiește numele posesorului, în al doilea caz înlocuiește numele posesorului, dar se subînțelege și numele obiectului posedat, deci, cînd vorbești, să zicem, cu vecinul, *a ta* înseamnă în același timp „casa” și „a vecinului”.

Pentru fiecare persoană avem formaţii diferite, în legătură cu temele pronumelor personale sau reflexive, deci *al meu* e ca *mie*, după cum *al tău* seamănă cu *tu*, iar *al său* cu *sie*, *se*.

La persoana a III-a, în afară de forma de origine adjectivală *său*, se întrebuinţează şi una de origine pronominală, *lui*, plural *lor*, de fapt genitiv-dativul singular şi plural al pronumelui personal *el* (care la origine, în latineşte, era demonstrativ).

Există două feluri de plural, unul care marchează pluralitatea posesorilor *(casa noastră)*, altul care marchează pluralitatea obiectelor posedate *(casele mele;* bineînţeles, e posibilă şi formula *casele noastre*, deci mai mulţi posesori şi mai multe obiecte posedate).

Posesivul are forme diferite pentru genuri, acordîndu-se cu substantivul posedat, ceea ce înseamnă că e mai legat de acesta decît de numele posesorului : *bordeiul meu*, *casa mea*.

Cînd e folosit cu valoare pronominală, poate avea la plural un genitiv-dativ, marcat prin forma articolului : *alor mei*, *alor noştri* (de exemplu *casa alor mei*, *interesele alor noştri*).

ÎNTREBUINŢĂRILE PRONUMELUI POSESIV

79. Prin posesiune trebuie să înţelegem lucruri destul de variate, ceea ce *avem* nefiind totdeauna un obiect pe care îl stăpînim : zicem astfel *părinţii mei*, *iluziile mele*, dar şi *ţara mea*, *stăpînul meu* etc. *Ale mele* poate însemna „deprinderile mele", „defectele mele", „necazurile mele" etc., *ai mei* se foloseşte pentru „rudele mele", „soţia şi copiii mei" iar popular, în gura femeilor, *al meu* înseamnă „bărbatul meu" (mai rar se zice *a mea* pentru „soţia mea"). *Al meu* poate fi şi cel despre care vă vorbesc sau care mă interesează, de exemplu cineva care joacă la curse poate zice *al meu* despre calul care nu-i aparţine, dar pe care a pariat.

La persoana a III-a singular există posibilitatea de alegere între două forme, *al său* și *al lui (al ei)*. Prima este arhaică și a rămas în uz numai în unele forme enclitice (vezi mai jos), apoi, deoarece se întîlnea numai în scris, a căpătat prestigiu și astăzi este tot mai mult introdusă și în limba literară vorbită. Regula a fost cîndva că *său* se referă numai la subiect, iar *lui* la alt substantiv, de exemplu cînd zicem *Ion arată lui Gheorghe calul său*, e vorba de calul lui Ion, iar dacă ar fi fost vorba de calul lui Gheorghe, s-ar fi zis *calul lui*. Dar încă din latinește regula nu a fost urmată fără excepții.

În situația de azi, ar trebui să se țină seama de diferențierea aceasta, cel puțin acolo unde ne ajută să evităm confuziile ; pe lîngă aceasta, mai este una, anume, pe cînd *său* e diferențiat pe genuri numai după obiectul posedat (de exemplu *casa sa* poate fi și a unui bărbat și a unei femei), *lui* și *ei* diferențiază genul posesorului (deci *casa lui* e a unui bărbat, iar *casa ei*, a unei femei), ceea ce ajută adesea să ne exprimăm clar.

Spuneam că adjectivul este în mod obligator precedat de articolul *al*; bineînțeles, așa cum am arătat cînd am discutat acest articol, el se poate alipi la substantivul precedent, deci *casă a-sa* devine *casă-a sa*, apoi *casa sa*. Pe lîngă aceasta, mai există cîteva substantive, mult întrebuințate (nume de rude apropiate), la care adjectivul posesiv se atașează direct, ca enclitic și fără articol, desigur rămășiță dintr-o perioadă în care nu exista încă articolul (vezi și § 68). Fiind tot timpul auzite, aceste formule n-au putut fi uitate și s-au păstrat ca excepții : *mamă-sa, tată-su, frate-su* etc. De remarcat că la masculin adjectivul a pierdut unul dintre foneme.

În limba mai veche, adjectivul posesiv se putea pune și înaintea substantivului și în acest caz articolul se punea la inceput : *a mea mamă* (vezi § 231). Astăzi, în vorbire, acest uzaj a fost eliminat, posesivul se pune numai după substantiv.

Despre două feluri de dativ posesiv s-a vorbit la § 74 și 77. Mai amintesc aici că există cîteva prepoziții

şi locuţiuni prepoziţionale care se construiesc cu genitivul şi acestea apar şi înaintea pronumelui posesiv: *contra mea, în faţa ta* etc.

PRONUMELE DEMONSTRATIV

80. După cum ne arată şi numele, pronumele demonstrativ înlocuieşte un substantiv, trimiţîndu-ne prin arătare la obiectul denumit: *acesta*, de exemplu, înseamnă obiectul pe care vorbitorul îl indică cu un gest. Ca şi posesivul, demonstrativul este în acelaşi timp pronume şi adjectiv, întrucît putem spune, despre acelaşi obiect, *acest scaun* (adjectiv), sau numai *acesta* (pronume). După cum se vede, în cazul al doilea s-a adăugat un *-a;* dar adjectivul poate fi pus în urma substantivului şi, în acest caz, primeşte şi el un *a* final *(scaunul acesta)*.

Pronumele demonstrative au mai multe forme, diferite adesea prin stilul căruia aparţin. La origine, în latineşte, se folosea pronumele care a căpătat şi funcţiune de pronume personal de persoana a III-a, *ille;* pentru a se indica un obiect apropiat se întrebuinţa *iste*, care mai trimitea şi la persoana a II-a, în timp ce *ille*, rezervat pentru obiecte îndepărtate, mai trimitea şi la persoana a III-a. (Nu mai pomenesc de pronumele demonstrative care nu s-au păstrat în româneşte.) *Iste* a devenit *ăst(a)*, iar *ille* e reprezentat prin *ăl(a)* (de notat că *ăl* a devenit şi articol adjectival, vezi §67). Încă din perioada latină s-a adăugat la început o particulă deictică (arătătoare) *ecce*, care înseamnă „iată” şi a devenit în româneşte *ac-* (în *acest*, *acel*).

Cu timpul, *acest(a)* a ieşit din uzul limbii vorbite, rămînînd numai în limbajul scris şi cu o nuanţă solemnă. În limba vorbită, în unele regiuni s-a generalizat *ăsta, ăla*, in altele *(a)ista*. În Muntenia şi *acela* a fost părăsit în vorbire, rămînînd numai *ăla*, pe cînd în nordul ţării s-a păstrat *acela*, cu diferite variante fonetice, iar *ăla* nu a fost admis. În ultimul timp, fiind reluate din scris, *acela* şi *acesta* tind să se generalizeze în vorbire, eliminînd pe *ăla, ăsta*,

socotite vulgare. Femininul *asta* însă nu s-a colorat în nici un fel, deci poate fi folosit în toate regiunile şi în toate stilurile (în scris, alături de *aceasta*).

Într-un stil pretenţios şi nu prea literar, se răspîndeşte astăzi, ca mai respectuos, *acesta* şi în locul pronumelui personal *el*, cu riscul de a crea confuzie, atunci cînd se referă la un substantiv de care e despărţit prin alte cuvinte, eventual prin alte substantive de acelaşi gen : în fraza *cînd Ion s-a întîlnit cu Gheorghe, acesta era supărat*, ar trebui ca *acesta* să se refere la *Gheorghe*, dar unii îl folosesc pentru *Ion*.

Am pomenit la § 74 că *aceasta, asta* se folosesc şi cu valoare de neutru. Lucrul nu este pînă acum explicat ; ar fi posibil ca modelul să-l fi dat *o*, care, ca pronume neutru, să nu fie acelaşi cuvînt cu femininul (lat. *illam*), ci lat. *hoc*, neutru. Pronumele demonstrative mai au şi alte întrebuinţări speciale, de exemplu *ăla* şi *ăsta*, poate tocmai pentru că aparţin limbajului vorbit, se folosesc cu o nuanţă dispreţuitoare, în special primul : *un ăla* înseamnă „un individ fără importanţă" sau chiar „un păcătos". În schimb *acela* poate căpăta o valoare admirativă : *i-a tras o bătaie ca aceea*. În stil pretenţios se foloseşte *acel* şi chiar *acela* în locul articolului *cel*, de exemplu, în loc de *cel ce* se zice *acel ce* (vezi § 67).

DECLINAREA PRONUMELOR DEMONSTRATIVE

81. Pentru fiecare caz sînt în paralelă două forme : cea dintîi este numai de adjectiv pronominal, iar cea de-a doua se poate folosi şi pentru adjectiv şi pentru pronume.

	Singular	**Plural**
	MASCULIN ŞI NEUTRU	*NEUTRU*
N., A.	acest, acesta	aceşti, aceştia
G., D.	acestui, acestuia	acestor, acestora

	FEMININ	*FEMININ ŞI NEUTRU*
N., A.	**aceastǎ, aceasta**	aceste, acestea
G., D.	**acestei, acesteia**	acestor, acestora

	MASCULIN ŞI NEUTRU	*NEUTRU*
N., A.	**acel, acela**	acei, aceia
G., D.	**acelui, aceluia**	acelor, acelora

	FEMININ	*FEMININ ŞI NEUTRU*
N., A.	**acea, aceea**	acele, acelea
G., D.	**acelei, aceleia**	acelor, acelora

În ce-l priveşte pe *ăst(a)*, la masculin şi neutru singular şi la masculin plural se declină după acelaşi model ca *acesta*; la feminin singular, pentru nom.-acuz. are forma *asta*, cu gen.-dat. sg., *ăsteia*; la plural, pentru nom. feminin şi neutru se foloseşte *astea*, iar pentru gen.-dat. *ăstora*. Foarte rar mai sînt folosite formele *astă*, *astei*, *asteia*, *ăstei*, *aste* şi *ăstor*. Constatăm prin urmare că a rămas, pentru fiecare caz, cîte o singură formă, unele cu *-a*, altele fără. În general apare rareori pus înaintea substantivului.

La declinarea lui *ăla* sînt mai multe deosebiri faţă de *acela*, deci dau tabloul în întregime:

	Singular	**Plural**
	MASCULIN ŞI NEUTRU	*MASCULIN*
N., A.	**ăla**	ăia
G., D.	**ăluia**	ălora
	FEMININ	*FEMININ ŞI NEUTRU*
N., A.	**aia**	alea
G., D.	**ăleia**	ălora

Formele fără *a* final sînt folosite numai ca articol (vezi § 67).

De notat că în principiu ***ăsta*** și ***ăla*** nu se pun înaintea substantivului, se zice deci *omul ăla*, *omul ăsta*; dar cu nuanță admirativă se poate spune ***ăla om***, ***ăsta om***, ceea ce înseamnă aproximativ „un asemenea om își merită numele". În cazul acesta însă, ***ăla*** nu mai e atribut, ci subiect, verbul *este* fiind subînțeles. **Fără** *a* final, se întîlnește *ăst om*, *astă țară*, dar numai în texte arhaizante. Și de la *ăla* apar, prepuse, forme scurtate, cu valoare depreciativă și întăritoare, în unele graiuri: *a boală*, *ale nevoi* „boala rea, nevoile apăsătoare".

Mai există pronumele și adjectivul demonstrativ de identitate, *același*, cu înțelesul aproximativ de „tot cel despre care a fost vorba mai înainte"; acesta se declină după modelul lui *acela*, numai că la fiecare formă se adaugă *-și*; apoi pronumele demonstrative de diferențiere ***celălalt*** și, mai rar, ***cestălalt***, primul de depărtare, al doilea de apropiere. Ele se declină astfel:

	Singular	Plural
	MASCULIN ȘI NEUTRU	*MASCULIN*
N., A.	cestălalt, celălalt	ceștilalți, ceilalți
G., D.	cestuilalt, celuilalt	cestorlalți, celorlalți
	FEMININ	*FEMININ ȘI NEUTRU*
N., A.	ceastălaltă, cealaltă	cestelalte, celelalte
G., D.	cesteilalte, celeilalte	cestorlalte, celorlalte

Se vede ușor că aceste pronume sînt compuse din *(a)cest*, *(a)cel* și *alt*. Paralel cu ***celălalt***, în regiunile unde *cel* este eliminat de ***ăl***, se zice ***ăl(al)alt***, ***ai(a)laltă***. Se remarcă aici introducerea unui grup de sunete cu un *l* suplimentar, care a fost acceptat pentru a se evita alăturarea a două

vocale, de exemplu în *cela* + *alt*. Totuşi în cazul femininului *cealaltă*, varianta *cealălaltă*, copiată după masculinul *celălalt*, e socotită greşită, cu drept cuvînt, pentru că aici, pe de o parte sînt trei *l* în loc de unu, pe de altă parte pentru că forma mai simplă *cealaltă* nu face nici o dificultate la pronunţare.

PRONUMELE NEHOTĂRÎT

82. Pronumele nehotărît ţine locul unui substantiv, fără a da vreo indicaţie asupra identităţii acestuia. Cu această valoare se poate întrebuinţa numeralul *unul* şi, în opoziţie cu el, *altul*, ambele fiind folosite ca pronume nehotărîte mai ales la plural: *încearcă unii să ...*; *nu ştiu alţii cum sînt ...* Numai la plural se foloseşte *mulţi* şi, adesea cu nuanţă dispreţuitoare, *atîţia*: *au încercat atîţia şi n-au reuşit*.

Cele mai multe cuvinte care servesc de pronume nehotărîte sînt compuse cu particule adverbiale: cu *-va*, care la origine e totuna cu *vrea*, se formează *cineva*, *ceva*, *careva* (cu valoarea aproximativă de „vreunul") şi, la plural, *cîţiva* „puţini" (singularul *cîtva* se foloseşte numai ca adjectiv şi ca adverb); *cineva* e numai pronume, *ceva* se poate folosi şi ca adjectiv, cu înţelesuri care se vor arăta. Tot numai ca adjectiv apare *niscaiva* „vreun", „puţin", mai vag decît *niscai* (de notat că *niscai*, ca şi *nişte* dealtfel, e legat etimologic de *nu ştiu*). *Cineva* se foloseşte în principiu numai pentru persoane, iar *ceva* numai în locul substantivelor care denumesc obiecte neînsufleţite, cu rezerve care vor fi arătate în amănunt la pronumele interogative *cine* şi *ce*. *Cineva* şi *ceva* sînt cele mai mult întrebuinţate din toată seria.

Compuse cu *vre-*, din aceeaşi familie a verbului *a vrea*: *vreunul* (care în propoziţii negative ajunge să fie folosit ca negativ, cu înţelesul de „nici unul"); *vreo doi* poate însemna „puţini", ca şi *vreo cîţiva*. Din tema aceluiaşi verb *a vrea* este *oare-*, cu care se formează *oarecine*, *oarece*,

un oarecare, acesta din urmă net depreciativ. Probabil aici trebuie clasat, şi *ori-*, cu care se formează *oricine, orice, oricare, oricîţi* (acesta cu valoare de pronume nehotărît numai la plural); alături de aceste formaţii avem şi unele la care e intercalat *şi: orişicine, orişice, orişicare, orişicîţi.*

Cu *fie*, imperativul de la *a fi: fiecine, fiece, fiecare*, apropiate ca înţeles de *tot.*

Cu *alt*, compusele servesc în acelaşi timp pentru diferenţiere: *altcineva, altceva.*

Mai trebuie să adăugăm pe *cutare*, care e folosit mai mult ca adjectiv (vezi totuşi formula populară *nea cutare)*, dar sub forma diminutivului, *cutărică*, în unele graiuri populare serveşte de pronume nehotărît, cu valoare depreciativă : *te iei după ce îţi spune cutărică.*

Există şi locuţiuni formate cu *care: care o fi* sau, copiat din franţuzeşte, *nu importă care* „oricare". Se folosesc apoi locuţiunile de felul lui *cine ştie cine, te miri ce* etc. [2].

Mai adaug cîteva întrebuinţări speciale ale pronumelor nehotărîte : *unul* poate fi folosit cu sens peiorativ, de exemplu poate însemna „un individ nesemnificativ", căruia îi spunem numele *(a venit unul Popescu)* sau nu; *unii şi alţii* „oameni de toate felurile, dar neinteresanţi"; *spun unii una, alţii alta* „vorbesc diferit, dar nu te poţi baza pe nici unii"; *una ca alta* serveşte de superlativ global, de exemplu *nişte fete, una ca alta de frumoase* (sau *de urîte). Ceva* poate însemna „puţin" şi de asemenea „mult" (depinde de ton); de asemenea, *ceva-ceva* poate însemna „puţin", dar şi „foarte bun"; *mai ceva* e superlativ.

Dintre pronumele nehotărîte, numai o parte au forme flexionare. Ca adjectiv nehotărît, *un* se declină ca şi numeralul (şi articolul) omonim, numai că are plural, *unii, unele* (deci numai articulat), cu genitiv-dativul *unor* (deci nearticulat); ca pronume, se distinge de adjectiv

---

[2] Vezi Dumitru Nica, *Locuţiunile pronominale*, în An. I., XVIII, 1967, p. 199–203.

prin faptul că la nominativ-acuzativul singular se adaugă articolul *-ul*, femininul e *una*, nu *o*, iar la genitiv-dativul singular și plural se adaugă *-a*. De notat că la pronume trebuie scris *-l* (vezi § 51).

Alt se declină întocmai ca *un*, cu deosebirea că la adjectiv nominativ-acuzativul plural e *alți* (deci urmează flexiunea normală a adjectivelor nearticulate) și de asemenea la femininul singular avem forma normală, *altă*.

Oricare și *cineva* se declină la fel cu *care* și *cine* (vezi § 83); la fel *cîtva* urmează flexiunea normală a lui *cît*. *Cutare* urmează în totul flexiunea lui *care*. Celelalte sînt invariabile.

PRONUMELE INTEROGATIVE-RELATIVE

83. La origine sînt pronume relative : rolul lor în latinește era să introducă o propoziție atributivă pe lîngă un substantiv din regentă (țineau deci, în subordonată, locul unui substantiv din regentă și se acordau cu acesta în gen și număr). Constatăm astfel că pronumele relative joacă rol de conjuncții. Într-un exemplu ca *ochii care nu se văd se uită*, propoziția intercalată este o atributivă introdusă prin *care*, iar acesta ține locul substantivului *ochii*.

Cu timpul, în anumite contexte, pronumele au ajuns să se rupă de regentă și să joace rol de pronume interogativ, ținînd acum locul substantivului care se așteaptă ca răspuns la întrebare : *care e capitala Italiei? Roma*. Deoarece întrebarea poate să depindă de un verb, ea poate fi și indirectă : *spune-mi care e capitala Italiei* (e tot propoziție completivă directă, dar depinde de un verb de declarație).

Ca pronume relative-interogative se folosesc în primul rînd *care* și *ce*, care sînt mai mult relative, apoi *cine* (și *ce*), mai mult interogativ, *cît*, care atrage răspunsuri cantitative, adesea formulate prin numerale, iar regional, *de* (numai relativ) : *ăla de l-am văzut ieri*. Mai trebuie adăugat gru-

pul *cel ce*, format din demonstrativul (sau mai curînd articolul) *cel* și relativul *ce*.

Se susține adesea că *cine* pune întrebări cu privire la ființe, sau chiar numai la persoane, pe cînd *ce* se referă numai la obiecte neînsuflețite. Este adevărat că *cine* se trage dintr-un masculin latinesc, iar *ce* dintr-un neutru, și mai este adevărat că în multe cazuri distribuția este cea de care am pomenit, dar nu în toate cazurile. Putem întreba cu *cine* chiar în unele împrejurări în care e clar că răspunsul va fi un nume de animal sau chiar un neînsuflețit : *cine a spart geamul, vîntul?* Nu vom zice *ce a spart geamul*, căci la această întrebare am primi ca răspuns un complement direct, nu un subiect [3].

Cine are numai singular, cu genitiv-dativul *(al) cui* ; *ce* este invariabil ; *cît* are feminin, *cîtă*, și pluralul *cîți* (m.), *cîte* (feminin și neutru) ; numai la plural are genitiv-dativ *(al) cîtor*, pentru toate genurile ; *cel ce* are numai masculin și feminin și se declină numai în ce privește primul termen, ca articolul *cel*. Forma *cela ce* este astăzi învechită, dar femininul corespunzător, *ceea ce*, adesea sudat, se întrebuințează curent cu valoare de neutru. În sfîrșit *care* are la nominativ-acuzativul singular și plural o singură formă pentru toate genurile și de asemenea la genitiv-dativul plural o singură formă *(al, a, ai, ale) căror (a)* iar la genitiv-dativul singular are o formă de masculin și neutru *(al, a, ai, ale) cărui(a)*, și o formă de feminin *(a, al, ai, ale) cărei(a)*. La genitiv și dativ se acordă în gen cu substantivul din propoziția regentă, pe cînd articolul se acordă în gen și număr cu substantivul din propoziția dependentă : *vecinul al cărui băiat, vecina ale cărei fete*.

În limba veche *care* avea pluralul *cari* și se putea articula : singular, masculin și neutru *carele*, feminin *carea*, plural masculin *carii*, feminin și neutru *carile*. Unii încearcă astăzi să reia pluralul *cari*. Tendința generală este tocmai dimpotrivă, aceea de a lichida flexiunea lui *care* : s-a înce-

[3] Vezi Al. Graur, *Cine, ce*, in LL, 14, 1967, p. 119—125.

pus cu suprimarea formelor articulate şi a celor de nominativ plural, iar în graiurile populare se suprimă şi formele de genitiv şi dativ, înlocuite cu nominativul; este eliminată şi prepoziţia *pe* la acuzativ, deci se zice *prietenul care* (în loc de *căruia) i-am dat ajutor, geamul care* (în loc de *pe care) l-am spart*. Se face vizibilă şi aici tendinţa generală spre analitism. De asemenea în graiurile populare prepoziţiile celelalte decît *pe* sînt mutate înaintea unui pronume personal adăugat : *creionul care scriu cu el, casa care stau în ea.*

Pronumele *care* este folosit şi cu alte valori decît cele originare : *care* în locul nehotărîtului *fiecare (vorbeşte care cum îl taie capul)*, iar *cine* pentru *oricine (zică cine ce-o vrea)*. Repetat, apare în locul nehotărîtelor *unul*, *altul* *(au plecat, care călare, care pe jos)* ; *care mai de care* înseamnă „unul mai mult decît altul”, iar cu intonaţie interogativă, *care pe care?* înseamnă „care îl va întrece pe celălalt (sau pe ceilalţi)?”. Se mai foloseşte *care* şi ca interogativ în locul lui *cine (care eşti acolo?)*.

Şi *cine* are valoare nehotărîtă în expresia *cine ştie ce (va face cine ştie ce boroboaţă)*; cîteodată, sub forma negativă, are valoare depreciativă *(nu e cine ştie ce de capul lui)*. *Ce* a devenit particulă interogativă, pentru a cere să se repete o frază pe care n-ai auzit-o bine sau care nu te satisface (dar întrebarea *ce* e considerată nepoliticoasă). Cu prepoziţia *de* sau *pentru* înainte, înseamnă „din ce cauză”, dar familiar se foloseşte cu aceeaşi valoare pronumele şi fără prepoziţie : *ce dai în mine?* Repetat în fruntea a două propoziţii vecine, *de ce* înseamnă „cu cît . . . cu atît . . .”. Şi *din ce în ce* marchează o progresie. Cu valoare nehotărîtă *ce* apare în formulele *a făcut ce-a făcut* şi *ce-a făcut, ce-a dres.*

În sfîrşit, *ce* exclamativ serveşte pentru întărirea unui verb sau a unui substantiv : *ce-aş mai rîde să . . .* („ce mult aş rîde dacă . . .”), *ce miros!* (subînţeles „tare”, „frumos”, „urît” etc.), *ce apărie* (subînţeles „multă”), adesea cu intercalarea prepoziţiei *de* sau a adverbului *mai* *(ce de lume, ce mai freamăt)*; în stil mai puţin îngrijit se spune şi *ce de mai lume*; cu *mai*, expresia poate fi şi depre-

ciativă: *ce mai poet* (subînțeles „prost"). Și *cît* poate fi folosit în același fel: *cîtă mîncare* (subînțeles „multă" sau „puțină").

PRONUMELE NEGATIVE

84. Pronumele negative servesc pentru a arăta inexistența unor substantive. În locul unor persoane care nu există se folosește *nimeni (nimenea)*, în locul unor obiecte, *nimic(a)*. Ca adjectiv pronominal se întrebuințează *nici un*, cu femininul *nici o*, care, articulate, pot fi întrebuințate ca pronume: *nici unul, nici una*. Se declină ca *un, o*.

Nimeni nu are plural, nici diferențe de genuri; are genitiv-dativ: *(al) nimănui(a)*.

Nimic e întrebuințat și ca substantiv neutru, mai ales la plural, cu înțelesul de „lucru fără valoare, fără importanță".

VERBUL[1]

85. Se numesc *verbe* acele cuvinte care ne permit să spunem despre cineva sau ceva ce face sau cum este. În anumite forme ale lui, numite *predicative*, verbul constituie centrul unei comunicări. În cazul acesta are forme diferite după persoane și numere, ca să ne putem da seama a cui este acțiunea exprimată. Deoarece acțiunea poate avea loc în momente diferite, verbul are forme temporale (numite, mai scurt, *timpuri)*. Apoi se prezintă la diferite moduri, după felul cum înțelege vorbitorul că

---

[1] O clasificare nouă și foarte amănunțită (de care nu m-am servit aici) a verbelor românești a fost dată de Valeria Guțu Romalo sub titlul *Descriere structurală a flexiunii verbale românești*, în 6 fascicole din SCL, XV, 1964, 2, p. 195–220, 5, p. 511–537, 6, p. 615–635; XVI, 1965, 1, p. 103–115, 2, p. 209–232, 3, p. 355–372. 3, Vezi și Jiří Felix, *Cîteva observații cu privire la clasificarea morfologică a verbelor românești*, în SCL, XVI, 1965, 2, p. 231–238.

se petrece acţiunea. Se mai deosebesc *diatezele*, care diferenţiază verbele după raportul stabilit între acţiune şi autorul ei (toate acestea au fost amintite în § 19).

DIATEZELE

86. Diatezele[2] diferă între ele după cum subiectul săvîrşeşte acţiunea (atunci vorbim de diateza *activă)* sau îi suferă efectul (şi atunci vorbim de diateza *pasivă)*. În afară de acestea, mai există o categorie formală, anume verbele construite cu un pronume *reflexiv*, care exprimă diferite nuanţe de conţinut (acestea vor fi prezentate amănunţit mai jos). Exemple : activ, *am deschis poarta ;* pasiv, *poarta a fost deschisă ;* reflexiv, *poarta s-a deschis.*

ACTIV, TRANZITIV ŞI INTRANZITIV

87. Verbele active se împart în *tranzitive* şi *intranzitive*, după cum efectul acţiunii se răsfrînge sau nu asupra unui obiect, numit *complement direct*. Exemplu de verb tranzitiv : *beau (apă) ;* exemplu de verb intranzitiv : *dorm.* Un verb tranzitiv se poate folosi fără a se exprima complementul direct, de exemplu : *Ion stă la cîrciumă şi bea* (se înţelege : *alcool) ;* în acest caz se zice că verbul tranzitiv e folosit *absolut.*

În unele cazuri un verb tranzitiv poate avea două complemente directe. Deoarece putem spune pe de o parte că *barcagiul trece rîul*, adică „îl traversează", pe de altă parte că *barcagiul mă trece pe mine*, adică „mă transportă peste rîu", se ajunge la formule ca *barcagiul mă trece rîul*, deci pentru fiecare din cele două înţelesuri ale verbului se ataşează cîte un complement direct. Vezi şi exemple ca *te rog ceva.*

---

[2] Vezi articolul meu *Diatezele*, în SCL, XX, 1969, 1, p. 13—22.

PASIVUL

88. La pasiv, trebuie în general precizat care e autorul, de exemplu ***poarta a fost deschisă de vînt***, căci altmintrelea se poate crede că ***deschisă*** e un participiu cu valoare adjectivală, în care caz verbul e activ *(a fi)* și exprimă o stare. Numai verbele tranzitive pot avea pasiv, se poate zice de exemplu ***apa este băută de vite***, dar nu se poate zice ***eu sînt dormit de cineva.***

În latinește, pentru timpurile din sfera prezentului, pasivul avea forme organizate cu desinențe (deci sintetice) și numai pentru cele din sfera perfectului existau forme compuse cu participiul și cu verbul „a fi" (deci analitice). De notat că pentru timpurile din sfera trecutului se foloseau la pasiv formele verbului „a fi" din sfera prezentului. În românește, toate formele pasivului sînt compuse cu verbul *a fi* (ceea ce înseamnă că, prin forma participiului, se marchează totdeauna genul), iar timpul e cel indicat de auxiliar. Deci în latinește ***uictus est*** (cuvînt cu cuvînt „este învins") era la perfect și însemna „a fost învins", pe cînd în românește ***este învins*** e prezent. În limba noastră mai veche, pasivul era în general puțin întrebuințat fiind înlocuit mai ales cu reflexivul. Și astăzi, cum se va vedea, pasivul este adesea exprimat prin reflexiv, dar pasivul e întrebuințat din ce în ce mai mult.

REFLEXIVUL

89. Se formează cu un pronume personal în acuzativ sau în dativ. Mai mult este folosit primul caz, în care pronumele joacă rolul de complement direct, deci ține locul unui substantiv care în același timp execută și suferă acțiunea verbului. După cum se poate spune ***te spăl*** sau ***spăl rufele***, putem zice și ***mă spăl.*** Pronumele în dativ ține locul unui substantiv care execută acțiunea, iar aceasta se îndreaptă tot spre el, cu un avantaj sau cu un dezavantaj : paralel cu ***îți fac loc***, avem pe ***îmi fac loc.*** În exemplele

citate, *mă, îmi* servesc de complemente (primul, direct, iar al doilea indirect). Prin funcţiunea pe care o îndeplineşte, pronumele îşi merită numele de *reflexiv* („care se întoarce înapoi, adică spre el însuşi"). În această funcţiune, reflexivul nu prezintă nimic curios.

Se foloseşte reflexivul care trimite la o persoană şi atunci cînd verbul afectează in realitate numai o parte a corpului, care dealtfel este indicată. De exemplu, nu zicem, ca în alte limbi, *îmi spăl capul*, ci *mă spăl pe cap* (mai de curînd se zice şi *mă spăl la cap)*; la fel *mă șterg pe picioare, m-am tăiat la un deget (mi-am tăiat un deget* ar însemna că am pierdut degetul; dar se zice şi *m-am înțepat la un deget*, fără să existe pericol de confuzie dacă am zice *mi-am înțepat un deget)*. Tot așa se folosește reflexivul cînd acţiunea se referă la un obiect de îmbrăcăminte: *mă îmbrac cu paltonul, mă încalț cu cizmele* (astăzi se răspîndesc formulele copiate din alte limbi *îmi îmbrac paltonul, îmi încalț cizmele)*.

REFLEXIVUL PASIV

90. Pornind de la funcţiunea obiectivă, reflexivul ajunge să joace rol de pasiv: *poarta se deschide singură* este reflexiv obiectiv, dar de aici se ajunge la *poarta se deschide de vînt*, unde subiectul nu mai coincide cu complementul, subiectul logic fiind *vînt*, iar obiectul logic, *poarta*, tocmai ca în formula *poarta este deschisă de vînt*. În limba actuală pasivul este exprimat tot mai mult prin diateza pasivă, iar construcţiile cu reflexivul se păstrează mai ales în formule stereotipe ca *se numește un nou director*. Şi *eu mă numesc Ion* este de fapt pasiv, căci nu eu îmi dau numele, ci alții.

REFLEXIVUL RECIPROC

91. Este o îmbinare a ambelor funcţiuni analizate pînă aici: subiectul face acţiunea care trece asupra altuia, dar în același timp acel altul face şi el acţiunea, care este sufe-

rită de primul subiect. În realitate ambele persoane sînt şi subiect şi complement. De exemplu : *mă salut cu un prieten* înseamnă „eu îl salut pe el şi el pe mine”. Cel de-al doilea agent poate să nu fie numit dacă este subînţeles din context sau din situaţie. Atunci se întrebuinţează pluralul : *ne batem* înseamnă „eu te bat pe tine şi tu mă baţi pe mine”. De aici se ajunge însă şi la formule cu singularul : *el este-n vale la Oituz şi crunt se bate.* O a doua funcţiune a reflexivului reciproc poate fi şi cea de complement indirect sau circumstanţial : *ne dăm bună ziua* „eu îţi dau ţie şi tu mie”, *ne întîlnim* „eu mă întîlnesc cu tine şi tu te întîlneşti cu mine”.

REFLEXIVUL IMPERSONAL

92. Cu pronumele reflexiv se formează construcţii impersonale, subiectul rămînînd neexprimat : *se ştie* înseamnă aproximativ „oamenii ştiu”. Adesea impersonalul este confundat cu pasivul : formula aici *se vînd măsline* devenea pe vremuri în limbajul băcanilor *se vinde măsline* („căci doar măslinele nu se vînd singure” !). De fapt, avem aici un pasiv, *se vînd* fiind echivalent cu *sînt vîndute*, deci e corect pluralul. Astfel aceeaşi construcţie poate fi folosită cu trei valori diferite : *cîinele se scutură de apă*, obiectiv ; *sticla se scutură înainte de folosire*, pasiv ; *nu se scutură covoarele ziua-n amiaza mare*, impersonal. Chiar exact aceeaşi formulă poate fi înţeleasă în toate trei felurile : *se scutură salcîmii (o ploaie de miresme)*, obiectiv ; *se scutură salcîmii (de ploaie şi de vînt)*, pasiv ; *se scutură salcîmii (pentru a se culege florile)*, impersonal.

EVENTIVUL

93. Se consideră că o funcţiune a pronumelui reflexiv este aceea de a forma *eventive*, adică verbe care arată că subiectul e în curs de transformare, trece dintr-o stare într-alta : *m-am îngrăşat* înseamnă „am devenit mai gras decît eram înainte”. Dar există şi eventive fără pronume,

de exemplu *am slăbit*, iar unele verbe se folosesc ca eventive și cu și fără pronume : *a (se) îngălbeni*. Rezultă pe de o parte că pronumele reflexiv nu este absolut indispensabil, pe de alta că prezintă interferențe cu reflexivul obiectiv și cu cel dinamic (pentru care vezi paragraful următor) : zicem numai *a se îngrășa* (cf. însă fr. *engraisser*, fără pronume), pentru că în trecut transformarea aceasta era socotită profitabilă, omul făcea sforțări ca să o obțină, dar zicem *a slăbi*, pentru că acțiunea aceasta se petrecea fără voia sau chiar împotriva voinței subiectului.

REFLEXIVUL DINAMIC

94. Cea mai interesantă categorie a reflexivului românesc este *dinamicul*. În unele limbi (de exemplu în greaca veche există o diateză specială, cu desinențe aparte (se numește *medie)* pentru a exprima o acțiune pe care subiectul o face în propriul său interes, cu deosebită atenție etc. Deci *eu spăl* (propriile mele rufe) se conjugă altfel decît *eu spăl* (pentru altcineva, fiind angajat pentru aceasta). În românește, categoria aceasta se exprimă prin reflexiv și e foarte des întîlnită, cîteodată în paralel cu activul (de exemplu *rog* și *mă rog)*, alteori fără variantă activă *(mă tem; a teme* se folosește regional, dar numai cu sensul de „a fi gelos"). În aceste exemple e clar că pronumele nu joacă rol de complement direct, ci e folosit pentru a adăuga o nuanță de interes din partea subiectului, de intensitate a acțiunii : să se compare de exemplu *gîndesc* cu *mă gîndesc* sau *te rog* cu *mă rog de tine*. Cea mai bună dovadă că pronumele nu e complement direct este faptul că se poate adăuga un substantiv cu acest rol, ca în exemplul *găina se ouase o mărgică.*

REFLEXIVUL. ÎNCHEIERE

95. Reflexivul, foarte mult folosit de limba română, constituie o mare bogăție, în primul rînd lexicală, prin faptul

că mai fiecare verb se poate folosi cu şi fără pronumele reflexiv, cu nuanţe de sens diferite. Să se vadă exemple ca *a duce* şi *a se duce*, *a prinde* şi *a se prinde*, *a lega* şi *a se lega* şi aşa mai departe. Se poate întîmpla ca cele două forme să se depărteze una de alta pînă într-atît, încît legătura dintre ele să nu mai apară clar sau chiar să se piardă cu totul. Vezi cazul lui *a se uita*, care la început însemna „a uita de sine (din cauza cufundării într-o privelişte absorbantă)", deci era reflexiv obiectiv faţă de *a uita*, iar astăzi a ajuns la înţelesul de „a privi".

Mai adaug că în timpul din urmă unele valori ale reflexivului sînt contestate sau cel puţin li se refuză statutul de diateză [3].

MODURILE

96. Modurile personale se leagă de un subiect, exprimat sau nu, a cărui acţiune o enunţă ; ele sînt deci predicative. Modurile impersonale sînt formate tot din tema verbului, dar fac funcţiune de substantiv, de adjectiv, de adverb ; ele sînt deci impersonale, deşi trebuie să adăugăm numaidecît că intră în compunerea unor forme personale.

Modurile personale şi predicative sînt indicativul, conjunctivul (sau subjonctivul), optativul (sau condiţionalul) şi imperativul. Indicativul prezintă acţiunea ca avînd loc în realitate (greşit se spune uneori „acţiune sigură" : cînd spunem *bănuiesc că plouă*, verbul *a ploua* e pus la indicativ, dar acţiunea lui nu e dată ca sigură).

Conjunctivul exprimă o acţiune realizabilă sau ireală : *(doresc) să plouă ; să fi plouat cît de puţin* (şi recolta ar fi

---

[3] C. Dimitriu, *Observaţii în legătură cu diateza reflexivă şi verbele pronominale în limba română contemporană*, în AUI, XI, 1965, p. 125–146, admite reflexivul numai pentru verbele care au un pronume reflexiv neaccentuat la acuzativ. Celorlalte le dă alte nume : *pasiv, reciproc, dinamic* şi *impersonal*. D. Irimia, *Este „se" marcă a reflexivului românesc ?*, în An. I., XIX, 1968, p. 169 – 174, admite patru diateze : activ, pasiv, reflexiv (obiectiv) şi reciproc.

fost salvată). Cînd exprimă o dorință, ca în exemplele de mai sus, o urare *(să trăiești)*, un blestem *(să-l ia dracul!)*, conjunctivul face funcțiune de optativ; poate înlocui și imperativul: *să pleci!*

Optativul exprimă o acțiune realizabilă: *aș mînca*, sau ireală: *aș fi mîncat (dacă ar fi fost ce)*, ori pur și simplu o atenuare a unei afirmații: *v-aș propune să ...; aș fi de părere să ...; n-aș crede (că e așa)*. De asemenea e folosit în perioade condiționale, alături de indicativ, și în stilul indirect (cum se va arăta amănunțit la sintaxă, § 219). De notat că, folosit în propoziții independente, optativul exprimă o dorință, deci este cu adevărat optativ, pe cînd în propoziții secundare exprimă o condiție, deci e în realitate condițional. Încă un amănunt: e greșit să se spună că optativul se folosește în propoziții *irealizabile*, deoarece astfel de propoziții nu există, din gură se poate realiza orice (de exemplu *prind stelele în mînă* e prezentat ca real); o frază poate fi numai reală, realizabilă sau ireală. Imperativul exprimă un ordin, un îndemn sau o rugăminte: *pleacă!* După el se pune semnul exclamării.

La aceste moduri se adaugă *prezumtivul*, care exprimă o presupunere: *o fi plouat (altă dată, dar ieri nu)*. Deoarece formele prezumtivului se diferențiază între ele din punctul de vedere al timpului (prezent *o fi plouînd*, perfect *o fi plouat* etc.), îl numim mod; dar formele lui se diferențiază și în moduri (conjunctiv *să fi spunînd*, optativ *ar fi spunînd*), astfel că prezumtivul devine un fel de conjugare aparte, paralelă cu cea obișnuită.

MODURILE NEPREDICATIVE

97. Modurile nepredicative și nepersonale sînt *infinitivul*, *gerunziul*, *participiul* și *supinul*.

Infinitivul are două forme, una lungă și una scurtă. Cea lungă, moștenită din latinește, se termină în *-re (cîntare)*, iar cea scurtă, din motive încă nelămurite, a pierdut

sufixul *(cînta)*. Forma lungă a devenit substantiv, păstrînd numai în unele resturi valoarea verbală *(fire-ai* etc.); învechit şi popular se mai găsesc formule ca *mi-era acum a scăpare* (Creangă). Încolo se comportă ca orice substantiv, are plural *(cîntări)*, articol *(cîntarea)*, cazuri *(cîntării, cîntărilor)*. Cînd nu depinde de un verb (de obicei imediat precedent), infinitivul scurt primeşte înainte prepoziţia *a (a cînta;* vezi totuşi mai sus şi infinitivul lung cu *a)*.

La forma scurtată, infinitivul poate fi folosit ca un substantiv *(a cînta este plăcut;* totuşi e şi verb [4], căci poate avea complement direct: *a cînta imnuri)*, dar în general intră în formaţii verbale compuse cu auxiliare *(voi cînta, aş cînta, lovi-te-ar* etc.). Infinitivul scurt *fi* e folosit în forme compuse *(să fi fost, ar fi fost)*.

Forme scurtate ale infinitivului apar şi în unele limbi balcanice, dar aceste limbi au înlocuit de obicei infinitivul cu conjunctivul. Acelaşi lucru, dar în mai mică măsură, s-a întîmplat şi în româneşte, în fraze ca *vreau să cînt*, totuşi în oarecare măsură noi am păstrat infinitivul, de exemplu după verbele *a şti, a putea, a începe* (vezi formulele populare *pot cînta, ştiu cînta, încep a cînta)*, dar şi în alte cazuri (vezi de exemplu „frîntura de limbă" *nu e greu a zice bou bîrlobreaz...)*. Sub influenţa latină şi romanică, infinitivul a prins din nou puteri şi astăzi este destul de mult folosit (de exemplu după *am onoarea a ..., binevoiţi a ...* etc.).

GERUNZIUL

98. Gerunziul exprimă acţiunea în desfăşurare, fără a marca timpul, dar poate fi legat de un subiect, în care caz păstrează valoare verbală; altminteri joacă rol de atribut ca un adjectiv (în această situaţie, în secolul trecut, i se forma şi un feminin) sau de complement, ca un adverb.

---

[4] Vezi Ion Diaconescu, *Observaţii cu privire la valoarea infinitivului în limba română*, în LR, XVII, 1968, 1, p. 111–121.

Iată exemple: ca verb, *vrînd eu să-l evit, el m-a oprit;* cu această întrebuinţare gerunziul poate avea complement direct, de exemplu *spălînd rufele;* ca adjectiv feminin, *lebăda murindă* (Eminescu); ca adverb, *munceşte cîntînd.* Cînd e verb, trebuie să aibă ca subiect aceeaşi persoană ca predicatul, sau, dacă nu, subiectul trebuie exprimat, căci altfel se creează confuzie. Exemplu: *plecînd* (soţul) *din oraş,* (soţia) *a rămas singură.* Dacă nu punem subiectul, *soţul,* se înţelege că *soţia* a plecat [5].

PARTICIPIUL

99. La origine, participiul era un adjectiv, format din rădăcina verbului, şi nu era neapărat pasiv. Cu timpul a intrat tot mai mult în sfera pasivului, de exemplu *o casă părăsită* este una care *a fost părăsită* de cineva, dar pînă astăzi mai întîlnim în româneşte participii care au valoare activă, de exemplu cînd zicem *un om băut* („un om care a băut"), *un om nedormit* („un om care n-a dormit")[6].

În calitate de pasiv, participiul intră în formarea pasivului, de exemplu prez. *casa este părăsită,* perf. *casa a fost părăsită* etc. Dar cu ajutorul lui se formează şi perfectul compus la diateza activă: *am părăsit casa* şi de asemenea perfectul conjunctiv şi optativ.

SUPINUL

100. Este format de la tema participiului (are aceeaşi formă cu participiul masculin singular) şi are în principiu acelaşi rol cu infinitivul, putînd fi folosit ca substantiv, de exemplu

---

[5] Cu privire la folosirea gerunziului ca adjectiv, se poate consulta articolul *Adjectivarea gerunziului,* publicat de Valentina Hristea în SMFC, IV, Bucureşti, 1967, p. 253—276. Pentru gerunziu în general, se poate acum consulta Frieda Edelstein, *Sintaxa gerunziului românesc,* Bucureşti, 1972.

[6] Am studiat problema în articolul *Participii active,* în *Buletinul ştiinţific* al Institutului pedagogic din Baia-Mare, seria A, vol. II, 1970, p. 13—19.

spălatul rufelor (deci cu articolul masculin-neutru *-ul)*; dar are și complement direct: *mașină de spălat rufe* și poate fi folosit și cu valoare pasivă: *rufe de spălat*, dau *rufele la spălat* etc.

TIMPURILE

101. Timpul la care e pus un verb se stabilește în principiu în raport cu momentul comunicării; verbul poate exprima o acțiune simultană cu comunicarea ori anterioară sau posterioară comunicării.

Există timpuri simple și compuse, acestea din urmă fiind formate din moduri nepredicative însoțite de verbe auxiliare. Sînt compuse toate timpurile pasivului, iar de la activ, perfectul compus și viitorul I și al II-lea indicativ, perfectul conjunctivului și al optativului și toate formele prezumtivului. În aromână, ca și în celelalte limbi romanice, mai mult ca perfectul este compus: *aveam făcută*, corespunzînd cu dacoromânescul *făcusem*.

VALOAREA TIMPURILOR

102. Prezentul este folosit pentru o acțiune care se petrece în timp ce e exprimată (în vorbire sau scriere): *trece un avion*. Viitorul prezintă o lucrare care va avea loc mai tîrziu, de exemplu *mîine voi pleca la țară*. Trecutul exprimă o lucrare care s-a efectuat înainte de momentul cînd e relatată, de exemplu *ieri a plouat*.

Pentru viitor și trecut există mai multe trepte; viitorul al II-lea exprimă o acțiune care va avea loc înaintea altui moment, tot viitor: *cînd vei ajunge acasă, eu voi fi părăsit de mult orașul*. Este un timp care se întrebuințează foarte puțin în limbajul conversației.

La trecut sînt patru timpuri ale indicativului: imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus și mai mult ca

perfectul. Imperfectul poate avea una din următoarele trei valori : 1. o acţiune trecută, simultană cu o situaţie, bineînţeles tot trecută : *cînd am ajuns acasă, mijeau zorile.* 2. o acţiune care s-a repetat în trecut : *în tinereţe asistam adesea la manifestaţii sportive.* 3. o acţiune care a durat în trecut : *prietenul meu locuia la ţară.*

Perfectul simplu se mai foloseşte numai în anumite stiluri ale limbii scrise, anume în relatări despre acţiuni terminate demult, de exemplu : *la 1877, armata română trecu Dunărea,* iar în romane, şi pentru acţiuni recente, cu unele valori de aspect (vezi § 107). În vestul ţării însă, perfectul simplu este folosit curent în vorbire, pentru a marca o acţiune trecută, dar nu mai veche de ziua în curs, deci seara se poate spune *venii azi dimineaţă,* dar dimineaţa se spune *am venit aseară.*

Perfectul compus exprimă o acţiune care s-a terminat înainte de momentul comunicării, indiferent cît timp a trecut : *podul peste Dunăre a fost inaugurat anul trecut* (fac excepţie graiurile olteneşti, care nu folosesc perfectul compus pentru ziua în curs).

Mai mult ca perfectul exprimă o acţiune terminată înaintea altei situaţii tot din trecut : *cînd am ajuns la gară, trenul plecase.*

În afară de aceste valori, normale, ale timpurilor, mai există altele, folosite pentru variaţie, pentru anumite nuanţe expresive etc., aşa cum se va vedea din paragrafele următoare.

ALTE VALORI ALE PREZENTULUI

103. Se întîlneşte prezentul pentru trecut (de obicei e numit *prezent istoric,* probabil pentru că e întrebuinţat adesea în relatările istorice) : *Mihai Viteazul smulge o secure de la un soldat şi se aruncă în mijlocul turcilor.* Prezentul aduce acţiunea în faţa noastră, ne dă impresia că totul se petrece sub ochii noştri. Desigur, prezentul istoric

se poate folosi numai acolo unde, din context, reiese clar că avem de-a face cu un trecut, căci altfel s-ar putea ivi confuzii.

Prezentul se folosește, cu aceeași intenție de a apropia acțiunea de noi, și pentru viitor : *plec mîine la Constanța.* Aici adverbul ajută la restabilirea relațiilor temporale, dar el nu este obligator : *termin de scris și vin și eu după voi.* Aici se cunoaște după înțelesul verbelor că în fapt avem un viitor.

Conjunctivul prezent are și el valoare de viitor, în primul rînd cînd ține locul optativului : *să vie odată vara!* De altfel și optativul prezent are valoare de viitor, căci dorim acum să se întîmple ceva care nu poate fi realizat decît mai pe urmă : *aș mînca.* Conjunctivul prezent ține și locul imperativului, tot cu valoare de viitor : *să pleci imediat!* Și în propozițiile subordonate verbul la conjunctiv exprimă de obicei o acțiune posterioară celei din regentă : *vreau să pleci, trebuie să rămîi, poți să te retragi, nu cred să izbutești* etc. Astfel conjunctivul prezent este foarte apropiat de viitorul indicativ.

Prezentul indicativ se mai folosește pentru o acțiune repetată : *în fiecare dimineață citesc ziarul;* și aici precizarea prin complement poate lipsi : *citesc cu plăcere romane* (în cazul acesta pluralul ne ajută să restabilim relațiile temporale, căci nu putem citi mai multe romane în același timp). De aici ia naștere așa-numitul *prezent etern,* folosit în maxime : *cine fură azi un ou, mîine fură un bou.* Acțiunea e nedefinită din punctul de vedere al timpului. Și aici ne putem dispensa de complin-iri : *cîinele care latră nu mușcă.*

Prezentul indicativului se întrebuințează în locul imperativului : *te duci și îmi aduci pachetul.* Este mai imperios decît imperativul, care se poate rosti și cu ton rugător, pe cînd indicativul presupune că nu poate exista replică din partea celui căruia i se adresează ordinul, acțiunea fiind prezentată ca reală.

ALTE VALORI ALE IMPERFECTULUI

104. Imperfectul apare adesea în locul perfectului în poezia populară, în special la rimă. Explicația este că perfectul e de mai multe tipuri (de exemplu *veni* și *zise* sau *a venit* și *a zis)*, care nu rimează între ele, pe cînd imperfectul are aceeași terminație la toate conjugările *(venea* și *zicea)*, deci e util pentru a se obține rima. Și gerunziul este în aceeași situație, și de aceea apare adesea în poezia populară la rimă, chiar acolo unde sintaxa normală nu l-ar justifica. Faptele au fost puse în lumină de Frieda Edelstein, în cartea citată, și de Violeta Ionescu-Romanați, într-o lucrare încă nepublicată.

În jocurile copiilor, imperfectul se folosește în locul prezentului, evocînd atmosfera din basme : *acuma eu eram hoțul și tu erai milițianul și aici era secția.*

Imperfectul se mai folosește cu valoare de condițional prezent *(dacă tu știai problema astei vieți cu care lupt, ai vedea ...)* și mai ales trecut *(mă duceam dacă m-ai fi trimis)*. Condiția se poate subînțelege : *eu nu-i dădeam voie (dacă eram în locul tău*, sau *dacă îmi cerea* etc.).

Imperfectul ia locul optativului, în formule mai respectuoase : *voiam să vă întreb ceva.*

Se folosește și în locul prezentului, la forma negativă și cu ton de reproș : *de ce nu stăteai tu la masă ca oamenii ;* de asemenea sub formă de întrebare : *nu mai stăteai?* (cu sensul „de ce-ai stat așa de mult"?).

În sfîrșit, trebuie să amintesc de folosirea imperfectului în construcții perifrastice, care exprimă o acțiune privită din punctul de vedere al unui moment anterior (vezi § 128) : *acest copil avea să devină erou național ; ziua aceasta avea să se sfîrșească cu o catastrofă.*

ALTE VALORI ALE PERFECTULUI

105. Perfectul simplu, fie pentru că e întîlnit numai în scrisul solemn, fie pentru că se rîde pe seama oltenilor care-l întrebuințează în vorbire, se folosește cu ironie în locul

prezentului : *venişi, ai?*, se spune cuiva care a întîrziat ; *făcuşi ispravă!* E caracteristic că această valoare apare în general la persoana a 2-a (totuşi se zice *o făcui!* „am făcut o greşeală"), ceea ce se explică pe de o parte prin faptul că ironia priveşte de obicei pe convorbitor, pe de altă parte prin aceea că în limba scrisă perfectul simplu nu apare în dialog, deci la persoana a 2-a este încă mai neobişnuit decît la celelalte.

Familiar, perfectul simplu, la persoana 1, ia locul unui viitor apropiat : *mă cam dusei* înseamnă „sînt gata să plec". Şi perfectul compus se foloseşte, tot la persoana 1, pentru un viitor imediat : *am plecat*, în loc de „sînt pe punctul de a pleca". Situaţia înconjurătoare ajută să se înţeleagă exact despre ce este vorba.

ALTE VALORI ALE VIITORULUI

106. Viitorul apare în locul imperativului : *ai să pleci imediat!* şi este încă mai imperios decît indicativul prezent. Totuşi viitorul se poate folosi şi ca atenuare a unui ordin, a unei cereri : *am să te rog să fii cuviincios*. Ca şi prezentul, viitorul se utilizează, pentru variaţie, în locul trecutului, în relatări istorice : după o serie de verbe la trecut, apare o frază ca *ţărănimea română din Transilvania îl va întîmpina cu bucurie pe Mihai Viteazul*. Acelaşi procedeu e întrebuinţat în reportaje, de exemplu cînd se relatează cum a decurs un proces, citim fraze ca : *iar cînd preşedintele îl va întreba ce voia să facă cu banii, acuzatul va răspunde „îmi trebuiau pentru a plăti o datorie"*. Viitorul şi viitorul al II-lea se folosesc la formarea prezumtivului.

ASPECTELE

107. In unele limbi flexionare, verbul e orientat mai puţin pentru a marca diferenţele de timp şi mai mult pentru a deosebi aspectele, adică acţiunea e exprimată diferit după

cum e în curs de executare, începută, terminată, repetată etc. În românește se dă mai puțină atenție aspectelor, deși există mai multe procedee pentru a le marca : 1. Lexical, adică se folosesc verbe care diferă numai prin gradul de îndeplinire a acțiunii : *a afla — a ști ; a se așeza — a ședea ; a porni — a umbla — a merge — a ajunge.* 2. Cu ajutorul unor prefixe : *a adormi — a dormi ;* în graiurile regionale se folosesc, pentru a marca diferențe aspectuale, prefixe ca *pre-, ză-, pro-, do-* [7]. 3. Prin adăugarea de cuvinte ca *e pe cale de a, e gata să, începe să, isprăvește de* și așa mai departe.

Totuși unele timpuri au și oarecare valoare de aspect, de exemplu perfectul simplu se poate folosi în limba literară scrisă numai pentru acțiuni care durează un singur moment (care încep sau care se sfîrșesc), afară de cazul cînd se adaugă cuvinte care precizează alte nuanțe aspectuale. Nu se poate zice *el o ținu de mînă* (ci *o apucă)*, dar e corect *o ținu de mînă tot timpul cît a durat coborîrea,* sau *o ținu de mînă o clipă ;* nu se zice *el țipă* (ci *el scoase un țipăt),* dar e corect *el țipă „ieși afară!”.* De la unele verbe care exprimă o acțiune de durată nu se folosește în general perfectul simplu, de exemplu nu se zice *plouă o săptămînă întreagă,* ci *a plouat.* Se fac adesea greșeli la traduceri din limbi ca engleza sau rusa, care dau mare atenție aspectelor, de exemplu : *făgădui să ridice o biserică dacă fiul său va trăi* (în originalul englez se înțelegea „va continua să trăiască”; în românește trebuia *va scăpa cu viață) ;* într-o traducere din rusește un copil spune *cînd am să cresc,* dar el crește și acum (în original era o formă terminativă, deci „voi termina de crescut” ; în românește se zice *am să cresc mare).*

Verbele de stare nu se pot în general folosi singure la alt timp decît prezentul și imperfectul, care exprimă

---

[7] Vezi I. Rizescu, *Prefixul pre- în limba română,* în SMFC, I, p. 5—16 ; idem, *Prefixele* pro- *în limba română,* ib., IV, p. 23—30, și *Prefixele regionale dacoromânești* ză- *și* do-, ib., IV, p. 31—36.

acțiuni durative. Zicem *fruntea îmi arde, îmi ardea,* dar nu putem zice *fruntea mi-a ars,* căci ar însemna că focul a consumat-o. Putem totuși zice *fruntea mi-a ars toată ziua.* Cu alte verbe nu merge nici așa, de exemplu putem zice *fruntea îmi frige,* dar *fruntea mi-a fript* e o întorsătură inacceptabilă, chiar cu un complement de timp [8].

În ce privește imperfectul, am arătat (§ 102) că exprimă adesea o acțiune în curs sau repetată, deci marchează nuanțe de aspect.

NUMĂRUL

108. Categoria numărului este cunoscută de la formele nominale (substantiv, adjectiv, pronume). După cum acolo distingem dacă avem de-a face cu o singură unitate sau cu mai multe, tot așa și verbul are forme diferite, la fiecare persoană, pentru singular și pentru plural; de astă dată însă problema nu este dacă avem o singură acțiune sau mai multe, ci dacă e un subiect sau mai multe. Formele prin care sînt marcate numerele vor fi discutate odată cu cele care notează persoanele, de vreme ce la fiecare număr avem cîte trei persoane, diferite între ele ca formă: este ca și cum am avea șase persoane.

PERSOANELE

109. Persoanele verbului sînt cele cunoscute de la pronumele personale. În general verbele românești au forme diferite pentru fiecare persoană (de exemplu 1 *vorbesc,* 2 *vorbești,* 3 *vorbește* etc.); de aceea nu e obligator să punem alături de verb un pronume personal care să arate persoana. La persoana a 3-a însă, care poate fi pusă în legătură cu subiecte foarte variate, este adesea necesar ca subiectul,

---

[8] Vezi Al. Graur, *Urme de aspect în românește,* în LR, XVIII, 1969, 3, p. 325–326.

dacă nu poate fi ușor subînțeles, să fie precizat printr-un substantiv sau printr-un pronume. Trebuie totuși adăugat că în unele cazuri găsim, la diferite persoane, forme care se pot confunda între ele (de exemplu *dorm* poate fi 1 sg. sau 3 pl., *cîntă* poate fi 3 sg. sau 3 pl., *vedeam* poate fi 1 sg. sau 1 pl.), ceea ce face de asemenea necesară utilizarea pronumelor.

VERBE UNIPERSONALE ȘI IMPERSONALE

110. Trebuie făcută o rezervă pentru verbele așa-numite unipersonale și impersonale. Primele sînt acelea care, din cauza înțelesului lor, nu se folosesc decît la persoana a 1-a, iar cele din urmă exprimă acțiuni cărora nu li se poate atribui un autor. Exemplu de unipersonal: *a se cuveni;* exemplu de impersonal: *a ploua.* Există unipersonale care au totuși subiect, dar acesta este exprimat printr-o propoziție subiectivă, de exemplu *trebuie (să pleci).*

Există o trecere gradată de la aceste verbe la cele personale, de exemplu *trebuie,* care înseamnă „este necesar", se pune la persoana a 3-a singular indiferent de persoana la care se referă *(trebuie să plec, trebuie să pleci* etc.). Cu timpul au apărut totuși unele forme personale, de exemplu la imperfect, persoana a 3-a plural, *ei trebuiau să plece.* Fără îndoială forma primitivă, *trebuia,* a fost înlocuită, pentru că dădea impresia unui dezacord de tipul *ei merge* (vezi § 131). Dar s-au creat apoi și alte forme personale, de exemplu unii zic *veți trebui să plecați,* apoi și *vom trebui;* la prezent au apărut forme cu desinența *-ește (trebuiește),* după care s-au format conjunctivul și viitorul *(o) să trebuiască,* mult mai obișnuit decît *(o) să trebuie,* care, să o recunoaștem, are aspect bizar.

Și în alte cazuri, la nevoie, se pot crea forme personale de la verbe unipersonale sau impersonale. Regretatul profesor Constantin Balmuș, cînd își uda florile, zicea în glumă: *acum eu sînt Dumnezeul lor, eu plou.*

În principiu verbele impersonale se folosesc la persoana a 3-a sg. Există şi verbe impersonale exprimate cu ajutorul altor forme, de exemplu, la persoana a 2-a sg. : *dacă bei și mai mănînci, parcă nu prea te usuci* ; la persoana 1 pl. : *cînd ne lovim cu capul de pragul de sus, îl vedem și pe cel de jos.*

DEZORDINEA PRIMITIVĂ

111. La origine verbele nu puteau fi grupate pe conjugări, după cîteva modele clare; dacă şi astăzi ne mai rămîn multe exemple de formaţii neregulate, în limba indo-europeană primitivă nici nu existau reguli. Urme foarte clare ale acestei situaţii se mai pot întîlni în latinește. Fără a mai vorbi de verbele supletive (vezi § 4), ca ale verbului „a fi" (în latineşte prez. ind. *sum*, perf. *fui)*, ne putem referi la verbele *atematice*, adică la cele care între rădăcină și desinenţe nu au o vocală caracteristică a conjugării : *fero*, pers. 2 *fer-s*, pers. 3 *fer-t* şi multe altele la fel (pentru comparaţie, iată tipul de conjugarea I, regulată : *canto, cant-a-s, cant-a-t).* Cum rădăcina se termină cu o consoană, iar desinenţa începe de obicei tot cu o consoană, se produc ciocniri care provoacă alterări ale consonantismului și uneori chiar ale vocalismului, astfel că se ajunge ca diversele persoane să semene prea puţin între ele. De exemplu „vreau" se spunea în latineşte *uolo*, iar persoana a 3-a era *uult* (şi infinitivul *uelle)*. Mai intervenea şi infixul nazal[9] care producea diferenţieri, ca să nu mai vorbim de sufixele cu care se formează adesea prezentul (de exemplu *-sco:* prezentul era *cresco* „cresc", iar perfectul, *creui*).

Mai existau verbe care nu aveau toate formele, de exemplu unora le lipsea supinul, deci participiul perfect *(fugio*, perf. *fugi* „a fugi", *disco*, perf. *didici* „a învăța"),

---

[9] *Infix* este un element (de obicei o consoană nazală) introdusă în interiorul rădăcinii pentru a marca o formă gramaticală, de exemplu, în latinește, prezentul *uinco* „înving", faţă de perfectul *uici* şi supinul *uictum*.

altora le lipsea și perfectul *(frendo* „a scrîșni", *uerro* „a mătura"), ba chiar unele aveau perfect și nu aveau prezent *(coepi* „am început"). La acestea se adăugau verbele care aveau formă pasivă și înțeles activ, așa-numitele *deponente (loquor* „vorbesc") și cele care aveau formă activă și înțeles pasiv *(ueneo* „sînt vîndut"), în sfîrșit o sumedenie de verbe cu alternanțe vocalice, unele create așa de la început, căci diferența de timp era marcată numai prin diferența de vocalism *(facit* „face", *fecit* „a făcut"), altele ajunse în această situație sub influența accentului sau a consoanelor înconjurătoare *(ta-n-go* „ating", perf. *te-tigi; tollo* „ridic", perf. *sus-tuli)*, ca să nu mai pomenesc de perfectul cu reduplicare (exemple au fost citate ceva mai sus). După cum se vede, aproape fiecare verb trebuia învățat separat.

SISTEMATIZAREA FORMELOR VERBALE

112. Cu timpul s-a introdus o oarecare regularizare, de exemplu s-au format verbe cu sufixul *e* scurt (acesta a devenit vocala tematică a conjugării a III-a), apoi s-a creat conjugarea a II-a cu vocală tematică *e* lung, care avea o oarecare valoare semantică : verbele care o alcătuiau exprimau o stare *(albeo* „a fi alb", *humeo* „a fi umed") sau erau cauzative (verbe care exprimă provocarea unei acțiuni, de exemplu *terreo* „sperii", adică „fac să tremure").

Mai aproape de vremea pentru care avem texte latinești, s-a format, cu sufixul *-a-*, ceea ce numim conjugarea I, cuprinzînd mai cu seamă verbe derivate de la substantive și adjective de declinarea I și a II-a *(plant-a-re* „a planta" de la *planta* „plantă", *sicc-a-re* „a seca" de la *siccus* „sec". Aici intră marea majoritate a verbelor formate în timpul republicii romane.

După modelul conjugării I, s-a format, pe baza substantivelor de declinarea a III-a, conjugarea a IV-a, cu vocala caracteristică *-i- (fin-i-re* „a sfîrși", de la *finis* „sfîrșit"). Această conjugare, ca și întîia, are un caracter re-

gulat, în sensul că cele mai multe verbe pe care le cuprinde își formează modurile și timpurile după un model unic, astfel încît e destul să cunoști una dintre forme ca să le poți forma pe toate celelalte.

Treptat, verbele de conjugarea a III-a fără nici o caracteristică vocalică sau cu vocala *e* scurt devin rare, constituie anomalii; de asemenea cele de conjugarea a II-a, la care nu se mai simte valoarea sufixului *-e-* lung. Încă din antichitate nu se mai formează verbe noi de aceste conjugări, cele două tipuri se confundă între ele (astfel *ferueo* devine *feruo*, de unde rom. *a fierbe*, *cado* devine *cadeo*, de unde rom. *a cădea)*, multe ies din uz, fie pentru că nu se mai simte nevoia de a se denumi activitatea respectivă, fie, mai ales, pentru că se reface conjugarea după un model regulat, în special după tipul cu *-a-*, uneori și după cel cu *-i-*. Astfel *can-e-re*, cu perfectul cu reduplicare *ce-cini*, e înlocuit cu *cant-a-re* (refăcut pe baza supinului), de unde rom. *cînta; metior*, deponent, e înlocuit cu *mensur-a-re* (de unde rom. *măsura)*, pe baza substantivului derivat *mensura; tremo, -e-re* „a tremura" e refăcut în *tremul-a-re* pornindu-se de la adjectivul derivat *tremulus* „tremurător". Verbe de conjugarea a III-a, ca *crepere* „a crăpa cu zgomot", *lauere* „a spăla", trec pur și simplu la conjugarea I sub forma *crepare, lauare; fugere* „a fugi", de conjugarea a III-a, *sorbere* „a sorbi", de conjugarea a II-a, trec la a IV-a; un verb supletiv ca *suffero* (cu perfectul *sustuli* și supinul *sublatum)* ajunge în românește regulat de conjugarea a IV-a, *suferi*. În sfîrșit, verbe de conjugarea I care aveau perfectul neregulat și-l refac pe modelul normal: *domare* „a supune", cu perfectul *domui, necare* „a omorî" (de aici rom. *îneca)* cu perfectul *necui* ajung să aibă perfectele noi *domaui, necaui;* la fel *sonare* „a suna", *plicare* „a îndoi" părăsesc vechile perfecte neregulate *sonui*, *plicui* (vezi rom. *sunai, plecai)*.

Conjugările a II-a și a III-a, unde la început perfectul și supinul se formau după numeroase modele, se

regularizează şi ele treptat, după două modele. Se păstrează la perfect numai două tipuri, cu *-s-* şi cu *-u-* : *dic-o* „zic", perf. *dic-si* (scris *dixi)* ; *hab-e-o* „am", perf. *hab-u-i*. De asemenea, la supin apar în continuare numai două tipuri, cu *-s-* şi cu *-t-* : *prehendo* „prind", sup. *prehensum* ; *ru-m-po* „rup", sup. *ruptum*.

SISTEMATIZAREA VERBELOR ÎN ROMÂNEŞTE

113. Mişcarea a continuat în general în decursul istoriei limbii române ; verbe de conjugarea a III-a au trecut la I-a, de exemplu în limba veche se mai zicea *a adauge*, *a învie*, iar astăzi numai *a adăuga*, *a învia*. Se mai amestecă conjugarea a II-a cu a III-a, ajungîndu-se să se zică pe de o parte *a vede* în loc de *a vedea*, pe de altă parte *făcem* pentru *facem*. Conjugarea a II-a şi a III-a au rămas în general simple epave : mai avem în total 16 verbe de conjugarea a II-a moştenite din latineşte (între ele am cuprins şi pe *scădea*, format cu prefix de la *cădea)* şi 75 de conjugarea a III-a. Unele dintre ele mai sînt foarte puţin folosite, de exemplu *a mînea*, *a purcede*.

Cele două conjugări muribunde s-au mai îmbogăţit totuşi, în oarecare măsură, nu prin noi formaţii româneşti, ci prin neologisme introduse în secolul trecut de latinişti, de exemplu *a decide*, şi mai ales prin formaţii cu prefix aranjate după modelul formelor simple moştenite, de exemplu *a revedea* format după *a vedea*. În unele cazuri verbele noi nu au paradigma completă, de exemplu *a discerne*, *a converge* nu au perfect şi participiu (vezi § 140). În unele cazuri, din aceeaşi temă avem două derivate cu prefix, dintre care unul de conjugarea a III-a, iar altul de conjugarea a IV-a : *a distruge*, dar *a construi* (din lat. *struere)*. Adesea, pînă la urmă, neologismele au părăsit forma de conjugarea a II-a sau a III-a şi au fost rearanjate, în general după model francez, la conjugarea I : *abzice/abdica*, *desfide/sfida*, *divide/diviza*, *lichefáce/lichefia*, *preşedea/prezida*, *protege/proteja* etc. Mai rar

găsim treceri la conjugarea a IV-a: *prohibe>prohibi.* Eliminarea totală a celor două conjugări moarte ar fi un avantaj pentru limbă, căreia i s-ar întări caracterul sistematic, dar, evident, nu se poate aştepta prea curînd acest rezultat.

CONJUGAREA I ŞI A IV-A

114. În decursul timpului s-au înmulţit verbele de conjugarea a IV-a, în româneşte mult mai mult decît în celelalte limbi romanice. În parte, procesul se datorează, desigur, influenţei limbilor slave, unde verbele cu tema în *-i-* sînt foarte numeroase. De exemplu, de origine slavă sînt *răzbi*, *sfîrşi* (dar există şi verbe româneşti de conjugarea a IV-a care provin din verbe slave cu tema în *-a-*: *oglindi*, *suci)*. S-au adăugat numeroase verbe de origine greacă medie şi modernă (acestea se termină la infinitiv în *-si*: *afurisi*, *lipsi*, *părăsi)*, apoi germane şi maghiare şi în sfîrşit multe formate în româneşte de la substantive şi adjective *(ghemui* de la *ghem*, *îmbolnăvi* de la *bolnav)*. Există şi dublete de conjugarea a IV-a pentru verbe de conjugarea I: *curăţa* şi *curăţi*, *datora* şi *datori*, *sughiţa* şi *sughiţi* (la *îndesa* şi *îndesi* e o apreciabilă diferenţă de înţeles).

A fost un timp cînd verbele de conjugarea a IV-a erau mai numeroase decît cele de conjugarea I. Apoi, cu creşterea influenţei latine şi romanice, s-au înmulţit din nou verbele de conjugarea I, care astăzi sînt cele mai numeroase[10]. Se ajunge acum ca chiar acolo unde modelul francez este cu *-i*, împrumutul român să fie cu *-a-*, de exemplu *asorta* din fr. *assortir*, *demola* din fr. *démolir*

---

[10] Vezi Maria Iliescu, *La productivité de la IVe conjugaison latine dans les langues romanes*, în volumul colectiv *Recueil d'études romanes*, Bucureşti, 1959, p. 87—102.

(fruits confits e adaptat la noi în forma *fructe confiate)*. Sufixe noi, mult folosite, formează verbe de conjugarea I, de exemplu *-iza (realiza, umaniza, tipiza)*, *-fica* (au fost la origine compuse cu verbul „a face": *codifica, ramifica, simplifica)*, *-iona (ocaziona, selecționa)* etc.

În general se dezvoltă sentimentul că verbele trebuie să fie derivate de la substantive, de aceea adesea se construiesc verbe noi, derivate, în locul celor vechi, primare : în loc de ***vedea*** se zice ***viziona***, de la *viziune*, pentru *selecta* apare *selecționa*, de la *selecție*. Se înmulțesc derivatele regresive, substantive create prin suprimarea sufixului de la verb : *auz, cuget, goană, lipsă, schimb* de la *auzi, cugeta, goni, lipsi, schimba* și foarte multe altele. Vorbitorul are acum impresia că verbele acestea sînt formate de la substantive.

NOI COMPLICAȚII

115. Se poate înțelege, din cele precedente, că sistemul verbal românesc s-a simplificat mult în decursul timpului. Dar pe ici, pe colo, se produc și noi complicații. Una dintre cele mai grave este categoria verbelor în *-î*, socotite ca o variantă a conjugării a IV-a : după *rr*, care marca un *r* dur, *i* s-a schimbat în *î* (de exemplu lat. *ripa* a devenit rom. *rîpă)*. Un singur exemplu ar putea fi vechi, *urî* (în latinește era *horrere*, de conjugarea a II-a; dar *urî* ar putea fi format în românește de la *ură*, care la rîndul lui e derivat regresiv de la verb), un singur alt exemplu e derivat de la un adjectiv moștenit din latinește, *amărî* de la *amar*. Restul sînt împrumuturi, în cea mai mare parte de origine slavă. Multe au încetat de a fi folosite, altele păstrează ori și-au creat variante cu *-i-*: *dogori, oțări, zădări, zăvori*. Nu există nici un exemplu format recent, deci e vorba de o categorie care numai parțial supraviețuiește și a cărei dispariție nu va aduce nici o pagubă.

REGULARIZAREA FORMELOR TEMPORALE

116. Un verb românesc are în principiu trei teme, a prezentului, a perfectului şi a participiului (fac excepţie verbele defective, pentru care vezi § 140). La conjugările regulate, problema nu e interesantă, deoarece orice timp se poate forma de la oricare altul. La cele neregulate, nu e suficient să cunoaştem o singură temă, ci ne trebuie toate trei.

De la tema prezentului se formează prezentul şi imperfectul indicativ, conjunctivul prezent, imperativul, infinitivul prezent (şi de aici optativul prezent), gerunziul; de la tema perfectului se formează perfectul simplu şi mai mult ca perfectul indicativ, iar de la tema participiului se formează participiul şi supinul. (Celelalte timpuri sînt exprimate prin forme compuse.) E de notat totuşi că în general perfectul şi participiul sînt asemănătoare.

În latineşte, verbele de conjugarea a II-a şi a III-a aveau perfectul format în diverse feluri, dintre care s-au menţinut numai două: cu *-u-* şi cu *-s-* (vezi § 112). În principiu, cele cu perfectul în *-u-* au participiul cu *-ut*, iar cele cu perfectul în *-s-* au participiul cu *-s* (*văzui*, *văzut* şi *prinsei*, *prins*). Există însă destule excepţii (de exemplu *copsei*, *copt*). Şi unele verbe neregulate latineşti au fost încadrate în aceste tipuri, de exemplu *a face* avea perfectul *feciu*, schimbat apoi în *făcui*.

Între cele două tipuri a existat şi există concurenţă, mai puternic dovedindu-se sufixul *-u-*. La conjugarea a II-a a rămas un singur verb cu perfectul şi participiul în *-s-*, *a mînea*, *măsei*, *mas*, astăzi puţin folosit, cum am mai spus la § 113). Nici un verb de această conjugare nu avea în latineşte participiul în *-utus*, ceea ce înseamnă că punctul de pornire al formelor actuale a fost modelul perfectului. De asemenea nici un verb latinesc de conjugarea a III-a nu avea participiul în *-utus* (*consutus* de la *consuo* „a coase" îl avea pe *u* în rădăcină), iar astăzi multe îl au (*crescut*, *ţinut* etc.), sub influenţa perfectului. Acolo unde participiul a fost regularizat în *-ut*, sau *-s*,

forma veche s-a păstrat adesea ca adjectiv : *beat*, *drept*, față de noile participii *băut*, *dres*. E vorba de cuvinte mult folosite, care s-au menținut în grupuri sudate.

Conjugările I și a IV-a, de la început mai regulate, s-au menținut, păstrînd totuși unele neregularități, de exemplu *a da*, *a sta* ar trebui să aibă perfectul, *eu dai*, *eu stai* (ca *eu cîntai)*, dar zicem *dădui*, *stătui* (în latinește aveau perfectul cu reduplicare, *dedi* și *steti*, căci la origine erau verbe de conjugarea a III-a).

NOI FORME NEREGULATE

117. S-ar putea părea, după cele arătate, că cel puțin în materie de formare a timpurilor istoria limbii noastre prezintă un curs neîntrerupt spre simplificare și sistematizare. Dar nici aici lucrurile n-au mers fără complicații, și dealtfel nici în ce privește formele personale. Diferiți factori fonetici, în primul rînd accentul, au creat noi neregularități [11]. Vocalele neaccentuate au suferit adesea un tratament diferit de cel pe care îl cunoșteau sub accent. Astfel întîlnim alternanțe create în românește, ca *las/lăsai*, *port/purtai*, *leagă/legai*, *vin/venii* și altele (vezi § 13). Aceste schimbări fiind generale în limbă (deci și la alte părți de vorbire), ne este mai mult sau mai puțin ușor să ne deprindem cu ele. Dar altele prezintă un caracter excepțional. De exemplu tot prin deplasarea accentului se explică suprimarea unor vocale, ceea ce duce la flexiuni ca *mănînc/mîncai*, *usuc/uscai*. În unele graiuri regionale s-a ajuns la uniformizare, prin crearea formelor *mînc*, *usc*, pe care însă limba literară nu le-a acceptat. Mai complicat încă este cazul verbului *a lua*, al cărui prezent singular este *iau* (aici nu e vorba de forme supletive, ci de modificări ale rădăcinii din cauza accentului).

---

[11] Vezi Jiři Felix, *Asupra alternanțelor fonologice din flexiunea verbală românească*, în SCL, XVI, 1965, 6, p. 791—800.

-EZ, -ESC

118. Pentru a evita efectele diferenţelor de accentuare, limba a găsit o soluţie : adoptarea elementelor *-ez* la conjugarea I şi *-esc* la conjugarea a IV-a ; acestea primesc accentul la acele forme care ar fi trebuit să fie accentuate pe rădăcină. Unii numesc aceste forme *sufixe*, dar ele nu joacă rol de sufix, căci servesc la diferenţierea persoanelor.

Alţii le numesc *infixe*, ceea ce iarăşi nu este corect, căci, după cum am văzut, infixele se introduc în corpul rădăcinii (vezi § 111), nu între rădăcină şi desinenţă, şi pe de altă parte rolul lor este de a diferenţia temele, nu persoanele. De fapt, *-ez* şi *-esc* constituie numai o amplificare a desinenţelor, care rămîn desinenţe chiar dacă devin mai voluminoase.

Conjugînd *visez*, *visezi*, *visează*, *visăm*, *visaţi*, *visează*, sau *muncesc*, *munceşti*, *munceşte*, *muncim*, *munciţi*, *muncesc*, constatăm că accentul este la toate persoanele pe desinenţă, astfel că toate formele prezentului coincid cu celelalte timpuri în ce priveşte rădăcina (*visam*, *visai*, *visasem* şi *munceam*, *muncii*, *muncisem*, deci nu se produc alternanţe vocalice de tipul întîlnit la *capăt*/*căpătai* sau *sar*/*sării*).

Originea celor două elemente adăugate e destul de neclară. Latina avea două sufixe care corespund din punctul de vedere formal, numai că cel de conjugarea I, în mod natural, era folosit la toate persoanele prezentului şi de asemenea la alte timpuri decît prezentul (deci şi la formele care nici fără el n-ar fi avut accentul pe rădăcină), de exemplu *baptizo* „botez", iar celălalt se folosea numai la prezent, dar la toate persoanele, de exemplu *cresco* „cresc", pers. 1 pl. *crescimus*, perf. *creui*. În româneşte, verbele de acest tip care au fost moştenite au sufixul la toate formele : *botezăm*, *botezai*, *creştem*, *crescui*, *crescut* etc., prin urmare nu l-au folosit pentru a unifica accentuarea. În opoziţie cu această situaţie, zicem *vînez* dar

vînăm, *vînai*, *vînat*, și tot așa *muncesc*, dar *muncim*, *muncii*, *muncit*, deci nu există identitate de utilizare, în aceste ultime exemple elementele *-ez-* și *-esc-* nemaiîndeplinind rol de sufixe.

Tipul cel nou, fiind mai sistematic, deci mai practic, a fost preferat; au rămas fără *-ez* și *-esc* numai cele mai mult folosite dintre verbele vechi (ale căror forme nu puteau deci să fie uitate), iar celelalte au fost refăcute în acord cu tipul nou. Uneori și la cele dintîi s-au creat forme noi, de exemplu s-a zis *eu lucru*, *tu lucri*, iar acum norma este *lucrez*, *lucrezi*; imperativul *feri*, arhaism, ar putea fi moștenit din latinește, dar a fost înlocuit cu *ferește*. Verbele mai noi, aproape toate, au adoptat formele mai lungi (excepție notabilă: unele din cele cu infinitivul în *-î*, formate de la baze slave: *coborî*, *omorî* etc.).

Sub influența masivă latină și romanică, începînd din secolul trecut, s-au introdus din nou forme scurte: *irit*, *insist* etc. (la conjugarea a IV-a s-ar părea că nu avem exemple, pentru că în general ea nu corespunde modelelor romanice) s-au creat dublete ca *navig* (cum zic marinarii) și *navighez*, *ignoră* și *ignorează*, *instal* și *instalez*, *intrigă* și *intrighează*, *servă* și *servește* tendința generală fiind de a se impune cele lungi. În unele cazuri s-au creat dublete, diferite ca înțeles: *manifest* „dau semne" și *manifestez* „particip la o manifestație".

ALTE ALTERNANȚE FONETICE

119. Au mai apărut și alte diferențieri, cauzate de modificări de ordin fonetic. Ca și la substantive și adjective, și la verbe găsim alternanțe vocalice, de care am vorbit mai sus (§ 13: *rog/roagă*, *leg/leagă* etc.). În cuvintele mai noi aceste schimbări nu se mai produc (după cum nu se mai produc nici la substantive și adjective), nici acolo unde se mențin diferențele de accentuare, deci zicem *repar/reparăm*, *abrog/abrogă*, *conserv/conservă*, ceea ce face să

scadă utilitatea elementelor *-ez* și *-esc*. Și la unele verbe vechi s-au produs uniformizări ale vocalismului, de exemplu mai vechiul *durmim* a devenit *dormim* prin analogie cu singularul *dorm*. Dar prea departe nu s-a mers în această direcție.

Iarăși ca și la substantive și adjective, găsim alterări ale consoanelor urmate de desinența *-i*: dacă alternanțele *p/k'*, *b/g'*; *m/n'* *(rup/ruchi, sorb/sorghi, tem/teni)* au rămas regionale, ca și la celelalte părți de vorbire, și sînt pe cale de a fi eliminate, în schimb la alte consoane formele modificate sînt solid introduse. De notat că, în ce-i privește pe *l* și *n*, situația este inversă celei întîlnite la substantive și adjective: față de *cal*, *gol*, cu pluralele *cai*, *goi*, verbele ca *scol*, *spăl*, au persoana a doua numai cu *l* (ce e drept, muiat), deci *scoli*, *speli*; în timp ce *n* a fost păstrat (muiat) la substantive și adjective *(bani, buni)*, el a fost eliminat la verbe *(spun/spui, vin/vii, rămîn/rămîi)*; totuși la verbele de conjugarea I *n* se păstrează: *aduni*, *răzbuni* etc.

O situație mai curioasă găsim la cîteva verbe cu rădăcina terminată în *-r-*: formele regionale și învechite *cei*, de la *cere*, *pai*, de la *părea*, *piei*, de la *pieri* nu se pot explica printr-un simplu proces fonetic (alte verbe păstrează pe *r* muiat, de exemplu *mori*, *furi*, *cari)*; după toate probabilitățile, suprimarea lui *r* se explică prin influența analogică a lui *săi*, de la *sări*, iar acesta nu avea în latinește un *r*, ci un *l* (pers. 1 *salio)*, care în unele poziții s-a muiat și a dispărut, iar în alte poziții s-a schimbat în *r*; deci după *sar/săi* s-au orientat verbele citate.

Alterarea consoanelor la persoana a 2-a a fost definitivată la verbele cu rădăcina terminată în consoană dentală *(d, t, s)*, astfel că persoanelor 1 *rad*, *sărut*, *las* le corespund persoanele a 2-a *razi*, *săruți*, *lași* fără perspective de revenire, mai ales că modificarea se extinde și la verbele de curînd împrumutate: *acorzi*, *eviți* etc.

VERBE IOTACIZATE

120. La verbe lucrurile au mers mult mai departe decît la substantive prin faptul că s-au creat formele așa-numite *iotacizate*, la care consoana finală a fost atacată și la persoana 1 sg. : schimbarea produsă la persoana a 2-a se introduce și la persoana 1 (nu și la conjugarea I), astfel că ajungem la forme ca *eu crez*, *trimiț*, *spui*, persoana 1 devenind omonimă cu a 2-a. Modelul îl vor fi format unele verbe (de conjugarea a II-a, a III-a sau a IV-a) care aveau din latinește la persoana 1 un *i* sau un *e*: *uideo*, *ex-quatio*, *sentio*, *remaneo*, *uenio*, *teneo* trebuiau să devină în românește *văz*, *scoț*, *simț*, *rămîi*, *viu*, *țiu*. Să mai notăm că la unele perfecte (*căzui*, *șezui*, *văzui*) schimbarea lui *d* în *z* corespunde regulilor fonetice, căci la origine consoana era urmată de un *i*. La verbele cu rădăcina terminată în *-c*, *-g*, consoana finală a persoanei 1 rămîne intactă, chiar acolo unde în latinește era urmată de o vocală palatală (lat. *placeo* > rom. *plac*). De notat încă faptul că la conjunctiv iotacizarea s-a extins și la persoana a 3-a sg. și pl. (*să prinză*, *să trimiță*, *să rămîie*), dar nu și la persoana 1 a prezentului indicativ (*ei văd*, *cred*, *simt*, *rămîn* etc.), ceea ce a ajutat la diferențierea persoanei a 3-a pl. de 1-a sg.

Dar formele iotacizate, deși răspîndite în mare parte a țării (și în București), n-au fost admise de limba literară, care, odată cu ele, le-a eliminat și pe cele unde consoana alterată corespundea regulilor fonetice. În această ordine de idei constatăm că verbele formate cu prefix, în general mai noi, nu comportă iotacizarea (*surprind*, *conțin*, *convin*, *consimt*). De pe urma acestui fenomen rămîn urme durabile numai la gerunziu, care s-a aliniat la formele prezentului, astfel că de la *vedea*, *crede*, *trimite*, gerunziul este *văzînd*, *crezînd*, *trimițînd*. Totuși *n* nu e eliminat : *rămînînd*, *punînd*, poate pentru că formele iotacizate nu se bucură în acest caz de sprijinul perfectului.

MODIFICĂRI DE DESINENȚE LA PREZENT

121. În decursul evoluției limbii române au intervenit și alți factori de dereglare. Desinența persoanei 1 a prezentului indicativ era în latinește *-o* (care absorbise și vocala tematică la conjugarea I și a III-a); fiind neaccentuat, acest *o* a devenit în românește *-u*, astfel încît la conjugările a III-a și a IV-a (apoi, prin analogie, și la a II-a), persoana 1 sg. a devenit omonimă cu a 3-a pl., unde *-u* provenea din *-unt*, prin suprimarea consoanelor finale. Cu timpul, *-u* s-a scurtat și, mai aproape de vremea noastră, a fost suprimat, rămînînd ca persoanele pe care le caracteriza să fie marcate prin absența oricărei desinențe (ceea ce se numește *desinența zero)*. Dar în unele cazuri s-a păstrat *u* plin, anume cînd era precedat de un grup format din consoană plus *l* sau *r (umblu, intru, umplu)*. S-a mai păstrat *-u*, de astă dată semivocalic, la verbe neregulate ca *iau, beau, scriu, știu*, conjunctivul *să fiu*, unde era precedat de o vocală, iar prin analogie s-a adăugat *-u* la verbele *dau, stau.*

Altă neregulă s-a produs la persoana 1 pl. a conjugării I, acolo unde desinența *-ăm* era precedată de un *i: ă* s-a transformat în *e;* deci, în loc de *muiăm, tăiăm*, se pronunță și se scrie *muiem, tăiem*, ca și cînd verbele ar fi de conjugarea a II-a (dar persoana a 2-a pl. păstrează în limba literară pe *a*, deci *muiați, tăiați)*. La verbele împrumutate *agrea, crea*, se pronunță în realitate *agreiem, creiem*, dar se scrie *agreăm, creăm*, pentru a nu se crea noi excepții, ținînd seamă că derivatele *creator, creatură, agreabil* etc. păstrează pe *a* în pronunțare, în contrast cu *tăietor, tăietură* etc., care îl schimbă în *e*.

La imperfect, sufixul caracteristic este *-a-*, care la conjugarea I se confundă cu vocala tematică a conjugării (ar fi trebuit să spunem *cînta-am*, dar cei doi *a* s-au contopit); la conjugarea a IV-a cu infinitivul în *-î*, vocala tematică de asemenea dispare, deci verbele ca *hotărî* formează imperfectul la fel cu cele de conjugarea I *(hotărî-am* devine *hotăram)*. La celelalte conjugări, consoana

finală a rădăcinii a fost muiată, de aceea la imperfect, în loc de *-a*, găsim *-ea-* *(vede-am, scote-am, simțe-am)*[12].

În limba mai veche, la imperfect erau trei forme omonime, fără desinență, și anume la persoanele 1 sg., 3 sg. și 3 pl., ca urmare a modificărilor fonetice normale : *eu cînta, el cînta, ei cînta.* La scriitorii din secolul al XIX-lea mai găsim încă persoana a 3-a pl. fără desinență, deci *ei cînta.* Prin analogie cu alte forme verbale, de exemplu cu verbul auxiliar *am, au,* s-au introdus desinențele *-m* la pers. 1 sg. *(cîntam)* și *-u* la pers. 3 pl. *(cîntau).*

Și persoana 1 sg. a mai mult ca perfectului a primit, în aceleași condiții, un *-m* : *eu cîntase* a devenit *cîntasem,* formă deosebită de persoana a 3-a sg., dar omonimă cu 1 pl.

MODIFICĂRI LA PERFECT

122. S-au văzut diferitele tipuri de formare a perfectului. Rămîne de adăugat că la tipul cu *-s-* se modifică adesea consoana finală a rădăcinii, de exemplu față de prezentul *coc, frig,* avem perfectul *copsei, fripsei,* cu *c, g* schimbat în *p,* conform cu normele fonetice ale românei; de la *trag, înțeleg,* perfectul *trăsei, înțelesei,* de astă dată cu suprimarea lui *g.* Și alte consoane au fost eliminate, vezi perechile *ard/arsei, scot/scosei, rămîn/rămăsei.* Și la perfectul cu *-u-* găsim unele neregularități, anume verbele cu rădăcina în *d* o schimbă la perfect în *z* (vezi § 120). Dar *pierdui* și *vîndui* nu schimbă pe *d* în *z;* s-ar zice că motivul este faptul că în latinește aceste verbe formau perfectul cu reduplicare *(perdidi, uendidi),* dar tot așa îl formau *cădea, crede (cecidi, credidi),* care în românește schimbă la perfect pe *d* în *z.*

---

[12] Vezi I. Pătruț, *Uniformizare în sistemul morfologic. Despre imperfectul românesc,* în CL, IX, 1964, p. 227—231.

Mai complicată este problema pluralului cu *-ră-* la perfect şi mai mult ca perfect[13]. S-a vorbit (§ 13) de formele *cîntarăm*, *cîntarăți*, *cîntaserăm*, *cîntaserăți*, care constituie o inovaţie în româneşte, menită să evite omonimia între prezent și perfect, între perfect și participiu, între persoana 1 sg. și 1-a pl. La conjugarea a II-a și a III-a, la perfect, nu era coincidenţă cu prezentul la persoana 1 plural (perfectul era de tipul *șezum*, *scrisem)*; la mai mult ca perfect, persoana a 2-a pl. nu coincidea cu prezentul; dar odată introdus *-ră-* la unele verbe, el s-a extins la toate, contribuind astfel la sistematizarea conjugării.

În Muntenia, în graiurile populare, la persoana a 3-a plural, *-ră* s-a extins şi la alte timpuri unde exista omonimie, de exemplu la imperfect s-a ajuns la *cîntauără* în loc de (ei) *cînta* (vezi § 121), la conjunctiv s-a zis *să cîntăre* în loc de (ei) *să cînte*, la viitor *o cîntauără* în loc de (ei) *o cînta*. Cel mai afectat a fost perfectul compus, unde auxiliarul avea aceeași formă pe de o parte la 3 sg. și 3 pl. *(a)*, pe de altă parte la 1 sg. şi 1 pl. *(am)*. De aici formulele, foarte răspîndite într-o vreme şi mult ridiculizate în special de Caragiale, *am plătitără* în loc de (noi) *am plătit* şi *a plătitără* în loc de (ei) *a plătit*. La persoana a 2-a nu pare să se fi introdus *-ră*, deoarece auxiliarul era suficient ca să diferenţieze singularul de plural (sg. *ai*, pl. *ați*). Cu mare greutate noile forme au fost în cele din urmă respinse.

VIITORUL

123. Viitorul, care în latineşte era sintetic (deci format cu sufixe şi desinenţe adăugate la rădăcină), a devenit analitic în limbile romanice şi aici româna a mers pe aceeaşi

---

[13] Vezi C. Frîncu, *Din istoria perfectului simplu românesc; formele de persoana I și a II-a plural cu sufixul -**ră**-*, în An. I, XVIII, 1967, p. 175–192.

cale cu limbile apusene. Avem mai multe posibilităţi de a forma viitorul, după regiuni şi după stilurile limbii. Cu verbul auxiliar *voi* (de la verbul *a voi)* şi cu infinitivul se formează viitorul de tip arhaic *voi cînta*, păstrat astăzi numai în stilul livresc. Totuşi, cu suprimarea lui *v* iniţial, formula se menţine în graiuri populare. Paradigma auxiliarului este *voi*, *vei*, *va*, *vom*, *veți*, *vor*, sau *oi*, *ăi*, *o*, *om*, *ăți*, *or*. În limbajul conversaţiei familiare se folosesc, după regiuni, auxiliarele *am*, *ai*, *are* (sau *a)*, *avem*, *aveți*, *au* sau *o*, invariabil (vine probabil de la *va*- care însemna „a merge”, vezi expresia *mai va)*, urmate de conjunctivul prezent, deci *am să cînt*, *o să cînt* etc. Pe de altă parte *oi* se foloseşte şi cu infinitivul (de aici formele prezumtivului).

CONJUNCTIVUL

124. Conjunctivul prezent, care în latineşte diferea de indicativul prezent, a ajuns cu timpul să se confunde cu acesta din urmă, cu excepţia persoanei a 3-a : unde la indicativ e desinenţa *-ă*, la conjunctiv e *-e (cîntă*, *să cînte)*, iar unde la indicativ e desinenţa *-e*, la conjunctiv e *-ă (doarme*, *să doarmă)*. Există totuşi excepţii, în primul rînd verbele de conjugarea I la care rădăcina se termină cu un *i*, acesta neadmiţînd după el un *ă* (vezi § 121, pers. 1 a ind. prez. *tăiem* etc.), deci indicativul e *taie* şi conjunctivul *să taie*. În al doilea rînd verbele cu rădăcina terminată în *-u- (oua*, *ploua)*, care nu tolerează după el un *e*, deci şi aici conjunctivul e la fel cu indicativul *(ouă*, *plouă*, *să ouă*, *să plouă;* regional apare forma *să ploaie)*. Se mai adaugă verbele cu rădăcina terminată în *ş* muiat, care de asemenea nu acceptă desinenţa *-ă*, după cum *ş* dur nu acceptă după el pe *-e;* urmează de aici că în unele regiuni se zice *îngrașă*, *să îngrașă*, iar în altele *îngrașe*, *să îngrașe*. Aici norma este *îngrașă*, *să îngrașe*.

Mai sînt apoi excepţii mai puţin explicabile. Nu se ştie pentru ce *a umplea* are conjunctivul *să umple* (deci ca indicativul), și nu *să umplă*, și de asemenea *azvîrli*, *sprijini*

și *suferi* au în mod neașteptat conjunctivul cu *-e (să azvîrle, să sprijine, să sufere)*. Pentru diferențiere, Îndreptarul recomandă indicativul cu *-ă (azvîrlă, sprijină, suferă)*, fără să observe că prin aceasta se creează o abatere de la flexiunea normală a conjugării a IV-a, care are pers. 3 sg. cu *-e*[14]. Pentru *suferi* a putut servi de model neologismul *oferi*, care are în mod neregulat prezentul indicativ și conjunctiv ca la conjugarea I *(oferă, să ofere)*. Am pomenit (§ 120) de formele iotacizate *(să prinză* etc.).

Esențial este însă altceva: în decursul timpului, s-a fixat la conjunctiv particula *să*, astfel că prin aceasta modul este diferențiat peste tot de indicativ, iar desinența persoanei a 3-a nu mai aduce în această privință nici o informație. Aceasta a permis, desigur, confundarea desinențelor de conjunctiv cu cele de indicativ în general. Numai la verbe din vechiul fond și numai în expresii fixate de mult mai întîlnim conjunctivul fără *să*: *treacă-meargă, fie, piară oamenii cu toți*, bineînțeles numai la persoana a 3-a. De aceea vedem lozinci ca *trăiască și să se întărească, trăiască și să se dezvolte* etc.: *trăiască* este folosit de mult în asemenea formule, pe cînd alte verbe nu.

Conjunctivul trecut e format cu infinitivul *fi* și cu participiul[15]. Aici *să* nu poate lipsi.

OPTATIVUL

125. Optativul se formează cu infinitivul și cu verbul ajutător, *aș, ai, ar, am, ați, ar*, a cărui origine nu este lămurită. Forma normală este cu auxiliarul la început, deci *aș cînta*. Arhaizantă, păstrată în unele expresii, apare ordinea inversă, cu infinitivul lung, *cîntare-aș*. În imprecații, înjurături etc., ordinea inversă apare cu infinitivul

---

[14] Printr-o curioasă inconsecvență, același Îndreptar recomandă la indicativ și conjunctiv, forma *zvîrle*.

[15] Vezi C. Frâncu, *Conjunctivul perfect românesc. Privire diacronică*, în SCL, XXI, 1970, 2, p. 205—227.

scurt, dar cu intercalarea unui pronume neaccentuat: *vedea-te-aș, lua-te-ar, duce-m-aș* etc., toate puțin distinse. **Optativul** trecut se formează cu același auxiliar, urmat de infinitivul *fi* și de participiul verbului de conjugat: *aș fi cîntat*. Aici nu mai există inversiuni.

IMPERATIVUL

126. Imperativul nu are decît persoana a 2-a sg. și pl., pentru celelalte persoane se folosește cu aceleași valori conjunctivul (vezi și § 96). De asemenea nu are decît prezentul, deoarece pentru trecut nu se pot da ordine, iar pentru viitor se folosește prezentul.

În principiu, desinența de la singular este egală cu vocala caracteristică a conjugării, dar în practică se produc modificări. Fiind neaccentuat, *-a* de la conjugarea I devine *-ă: cînt-ă, lucreaz-ă* (astfel persoana a 2-a sg. a imperativului este egală cu a 3-a a indicativului prezent); *-i* de la conjugarea a IV-a se scurtează și ajunge o simplă modificare a consoanei precedente: *dormi* (pronunțat într-o singură silabă). La verbele care au *-esc* la indicativ, imperativul singular este în *-ește (-ăște* la verbele cu *-î): muncește, hotărăște*. La conjugarea a II-a și a III-a, desinența la singular este în principiu *-e*, dar acest *-e* devine de obicei *-i* și apoi urmează același tratament ca la conjugarea a IV-a: *vezi, treci*. Numai cînd urmează după un grup format din consoană + *l* se menține *-e: umple* și, de asemenea, cînd după el se pune un pronume enclitic, începător cu o consoană, deci *plîngi*, dar *plînge-mă*. Urmarea este că verbele intranzitive și nereflexive, care nu au ocazia să fie folosite cu un enclitic, au imperativul cu *-i*, pe cînd celelalte păstrează pe *-e: cazi* (dar *scade), curgi* (dar *scurge)* etc. La conjugarea a IV-a, *-i* e primitiv *(ieși, fugi)*, dar, prin analogie, este înlocuit uneori cu *-e (împarte, socoate, zvîrle)*, iar la verbele cu *-î*, imperativul e cu *-ă (omoară);* la fel, după *ș* dur *(înăbușă)*. Ca și la indicativ, la *oferi* găsim forma *oferă*.

De la mai multe verbe imperativul are forme care nu corespund cu cele arătate pînă aici. *A duce, a face* și *a zice* aveau în latinește, la imperativ, forme fără vocală tematică (arhaisme), și pînă astăzi imperativul nostru nu a adăugat-o, cu atît mai mult cu cît *-e*, fiind final, a dispărut, deci avem formele *du, fă, zi*. S-ar părea că se explică tot prin forme latine imperativele, folosite ca interjecții, *va* (lat. *vade* ,,mergi'') și *hi* în loc de *i* (care ar fi imperativul latin al verbului *eo* ,,a merge''). De la *a bea*, imperativul este *bea*, deci asemenea cu infinitivul, de la *a fi* este *fii*.

Pluralul imperativului este peste tot la fel cu persoana a 2-a a indicativului prezent, deci *cîntați, dormiți, vedeți, treceți, duceți, faceți, ziceți, beți* : numai la *a fi* pluralul se formează de la imperativul singular : *fiți*. O formație regională repetă desinența de plural după pronumele enclitic, deci *lăsați-mă-ți, duceți-vă-ți*, evident forme nerecomandabile.

IMPERATIVUL NEGATIV

127. Forma negativă a imperativului, la singular, o alcătuită din negația *nu* și infinitivul prezent, deci *nu cînta, nu dormi, nu ședea. nu crede;* pluralul însă se formează de la pozitiv : *nu cîntați, nu dormiți, nu ședeți, nu credeți*. O greșeală foarte frecventă este formarea negativului de la pozitiv la singular, la verbele care au forma pozitivă neregulată : *nu te du, nu fă, nu zi ;* la *nu fii*, în loc de *nu fi*, greșeala este numai de ortografie. Pentru a ne convinge că formele criticate aici sînt greșite, nu avem decît să facem o comparație cu toate celelalte verbe și chiar cu formele de plural ale celor citate aici.

CONJUGAREA PERIFRASTICĂ

128. Înainte de a trece la cîteva observații asupra modurilor nepredicative, două cuvinte despre conjugarea perifrastică, de care nu voi mai avea ocazia să mă ocup în continua-

re. În primul rînd o problemă de terminologie. Unii au tendința de a numi perifrastice toate formele compuse, adică analitice, deci perfectul compus, perfectul conjunctiv etc. Aceasta nu corespunde tradiției filologice și, la drept vorbind, dacă am merge pe această linie, ar trebui să numim tot perifrastic și conjunctivul prezent. Punctul de plecare pentru terminologie îl dă și aici tot gramatica latină : se numea perifrastică o conjugare în care acțiunea era privită de pe un plan anterior celei în care avea loc. O astfel de exprimare există și în românește : *s-a înfipt un par în locul unde avea să se construiască satul.* Atunci cînd s-a înfipt parul, satul încă nu exista, dar se putea prevedea construirea lui, iar prevederea e contemporană cu înfigerea. La fel se construiesc fraze cu *era să.* În cazurile acestea însă nu poate fi vorba de o conjugare, ci de folosirea cu anumite nuanțe sintactice a conjugării obișnuite.

INFINITIVUL

129. Forma lungă a infinitivului se formează în mod simplu prin adăugarea sufixului *-re* la forma scurtă (din punctul de vedere istoric s-a văzut că lucrurile se prezintă invers, forma scurtă a apărut prin suprimarea sufixului *-re* de la cea lungă). Numai la conjugarea a II-a, urmat de *e* din ultima silabă, diftongul *ea* s-a redus la *e*, deci față de forma scurtă *vedea*, găsim forma lungă *vedere.* Numărul mare al verbelor de conjugarea I a făcut ca unele verbe de alte conjugări să aibă un infinitiv lung format cu *-are : zăcare, crezare, născare, pierzare, vînzare.* E și acesta un semn de slăbiciune a conjugărilor a II-a și a III-a. Dealtfel mai concludent este faptul că unele verbe de aceste conjugări nu au deloc infinitiv lung : *bea, coase, geme, rîde (derîdere* e copiat după fr. *dérision),* sau au unul care nu se poate folosi decît cu sens deplasat, de exemplu *avere* „bogăție”, *încăpere* „cameră”.

Și unele derivate de la verbe de conjugările **a II-a** și a III-a sînt formate ca și cum s-ar porni de **la I-a**: *făcător, crescător, căzătură, trăsătură, scăzămînt, zăcămînt, petrecanie.*

GERUNZIUL

130. Am discutat mai înainte faptul că la gerunziu apar forme iotacizate, influențate evident de prezentul indicativ, eventual și de perfect: *căzînd, crezînd* etc. Mai curioasă este forma gerunziului la verbul *a ucide:* luîndu-ne după modelul celorlalte verbe de conjugarea a III-a cu rădăcina terminată în *-d-*, ne-am aștepta la gerunziul *ucizînd*, care există, ce e drept, dar e puțin folosit, fiind recomandată forma *ucigînd* (se pot pune alăturea conjunctivul cu valoare de imperativ, *ucigă-l toaca*, și numele de agent, *ucigaș, ucigător*, tot cu un *g* pentru care nu avem încă o explicație).

Popular și regional, gerunziul apare terminat în *-ă*, chiar și cînd e acordat cu un substantiv masculin: *l-am văzut plîngîndă.*

S-a arătat (§ 73) că pronumele personale (ca, dealtfel, aproape toate complinirile gerunziului) se așază după gerunziu, fiind atone. Deoarece adesea ele încep cu o consoană, gerunziul, în această situație, a păstrat vechea vocală finală *(-u)*, care la majoritatea celorlalte forme verbale și nominale a fost suprimat. Zicem deci *ducîndu-l, văzîndu-mă* etc., alături de *ducînd-o, văzînd un om* etc.

APARENT DEZACORD

131. Am lăsat la urmă istoria agitată pe care a avut-o persoana a 3-a a prezentului indicativ în urma unor schimbări fonetice. Deoarece la sfîrșit de cuvînt au dispărut atît *-t* cît și grupul *-nt*, persoana a 3-a sg. și pl. au devenit omonime la conjugarea I și, fără îndoială, la a II-a: lat.

sg. *cantat* a devenit rom. *cîntă*, lat. pl. *cantant* a dat tot rom. *cîntă;* la fel lat. sg. *uidet* e reprezentat prin rom. *vede* și lat. pl. *uident*, într-o fază mai veche, tot prin rom. *vede*. La conjugarea a III-a și a IV-a situația era alta, deoarece acolo era diferență și de vocalism : lat. sg. *credit* și rom. *crede*, lat. pl. *credunt* și rom. *cred(u);* tot așa lat. sg. *dormit* și rom. *doarme*, lat. pl. *dormiunt* și rom. *dorm(u)*.

Dar confuzia singularului cu pluralul la persoana a 3-a nu se limita la atîta. Trebuie să adăugăm că la imperfectul tuturor conjugărilor situația era ca la prezentul conjugării I *(dicebat* și *dicebant* au devenit ambele *zicea*, vezi § 121), de asemenea la mai mult ca perfect *(dormisset* și *dormissent* au devenit ambele *dormise)*, la conjunctivul prezent *(credat* și *credant* au devenit *creadă)* și trebuie să notăm că aici și iotacizarea s-a extins la ambele numere : (el) *să prinză*, (ei) *să prinză*. În sfîrșit, în aceeași situație ajunsese verbul ajutător *a avea* (lat. *habet* și *habent*, rom. *au* atît la singular cît și la plural), deci la perfectul compus găsim iarăși omonimie : (el) *au făcut*, (ei) *au făcut*.

În continuare s-au manifestat două tendințe contrarii, una de diferențiere a pluralului de singular, alta de confundare a lor peste tot. De vreme ce se zice *el cîntă* și *ei cîntă*, poate părea logic să se zică și *ei fuge*, paralel cu *el fuge*. Într-o bună parte a Munteniei s-a generalizat în vorbire forma de singular pentru plural și, după combaterea ei energică prin școală, prin publicistică, încă pînă azi mai poate fi întîlnită, cel puțin sporadic.

E curios că în aceeași parte a țării s-a simțit totuși și nevoia diferențierii pluralului de singular, ceea ce a dus la dezvoltarea desinențelor cu *-ră-* (vezi § 122), la crearea unei noi forme de persoana a 3-a a auxiliarului, *a*, opusă lui *au* de la plural (în timp ce în Ardeal a continuat să se zică *el au fugit)*, la apariția formei de plural la imperfect, *fugeau* (vezi § 121).

În alte limbi care au pierdut diferențierea între formele personale s-a ajuns la folosirea obligatorie a pronumelui personal (în franceză, iar dintre limbile germanice, în en-

gleză și în altele). La noi nu s-a mers pînă acolo, din cauză că restul flexiunii verbale este încă ferm.

MODELE DE CONJUGARE

132. În afară de tipurile regulate, voi da exemple de verbe neregulate numai din cele frecvent folosite, din două motive:

a. Prezentul și perfectul simplu, la verbele vechi, în special la cele de conjugarea a II-a și a III-a, dar și la unele de conjugarea I și a IV-a, prezintă atît de multe variații, limitate uneori la un singur exemplar, încît a le da pe toate ar însemna a face un dicționar, nu o gramatică. Cel care folosește lucrarea de față va trebui să se bizuie și pe datele pe care le stăpînește mulțumită practicii zilnice a conversației, iar acolo unde aceasta nu va fi suficientă, va trebui să consulte Îndreptarul și dicționarele.

b. Celelalte timpuri, sau sînt construite pe baza prezentului indicativ ori a perfectului simplu, sau oferă forme similare la toate conjugările, deci nu e nevoie să fie expuse decît sub forma unui singur model, valabil pentru toate. De aceea apare mai eficientă prezentarea materialului pe moduri și pe timpuri decît pe conjugări.

TIMPURI SIMPLE

133. În sfera prezentului la conjugarea I cu *-ez:*

Indicativul prezent	**Conjunctivul prezent**	**Imperativul**	
		Pozitiv	Negativ
urmez	să urmez		
urmezi	să urmezi	urmează	nu urma
urmează	să urmeze		
urmăm	să urmăm		
urmați	să urmați	urmați	nu urmați
urmează	să urmeze		

Imperfectul

urmam	urmam
urmai	urmați
urma	urmau

La conjugarea I fără *-ez*, prezentul:

cînt	cîntăm
cînți	cîntați
cîntă	cîntă

La fel se conjugă celelalte verbe de conjugarea I fără *-ez*, cu observația că se produc alternanțe vocalice *(leg/leagă, torn/toarnă/turnăm, car/cărăm)* și, la persoana a 2-a singular, modificări consonantice *(asud/asuzi, las/lași, împac/împaci, leg/legi, mușc/muști, mîn/mîi)* de care s-a vorbit mai sus.

Imperfectul este întocmai ca la verbele cu *-ez* (de la ***cînta*** e ***cîntam*** etc.).

La conjugarea a IV-a găsim aceeași diferențiere ca la I-a, de astă dată între verbele cu *-esc* și cele fără *-esc*.

Cu *-esc*:

Indicativul prezent	Conjunctivul prezent	Imperativul	
		Pozitiv	Negativ
răcesc	să răcesc		
răcești	să răcești	răcește	nu răci
răcește	să răcească		
răcim	să răcim		
răciți	să răciți	răciți	nu răciți
răcesc	să răcească		

Imperfectul

răceam	răceam
răceai	răceați
răcea	răceau

Fără *-esc*

Prezentul

dorm	dormim
dormi	dormiți
doarme	dorm

Imperfectul se formează întocmai ca la verbele cu *-esc (dormeam* etc.).

Și aici găsim diferite alternanțe vocalice (*să ies/să iasă, mor/moare/murim, sar/sărim, vin/venim)* și consonantice *(ascut/ascuți, reped/repezi, ies/ieși, oftic/oftici, fug/fugi)*. Mai trebuie amintită varianta cu *-î* a conjugării a IV-a, la care imperfectul e cu *-a*, nu cu *-ea- (hotăram)*, iar prezentul schimbă pe *e* în *ă (omor/omoară* sau, cu *-esc, hotărăsc, hotărăști, hotărăşte, hotărîm, hotărîți, hotărăsc)*.

Între conjugarea a II-a și a III-a nu găsim diferențe nici la prezent, nici la imperfect (cu excepția accentuării la pers. 1 și 2 pl. a prezentului) :

Prezentul		**Imperfectul**	
II	III	II	III
văd	cred	vedeam	credeam
vezi	crezi	vedeai	credeai
vede	crede	vedea	credea
vedèm	crèdem	vedeam	credeam
vedèți	crèdeți	vedeați	credeați
văd	cred	vedeau	credeau

Nici la perfect diferențele nu sînt categorice : la conj. a II-a se formează cu *-u-* (cu excepția lui *mînea*, vezi

§ 116), iar la a III-a cu *-se-*, dar sînt şi multe verbe cu *-u-*. Iată modele :

Perfectul

II	III	
văzui	crezui	rămăsei
văzuşi	crezuşi	rămăseşi
văzu	crezu	rămase
văzurăm	crezurăm	rămaserăm
văzurăţi	crezurăţi	rămaserăţi
văzură	crezură	rămaseră

Mai mult ca perfectul

văzusem	crezusem	rămăsesem
văzuseşi	crezuseşi	rămăseseşi
văzuse	crezuse	rămăsese
văzuserăm	crezuserăm	rămăseserăm
văzuserăţi	crezuserăţi	rămăseserăţi
văzuseră	crezuseră	rămăseseră

Despre variante întrucîtva învechite fără *-ră-* la plural s-a vorbit (§ 13). De asemenea despre modificările consoanei finale a rădăcinii (§ 119). Şi la aceste două conjugări apar alternanţele consonantice şi vocalice amintite la conjugarea I şi a IV-a.

TIMPURI COMPUSE DIN SFERA PREZENTULUI

134. Aceste timpuri, fiind formate mai decurînd, sînt regulate, deci pot fi expuse mai simplu, şi acelaşi model poate servi pentru toate conjugările (aceeaşi observaţie este valabilă şi pentru timpurile compuse din sfera perfectului). Pentru optativul prezent trebuie cunoscut verbul

ajutător (acelaşi la toate conjugările) şi infinitivul, iar pentru viitorul I, verbul ajutător şi infinitivul sau conjunctivul. Voi da deci exemple numai de conjugarea I, care pot servi şi pentru celelalte conjugări.

Optativul prezent		Viitorul I	
aş, ai, ar, am, aţi, ar	cînta	voi, vei, va, vom, veţi, vor	cînta

am să, o să cînt
ai să, o să cînţi
are să, o să cînte
avem să, o să cîntăm
aveţi să, o să cîntaţi
au să, o să cînte

TIMPURI COMPUSE DIN SFERA PERFECTULUI

135. Aceleaşi observaţii ca la paragraful precedent, numai că, de astă dată, modul care trebuie cunoscut pe lingă verbul ajutător este participiul. Perfectul indicativ se formează cu prezentul verbului *a avea*, uşor modificat la unele persoane:

am, ai, a, am, aţi, au } cîntat

Conjunctivul perfect	Optativul perfect	Viitorul al II-lea
să fi cîntat	aş fi cîntat	voi fi cîntat
(la toate persoanele)	ai fi cîntat	vei fi cîntat
	ar fi cîntat	va fi cîntat

am fi cîntat   vom fi cîntat
ați fi cîntat   veți fi cîntat
ar fi cîntat   vor fi cîntat

Viitorul al II-lea se folosește aproape exclusiv în stilul livresc.

MODURILE NEPREDICATIVE

136. S-a vorbit (§ 116, 129, 130) despre felul cum se formează, la diversele conjugări, infinitivul scurt și lung, gerunziul și participiul, supinul fiind peste tot la fel cu forma de nominativ singular a participiului masculin și neutru. Mai rămîne de amintit aici numai infinitivul trecut, care se formează, la toate verbele, din auxiliarul *a fi* la infinitiv și participiul verbului de conjugat, deci *a fi cîntat*, *a fi văzut* etc.

PASIVUL

137. Pasivul, fiind format exclusiv prin compunere, e la fel la toate conjugările; trebuie să cunoaștem verbul ajutător *a fi* și participiul verbului de conjugat, deci la prezentul indicativ *sînt văzut*, *ești văzut* etc., prezentul conjunctiv *să fiu văzut;* prezentul optativ *aș fi văzut;* imperativul prezent *fii văzut* (pl. *fiți văzuți;* negativ, *nu fi văzut);* imperfectul, *eram văzut;* perfectul indicativ *fui văzut* (observăm că aici nu mai e simplu) și *am fost văzut*, mai mult ca perfectul *fusesem văzut;* viitorul, *voi fi văzut* sau *am să (o să) fiu văzut*, viitorul al II-lea *voi fi fost văzut;* perfectul conjunctiv *să fi fost văzut*, optativul perfect *aș fi fost văzut;* infinitivul prezent *a fi văzut*, perfect *a fi fost văzut*, gerunziul *fiind văzut.*

De remarcat aici numeroase omonimii: optativul prezent pasiv cu optativul perfect activ, viitorul I pasiv

cu viitorul al II-lea activ, infinitivul prezent pasiv cu infinitivul perfect activ, ca să nu mai vorbim de omonimiile cu conjugarea prezumtivă. Motivul pentru care se pot menţine formele omonime este că cel puţin un termen al fiecărei perechi este rar folosit : în trecut pasivul în general era exprimat prin reflexiv (vezi § 90), viitorul al II-lea nu e nici azi curent în vorbirea familiară (de altfel acolo activul are forme speciale, care nu sînt omonime cu viitorul I pasiv), cum nu e nici infinitivul trecut.

VERBE NEREGULATE [16]

138. Am văzut că verbele de conjugarea a II-a şi a III-a, ca şi multe de celelalte două conjugări, prezintă diferite nereguli la formarea prezentului şi a participiului. Am pomenit (§ 117) de unele dintre ele care au forme complicate chiar şi în interiorul fiecărei teme temporale : *a mînca, a usca.* Despre *a da* şi *a sta* s-a arătat (§ 116) că formează perfectul cu reduplicaţie, dar ele mai prezintă şi alte curiozităţi, de exemplu imperfectul lor e format din tema perfectului : *dădeam, stăteam,* cu varianta mai puţin întrebuinţată, dar în acord cu normele, *dam, stam.* Şi la prezent aceste două verbe prezintă forme aberante. Iată cum se conjugă la prezentul indicativ :

dau	stau
dai	stai
dă	stă
dăm	stăm
daţi	staţi
dau	stau

Imperativul este *dă, daţi,* dar *stai,* unica formaţie de acest fel în româneşte, desigur nu fără o influenţă din par-

[16] Vezi Valeria Guţu Romalo, *Verbes irréguliers,* în RRLi, XI, 1966, p. 239–248.

tea verbului corespunzător în slavă (cf. rus. imper. *stoi*).

Am arătat (§ 117) motivul pentru care *a lua* are forme neregulate la prezent: *iau, iei, ia, luăm, luați, iau*, cu imperativul *ia, luați.*

La conjugarea a II-a găsim forme neobişnuite la prezentul lui *a bea: beau, bei, bea, bem, beți, beau*, cu imperfectul regulat *beam*, cu imperativul *bea, beți*, perfectul *băui*, participiul *băut.*

Mai complicat e *a vrea* (de origine latină), ale cărui forme s-au amestecat cu ale lui *voi* (de origine slavă), astfel că la acelaşi timp se folosesc ambele verbe la toate persoanele sau numai la unele persoane, iar unii introduc pe *r* de la *a vrea* în paradigma lui *voi*, de exemplu zic *vroiesc.* De fapt *a voi* e în general mai puțin folosit, cu excepția imperativului şi a compuselor *binevoi, nevoi* (acesta mai ales la participiu). Unde sînt două forme, am dat-o întîi pe cea mai obişnuită.

Indicativ

Prezentul	**Imperfectul**	**Imperativul**
vreau, voiesc, voi	voiam, vream	
vrei, voiești	voiai	voieşte
vrea, voiește	voia, vrea	
vrem, voim	voiam	
vreți, voiți	voiați	(bine)voiți
vor, voiesc	voiau, vreau	

Perfectul simplu	**Mai mult ca perfectul**
vrui	voisem, vrusem
vruşi	voiseşi, vruseşi
vru, voi	voise, vruse
voirăm, vrurăm	voiserăm, vruserăm
voirăți, vrurăți	voiserăți, vruserăți
voiră, vrură	voiseră, vruseră

Gerunziul e *vrînd* şi *voind*, infinitivul *a vrea* şi *a voi*, participiul *voit* şi *vrut*. La timpurile compuse găsim peste tot ambele forme, mai mult folosite fiind cele de la *a vrea*.

VERBE AUXILIARE

139. Cele două principale verbe ajutătoare, *a avea* şi *a fi*, au o flexiune destul de complicată, astfel că e necesar să fie prezentată mai în amănunte. Încep cu *a avea* :

Indicativul prezent		Conjunctivul prezent	
am	avem	să am	să avem
ai	aveţi	să ai	să aveţi
are	au	să aibă	să aibă

Imperfectul e *aveam*, perfectul *avui*, imperativul *ai* (învechit *aibi*), pl. *aveţi*, negativ *nu avea*, *nu aveţi*, participiu *avut*, gerunziul *avînd*.

Mai complicat e *a fi* :

Indicativ

Prezentul	Imperfectul	Perfectul simplu	Perfectul compus	Mai mult ca perfectul
sînt, -s, îs	eram	fui, fusei	am fost	
eşti		fuseşi		
este, e, -i, i-		fu, fuse		
sîntèm		furăm, fuserăm		fusesem
sîntèţi		furăţi, fuserăţi		
sînt, -s		fură, fuseră		

Conjunctivul e *să fiu*, imperativul *fii*, *fiţi*, negativ *nu fi*, *nu fiţi*, infinitivul *a fi*, participiul *fost*.

Pentru conjugarea auxiliarului *voi* în formele compuse, vezi § 123.

VERBE DEFECTIVE

140. Sînt unele verbe care nu au forme pentru toate timpurile şi modurile, fie că le-au avut şi le-au pierdut (pentru că, dintr-un motiv sau altul, nu erau întrebuinţate), fie că nu le-au avut de la început şi, eventual, dacă se va simţi nevoia lor, le vor căpăta. *A răposa*, care însemna la început „a odihni", se mai foloseşte la participiu, *răposat*, cu valoare adjectivală şi, rare ori, la timpurile formate cu participiul. Cam în aceeaşi situaţie este *a la*, care mai apare, regional, la participiu, *lăut*, şi rareori la alte timpuri decît cele formate cu participiul.

Iată şi exemple de verbe care au fost împrumutate numai cu unele forme : *a desfide* nu are decît prezentul, nefiind întrebuinţat la perfect şi la participiu, *a consterna* se foloseşte la participiu (eventual la imperfect : *mă consterna)*, dar nu are prezent ; *a deceda* apare numai la timpurile compuse cu participiul, ca şi *a răposa*.

ADVERBUL

141. Paralel cu adjectivul, care e flexibil, avem adverbul, neflexibil [1]. Pe cînd adjectivul se alipeşte numai la substantive, cu care are în paralel flexiunea, adverbul se alătură în primul rînd la verbe, în al doilea rînd la tot felul de alte cuvinte : adjective, substantive, alte adverbe, precizînd

---

[1] Cel puţin într-un caz e greu de stabilit dacă un cuvînt e adjectiv sau adverb : *gata*. Alexandrina Grădinaru, *Contextele adjectivului şi adverbului* gata, în *Lucrări* ştiinţifice ale Institutului Pedagogic de 3 ani, Constanţa, seria filologie, 1970, p. 117—124, arată cum se poate distinge categoria morfologică.

felul acestora. Iată exemple : pe lîngă un verb, *vîntul suflă violent ;* pe lîngă un adjectiv, *adînc îndurerat* (aici adjectivul este un participiu) ; pe lîngă un substantiv, *o femeie bine ;* pe lîngă un adverb, *îți comunic strict confidențial.*

Adjectivul și adverbul sînt adesea legate de adverbul precedent (care le determină) prin prepoziția de relație *de: grozav de bun, grozav de bine.*

Adverbele aduc precizări cu privire la timp *(astăzi nu plouă)*, la loc *(afară e cald)*, la mod *(corul cîntă frumos)*, apoi servesc la atenuarea unei aprecieri sau la exagerarea ei *(e puțin probabil să . . . , e teribil de îngîmfat)* și mai au și alte roluri cam de același fel.

Adverbele se împart și ele în primare, a căror formație nu e analizabilă pentru vorbitori (acestea, de cele mai multe ori, sînt moștenite din latinește sau împrumutate gata făcute din alte limbi) și derivate sau compuse, astfel că vorbitorul își poate explica formația lor. În latinește existau două sufixe cu care se formau adverbe de la adjective, și, în plus, se folosea ca adverb forma neutrului singular al adjectivului.

În românește s-a moștenit un singur adverb format cu sufix în latinește, *bine*, paralel cu adjectivul *bun ;* de la adjectivele formate cu sufixul *-esc* derivăm lesne adverbe terminate în *-ește* (de exemplu *firește* de la *firesc)* și după acest model se formează adverbe în *-ește* de la substantive care nu au în paralelă un adjectiv în *-esc: părălește.* Nu e sigur însă că această formație o continuă pe cea latinească. S-a format în românește un sufix adverbial *-iș*, cu varianta *-îș* (după *r* dur), de exemplu *cruciș, furiș* de la *cruce, fura ; chiorîș, tîrîș* de la *chior, tîrî...* Dar acest sufix e puțin întrebuințat și astăzi devenit neproductiv. Nici sufixul *-mente*, de origine romanică apuseană, n-a avut succes (se mai folosesc puține exemple de la adjective terminate în *-al*, de exemplu *realmente).* Mult mai obișnuit este celălalt procedeu, al schimbării categoriei gramaticale : adjectivul, la forma nominativului sau acuzativului masculin-neutru, e folosit ca adverb : *mănîncă mult, m-a primit rece.*

În afară de aceasta, unele substantive sînt întrebuințate ca adverbe, în primul rînd cele care denumesc părți ale zilei sau anului: *ziua, noaptea, iarna, vara*, de obicei articulate, ca cele citate, dar și fără articol: *miercuri, dimineață* etc.

Unele substantive, utilizate de obicei în propoziții comparative, ajung să fie întrebuințate și izolat, cu valoarea întregii propoziții: *înghețat bocnă* („cum e bocna"); sînt și unele mai complicate: *înghețat tun* („poți să treci cu tunul peste el"), *doarme tun* („așa că nu-l trezești nici trăgînd cu tunul") etc.

Cu valoare de adverb se mai folosesc unele pronume, ca cele interogative-relative: ***cînd** omul e ferice? **unde** se vede așa ceva?*, apoi demonstrative: ***acolo** umblă cîinii cu covrigi în coadă, **acum** trecem prin tunel, **aici** nu se fumează, **atunci** să vezi ce bine o să fie* și în sfîrșit nehotărîte: ***odată și-o dată** tot ai să afli; n-ai să știi **niciodată**; **uneori** mă plictisesc* etc.

Și numeralele se pot folosi cu valoare adverbială: *a fi **una** cu pămîntul* („la fel") și, după cum se știe, există chiar numerale denumite adverbiale: *o dată, de două ori* etc.

Cu aceasta am ajuns să vorbim de locuțiunile adverbiale, care sînt foarte numeroase, lucru normal, deoarece tot felul de expresii se folosesc cu valoare de complement și, dacă se fixează, țin loc de adverb: *treacă-meargă* (vezi § 124), *cu totul, cît p-aci, pe rupte, de mai mare jalea* etc.

COMPARAȚIA ADVERBELOR

142. Spuneam că adverbul este neflexibil, și așa și este; dar, întocmai ca adjectivul, cu care are atîtea trăsături comune, poate avea grade de comparație. Acestea se formează, în limbile sintetice, de felul latinei, prin modificarea finalei, deci prin flexiune, cu aceleași sufixe ca la neutrul adjectivului: lat. pozitiv *longe* „departe", compa-

rativ *longius* „mai departe", superlativ *longissime* „foarte departe" sau „cel mai departe". Aceste formații nu s-au păstrat, fiind înlocuite cu construcții analitice, exact ca la adjectiv (un exemplu s-a văzut în traducerea formațiilor latinești).

Consecvenți cu cele spuse la § 88, va trebui să vedem și aici tot un fel de flexiune, chiar dacă e analitică. Mai curios este că, deși formațiile sistematice latinești (care de fapt erau relativ noi) s-au pierdut, totuși se întrebuințează, ca neologisme, unele forme supletive la gradele de comparație (evident, foarte vechi): de la *multum* „mult", comparativul *plus;* de la adjectivul *paruus* „mic", comparativul adverbial *minus* și superlativul *minime* (în cazul superlativului, noi folosim însă forma neutră a superlativului adjectival, deci *minimum);* de la adjectivul *magnus* „mare", superlativul adverbial *maxime* (iar noi zicem *maximum).* Motivul pentru care latina a păstrat aceste formații arhaice, care astfel au ajuns pînă la noi, este că aparțineau unor adjective foarte mult folosite, ceea ce împiedica să fie uitate formele supletive și să fie înlocuite cu unele noi, sistematice.

PREPOZIȚIA

143. Prepozițiile precizează raporturile dintre cuvinte, fiind puse înainte de atribute și mai ales de complemente *(praepositio* în latinește înseamnă tocmai „punere înainte"). După ce s-a creat flexiunea, funcțiunea substantivelor a fost marcată prin cazuri; dar cu timpul numărul funcțiunilor (mai ales în ce privește complementul) a crescut și s-a ajuns ca același caz să fie pus pentru diverse valori, ceea ce putea crea confuzie; pentru clarificare, s-au introdus atunci prepozițiile (multe din ele fiind la origine adverbe). Pe măsură deci ce se înmulțeau tipurile de complemente se mărea și numărul prepozițiilor și era suficient să fie percepută prepoziția ca să se înțeleagă funcțiunea substantivului următor,

astfel că la un moment dat nu s-a mai făcut diferenţă între acuzativ şi ablativ (finala era pronunţată neglijent), ceea ce a stat, desigur, la baza suprimării flexiunii nominale în limbile romanice apusene şi a dus la reducerea ei simţitoare în româneşte.

Ca şi celelalte părţi de vorbire, prepoziţiile sînt împărţite în primare, neanalizabile pentru vorbitori, şi secundare, analizabile. De exemplu, pentru primul tip, *de*, *în*, pentru cel de-al doilea, *dinspre*. Analizabile sînt şi unele substantive folosite ca prepoziţii : *graţie*, *mulţumită* etc. Unele prepoziţii compuse au devenit şi ele neanalizabile, de exemplu vorbitorii nu-şi dau seamă că *din* e format din *de* şi *în*, aşa cum *de la* e din *de* şi *la*. În măsura în care cele două părţi ale compusului se sudează, ele încep să fie scrise într-un cuvînt, ceea ce accelerează pierderea sentimentului că reprezintă un compus. La cele două tipuri pomenite se adaugă locuţiunile (în fond şi tipul *de la* ar putea fi numit locuţiune), formate cu alte părţi de vorbire, în ultimul timp mai ales cu substantive : *din cauza*, *în scopul* etc [1]. Un exemplu de folosire a unei prepoziţii: complementul direct format dintr-un nume propriu de persoană este marcat prin prepoziţia *pe* : *îl văd pe Gheorghe* (fără *pe*, expresia ar fi de neînţeles).

EVOLUŢIA PREPOZIŢIILOR

144. În decursul evoluţiei limbii române, prepoziţiile s-au înmulţit mereu şi s-au diferenţiat. În limba noastră veche, *de* începe să fie înlocuit în unele funcţii ale lui cu *din*, *de la*, apoi cu *despre*, *de către* (vezi § 13) şi aşa mai departe. Cu aceasta tot felul de nuanţe s-au clarificat şi s-au precizat.

Transformările continuă să se producă sub ochii noştri şi tot felul de construcţii tradiţionale sînt părăsite în

---

[1] Vezi D. Craşoveanu, *Locuţiuni prepoziţionale*, în AUT, V, 1967, p. 227—231.

favoarea unora noi. Pînă pe la începutul secolului nostru se cerea numai *un pahar de apă* (paharul exprimînd aici cantitatea); de atunci încoace s-a răspîndit şi a ajuns astăzi aproape generală formula *un pahar cu apă* (chiar şi *am băut un pahar cu apă*, ceea ce ar lăsa să se înţeleagă că am băut şi paharul). În loc de *oţet de vin, haină de lînă* etc., se generalizează acum *oţet din vin, haină din lînă. Mărfuri din import*, care înlocuieşte acum pe *mărfuri de import*, dă impresia că mărfurile vin din import, cînd de fapt vin din străinătate prin import, dar expresia nouă se generalizează; nu se mai *intră pe uşă*, ca mai înainte, ci *prin uşă;* în loc de *100 de km pe oră*, se zice acum *100 de km la oră*. Se poate scrie un întreg volum despre expresiile pe cale de a fi schimbate [2]. Tradiţionaliştilor le displac aceste schimbări, dar, chiar cînd socotelile celor care inovează nu sînt făcute corect, nu poate rămîne îndoială că formulele noi sînt mai puţin echivoce decît cele vechi.

CONSTRUCŢIA PREPOZIŢIILOR

145. În principiu prepoziţiile se construiesc cu acuzativul, dar există unele cu dativul şi (mai ales locuţiuni) cu genitivul: ***datorită, graţie, mulţumită*** cu dativul, *asupra, în* ***scopul, din pricina*** etc., cu genitivul. Tot cu genitivul se construiesc unele adverbe articulate, devenite prepoziţii: *înaintea (plecării)* etc.

Mai amintesc de prepoziţia *a* care se pune de obicei înaintea unui verb la infinitiv, fără a marca un raport al acestuia cu celelalte cuvinte din propoziţie.

Valorile fiecărei prepoziţii în parte vor fi discutate în amănunte la sintaxa propoziţiei.

---

[2] Vezi cartea mea *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 326–333.

CONJUNCŢIA

146. Conjuncţia este partea de vorbire neflexibilă care marchează în frază raporturile între propoziţii, aşa cum prepoziţia marchează în propoziţie raporturile între părţile acesteia. De exemplu : *mi-a spus că vine ; nu e soare, dar e bine.*

Se consideră în general că se folosesc conjuncţiile *şi* pentru a marca raportul de însoţire sau de opoziţie între două părţi de propoziţie. Dar un enunţ ca *nu e incapabil, ci comod*, poate fi înţeles ca *nu e incapabil ci e comod*, astfel că, de fapt, avem două propoziţii, a doua fiind eliptică de predicat. În acelaşi fel poate fi analizată şi o formulă ca *locul e arat şi semănat*, iar *Ion şi Gheorghe lucrează* devine *Ion lucrează şi Gheorghe lucrează*, deci conjuncţia leagă două propoziţii. Ceva mai greu de rezolvat e cazul adjectivelor : *un om vesel şi optimist.* Dar pentru aceasta nu trebuie să confundăm rolul conjuncţiilor cu al prepoziţiilor.

Şi conjuncţiile se împart în primare şi secundare, după acelaşi principiu ca celelalte părţi de vorbire : *dar, şi* sînt primare, *pentru ca, după ce* sînt secundare. Multe au fost analizabile, dar nu mai sînt astăzi pentru vorbitorul nelingvist : *deoarece*, echivalent aproximativ al lui *din moment ce* (dar *oară* nu se mai foloseşte astăzi izolat cu sensul de ,,vreme'', vezi § 18), *căci* compus din *că* şi *ce* etc.

CONJUNCŢII DEZVOLTATE

147. Ca un corolar al faptului că *să* a devenit semn al conjunctivului, valoarea lui de conjuncţie e slăbită şi în anumite situaţii se simte nevoia unui adaos. În primul rînd cînd între propoziţia regentă şi cea care începe cu *să* se intercalează ceva, există riscul unei înţelegeri greşite : *aţi spus miercuri să rezolv problema* se poate lua în două feluri, adică ,,miercuri aţi spus'', sau ,,miercuri să rezolv'' :

de aceea se introduce *ca* înainte de intercalare : *ați spus ca miercuri să rezolv* și echivocul este eliminat.

Pornind de la această formulă, unii introduc peste tot pe *ca* înainte de *să* și zic *vrea ca să vină*, *trebuie ca să plec*, cu riscul de a se înțelege că subordonata e finală. Mai mult, în trecutul apropiat se spunea *pentru ca să* (am avut la Facultatea de Litere din București un profesor, lingvist, care nu vorbea decît așa : *el nu a putut pentru ca să vină)*. Turnura aceasta a fost ridiculizată de scriitori, în primul rînd de Caragiale.

Potrivit tendinței de a vorbi solemn, deci umflat, se ajunge la înlocuirea multor conjuncții cu locuțiuni formate cu un substantiv care precizează rolul propoziției secundare [1]. De exemplu în trecut se spunea *n-am venit că n-am putut*, apoi s-a introdus prepoziția *pentru* înaintea lui *că*, formulă care a devenit generală ; s-a trecut însă apoi la *din pricină că*, *din cauză că*, *pentru motivul că*, ceea ce subliniază că urmează o propoziție cauzală. Tot așa în loc de *ca să*, *pentru a*, se zice *cu scopul de a*, *cu intenția de a* etc., propoziția secundară fiind înlocuită cu un complement.

CONJUNCȚII CORELATIVE

148. Există cazuri cînd două propoziții din aceeași frază încep fiecare cu o conjuncție, trimițînd fiecare la cealaltă. Conjuncția poate fi aceeași, repetată, sau alta. Exemple de primul tip : coordonate, *ori vorbește cum ți-e portul, ori te poartă cum ți-e vorba ; nici lupul flămînd, nici oaia cu doi miei ;* subordonate, *cum mă culc, cum te visez* (s-a repetat deci *cum* înaintea principalei *te visez)*. Exemple de al doilea tip : coordonate, *nu numai că e scump, dar e și prost ;* subordonate, *deși e soare, totuși e frig*.

---

[1] Vezi D. Crașoveanu, *Locuțiuni conjuncționale,* în AUT, II, 1964, p. 263—266.

LOCUL CONJUNCŢIILOR

149. În principiu conjuncţia se pune înaintea propoziţiei pe care o introduce. Excepţie fac *deci, însă* şi uneori *dar*, care pot fi puse şi în mijlocul sau (primele două) chiar la sfîrşitul propoziţiei pe care o caracterizează: *ai tot ce-ţi trebuie, eşti deci mulţumit*, sau *eşti mulţumit deci; pot face socoteala, n-am însă timp*, sau *n-am timp însă.*

Unii pun aceste conjuncţii între virgule, ceea ce nu pare justificat.

INTERJECŢIA

150. Interjecţia este una din părţile de vorbire neflexibile, constituită din sunete produse în mod involuntar cînd omul e scos din starea lui obişnuită (prin primirea unei lovituri, prin efectuarea unui efort fizic istovitor, printr-o surpriză şi aşa mai departe). Tot prin interjecţii (onomatopee) încercăm să reproducem unele zgomote din natură şi ne adresăm animalelor.

La cuvintele obişnuite, grupul de sunete care le formează nu explică de obicei sensul, de exemplu cuvîntul *prieten* are sensul cunoscut numai pentru că aşa ni l-au transmis înaintaşii (putem să zicem şi *amic* cu acelaşi înţeles), şi nu putem schimba sunetele după gustul nostru. În cazul onomatopeelor, ne putem uşor explica de ce folosim anumite sunete şi nu altele şi, pe de altă parte, putem să le modificăm în oarecare măsură, deoarece imitaţia este numai aproximativă (fonemele noastre nu coincid exact cu zgomotele din natură) şi, dacă schimbăm ceva, tot aproximativă rămîne. Cu atît mai puţin cuvintele scoase la emoţii ar putea fi o copiere exactă a emoţiilor.

Şi cuvinte din limba comună ajung să fie folosite ca interjecţii: *spanac!* („prostii"), *aş!* (din *aşa).*

FOLOSIREA INTERJECȚIILOR

151. Sensul interjecţiilor variază de la frază la frază şi după intonaţie, iar adesea numai contextul şi situaţia ne pot lămuri. De exemplu *ei!* poate însemna „acum ce mai spui?”, sau „e bine şi aşa”, „lasă-mă în pace!”, „dacă nu eşti serios ...” şi aşa mai departe. De cele mai multe ori interjecţiile sînt urmate de semnul exclamării.

Mai mult decît vocativul, cu care au unele asemănări, interjecţiile sînt în principiu neintegrate în frază. Ele pot totuşi ţine locul unor părţi de propoziţie, de exemplu: *atunci el poc cu băţul în mine*. Un *ţ* prelungit, pronunţat cu buzele ţuguiate, poate fi interpretat ca „excelent”, deci poate juca rol de atribut, de complement sau de nume predicativ. Numai subiect nu pot fi interjecţiile în limbajul obişnuit.

IV

SINTAXA

GENERALITĂŢI

152. Limba serveşte ca mijloc de comunicare a gîndurilor, iar acestea sînt organizate în judecăţi şi raţionamente. Corespondentele în limbă ale judecăţilor şi raţionamentelor sînt propoziţiile şi frazele (ce e drept, corespondenţa nu este absolută). Aceasta înseamnă că omul nu se poate mulţumi să aibă nume ale obiectelor şi acţiunilor, ci are nevoie de organizarea acestor nume în propoziţii şi fraze, pentru a-şi putea împărtăşi ideile. Şi după cum sarcina morfologiei este să studieze forma cuvintelor, tot aşa sarcina sintaxei e să cerceteze modul în care cuvintele se îmbină între ele pentru a deveni apte să transmită gîndirea.

PROPOZIŢIA

153. Propoziţia este forma în care se organizează cuvintele pentru a exprima ce face sau cum este cineva sau ceva, ea formează, cum se zice în timpul din urmă, un *enunţ*, iar părţile ei principale sînt subiectul şi predicatul, corespunzătoare subiectului şi predicatului din logică. Se consideră uneori că partea cea mai importantă este subiectul, deoarece despre el se vorbeşte, dar în fapt subiectul singur nu serveşte la nimic, important este ce se spune despre el. Avem propoziţii fără subiect, dar predicatul trebuie neapărat să existe, măcar subînţeles, căci altfel nu există propoziţie. Cunoaştem propoziţii cu mai multe subiecte (dacă nu admitem că fiecare subiect are pe lîngă el un predicat subînţeles; dar dacă ar fi aşa, nu s-ar ex-

plica de ce predicatul exprimat este pus la plural); nu există însă propoziţii cu mai multe predicate.

Pe lîngă cele două părţi principale, mai sînt alte două, secundare, în sensul că prezenţa lor este utilă, dar nu indispensabilă: e vorba de atribut şi complement. De acestea nu se ocupă logica, ci numai gramatica.

Numim *simplă* o propoziţie care nu cuprinde nimic în afară de subiect şi predicat, iar *dezvoltată* este cea care mai are atribute, complemente.

Unele părţi ale propoziţiei sînt subordonate altora, de exemplu atributul e subordonat unui substantiv, complementul e subordonat unui verb. Alteori două sau mai multe părţi de propoziţie sînt coordonate între ele, şi nu numai cînd sînt de acelaşi fel (două subiecte, două complemente etc.), ci şi cînd sînt de feluri diferite: *Să plecăm imediat şi toţi* (complement şi subiect).

FRAZA

154. Pentru a formula o comunicare mai amplă, corespunzînd de obicei unui raţionament, e nevoie de o unitate mai largă decît propoziţia, mai exact de mai multe propoziţii legate împreună. Un grup de propoziţii unite între ele, cu care se începe şi se isprăveşte o gîndire, se numeşte frază. În alte limbi nu se face diferenţa între propoziţie şi frază, ci de obicei se zice *frază* şi pentru ceea ce noi numim propoziţie. Desigur, modul nostru de prezentare a faptelor e mai conform cu datele realităţii.

Raporturile sintactice între cuvinte se pot exprima prin mijloace morfologice (flexiunea), prin mijloace sintactice (îmbinarea cuvintelor între ele; aici adăugăm şi îmbinarea propoziţiilor în frază), apoi prin mijloace fonetice (intonaţia şi pauza), iar în scris prin punctuaţie. Cuvintele, ca şi propoziţiile, se pot lega între ele în două feluri: fiind alăturate pe acelaşi plan (coordonarea), sau unele fiind dependente de altele (subordonarea). Despre acestea se va vorbi mai departe.

SINTAXA PROPOZIŢIEI. GENERALITĂŢI

155. Propoziţia este formularea prin cuvinte a unei judecăţi conţinînd un singur predicat. Ea poate exprima şi sentimentele, sau, mai general, atitudinea vorbitorului faţă de faptele comunicate. Prin intonaţie, prin accentul mai puternic sau mai slab, prin nuanţele speciale ale unor cuvinte, vorbitorul poate arăta că e bucuros sau supărat, mirat sau indiferent etc. cu privire la cele comunicate. De asemenea îşi poate exprima voinţa, o rugăminte etc.

După atitudinea pe care o are vorbitorul cu privire la acţiunea comunicată, propoziţiile se deosebesc în *enunţiative* (cele mai obişnuite), *optative*, *dubitative*, *imperative*. Enunţiativele comunică pur şi simplu existenţa unui fapt, de exemplu *vine vara*. Propoziţiile optative exprimă un fapt pe care vorbitorul îl doreşte să se întîmple; modul la care se pune de obicei predicatul în aceste propoziţii este optativul sau conjunctivul: *te-aş cere doar pe tine; să-ţi sară ochii!* Cînd vorbitorul socoteşte că acţiunea nu e reală, avem propoziţii potenţiale (realizabile) sau ireale, construite tot cu optativul, de obicei prezentul pentru realizabil şi trecutul pentru ireal: *ţi-aş spune, dar te superi; aş fi intervenit dacă aş fi fost acolo* (dar n-am fost, şi deci n-am intervenit). Se poate folosi şi conjunctivul: *numai să fie aşa; puţin să fi fost mai cald!* De asemenea este întrebuinţat imperfectul indicativ (vezi § 104): *te supărai dacă-ţi spuneam* (dar nu ţi-am spus, deci nu te-ai supărat).

Dubitativele exprimă îndoiala vorbitorului faţă de realitatea acţiunii; verbul lor se pune la conjunctiv sau la prezumtiv: *el să fie Groza?; o veni el pînă la urmă.*

Imperativele exprimă un ordin (sau o rugăminte, vezi § 96): *du-te la bătaie, pentru ţară mori.*

Formularea rece şi precisă este cea mai frecventă; există însă şi rostirea exclamativă, vorbitorul marcînd

prin felul de pronunţare o emoţie oarecare (bucurie, necaz etc.). În scris aceste propoziţii sînt însemnate cu semnul exclamării : *au venit berzele! n-aş mai avea parte de tine!*

PROPOZIŢII INTEROGATIVE

156. Rostul comunicării nu este uneori de a informa pe alţii, ci de a cere informaţii de la ei. Pentru aceasta sînt folosite propoziţiile interogative, pronunţate cu o intonaţie specială, iar în scris terminate cu semnul întrebării : *vii devreme?* De multe ori se încep cu un cuvînt care subliniază întrebarea : *cît e ceasul.*

Întrebarea poate fi pusă numai de formă, lăsîndu-se să se înţeleagă că nimeni nu se îndoieşte de răspuns ; rostul ei este tocmai să sublinieze unanimitatea de păreri în problema ridicată : *vrea cineva să fie nenorocit?* Astfel de interogative se numesc *retorice*, pentru că sînt frecvente în discursuri.

În afară de interogativele de felul celor discutate, pe care le numim *directe*, mai există altele, unde propoziţia interogativă este subordonată unui verb care, într-un fel sau altul, e legat de ideea de „a vorbi", de exemplu : *te întreb cine a fost aici; spune-mi cine a venit.* Acestea se numesc interogative *indirecte* şi la sfîrşitul lor nu se pune semnul întrebării.

PROPOZIŢII NEGATIVE

157. Pînă aici am văzut numai tipuri de propoziţii care afirmă existenţa unei acţiuni sau a unei stări, chiar cele interogative putînd fi socotite ca pozitive. În afară de acestea există altele care neagă existenţa fie a predicatului, fie a altei părţi a propoziţiei : *nu-nvie morţii; nu pe tine te caut.* În fond, şi în această din urmă situaţie tot predicatul este negat, ideea fiind „eu nu te caut pe tine, ci (caut) pe altcineva". Există şi propoziţii interogative

puse la forma negativă : *nu pleci?* După intonaţii, valoarea întrebării diferă : se poate înţelege „de ce nu te hotărăşti odată să pleci", sau „sper că nu te pregăteşti să pleci" etc.

Urmează să ne ocupăm acum de diferitele părţi ale propoziţiei.

SUBIECTUL

158. Este punctul de plecare al enunţului, căci pentru a vorbi trebuie să avem despre ce. Cînd predicatul este un verb activ, subiectul arată cine face acţiunea, iar cînd predicatul este la pasiv, subiectul arată cine suferă efectul acţiunii. Deci subiectul răspunde la întrebarea *cine?* sau *ce?*. Subiectul se exprimă printr-un substantiv, un adjectiv substantivizat, un pronume, un verb la infinitiv sau la supin, şi stă totdeauna în cazul nominativ : *boii ară şi caii mănîncă ; leneşul mai mult aleargă ; ea se-ntunecă, dispare ; e interzis a fuma ; e greu de înţeles*. Subiectul poate fi şi un numeral : *unu să mă ţină şi şapte să-mi bage în gură*, dar în asemenea cazuri este de obicei subînţeles un substantiv pe lîngă care, de fapt, numeralul serveşte de atribut. Subiectul stă în aparenţă, uneori, în alt caz decît nominativul, dar în fapt acolo e ceva subînţeles. De exemplu în *ai mei pierduţi sînt, paşă, toţi*, s-ar părea că subiectul este un pronume în genitiv, dar în realitate *ai mei* joacă rol de adjectiv în nominativ şi se acordă cu substantivele subînţelese *nevasta şi copiii*. În *veniţi cu toţii*, subiectul real nu e *cu toţii*, ci pronumele subînţeles *voi*, în nominativ. Tot aşa o propoziţie ca *au venit la oameni* nu are subiectul în acuzativ cu prepoziţia *la* (după cum nici în *am văzut la oameni* complementul nu e format de acuzativ cu prepoziţia *la*), ci în asemenea cazuri *la* a devenit o particulă exclamativă care înseamnă „mulţi", astfel că subiectul e nominativul *oameni*, complementul e acuzativul *oameni*, fără prepoziţie.

Subiectul poate fi exprimat şi printr-o propoziţie subiectivă : *vine cine vrea*. După cum am mai spus, subiec-

tul poate lipsi, fie că e subînţeles, ca în *(eu) te felicit* sau *(tu) n-ai de lucru*, fie că nici nu se presupune existenţa unui subiect, ca în cazul verbelor impersonale : *tună* (aici punctul de plecare al enunţului e format de predicat). De asemenea e posibil să existe un subiect, dar să nu ne intereseze : *a spus la radio.*

PREDICATUL

159. Predicatul arată ce face, ce este sau cum este subiectul (acestea sînt întrebările care se pun pentru a afla predicatul unei propoziţii). În prima situaţie (ce face) avem predicat verbal, în celelalte două situaţii avem predicat nominal.

Predicatul verbal e format dintr-un verb la un mod predicativ : *şed la masa mea de brad.* Uneori este subînţeles : *el, nimic* (subînţeles : nu răspunde) [1].

Predicatul nominal e format dintr-un verb copulativ şi un nume predicativ. Verbul copulativ este de cele mai multe ori auxiliarul *a fi*, iar rolul lui este să facă legătura între subiect şi numele predicativ, indicînd numărul şi persoana, timpul şi modul predicatului. În afară de *a fi*, întîlnim cu acelaşi rol verbe ca *a deveni*, *a ajunge*, *a se face* etc., care în general înseamnă „a începe să fie", deci în fond e vorba tot de *a fi: vîntul devine violent; Ion a ajuns preşedinte; copilul s-a făcut mare* [2]. *A fi*, pe lîngă rolul de verb copulativ, îl are şi pe acela de verb predicativ, cînd înseamnă „a exista": *este o lege care reglementează circulaţia.*

---

[1] Ideea că predicatul ar putea fi format de un adverb este combătută de Ecaterina Teodorescu, *Adverbe predicative?*, în L R, XIII, 1964, 5, p. 423–436.

[2] D. Craşoveanu, *În jurul categoriei predicatului (cu privire la verbele de modalitate şi de aspect)*, în AUT, 1968, p. 141–158, studiază verbele care nu au un conţinut lexical propriu-zis, ci servesc numai pentru a marca modalitatea (de ex. *trebuie, poate* etc.) sau aspectul *(începe, continuă* etc.).

Elena Neagoe a atras atenția[3], pe bună dreptate, asupra faptului că verbele copulative pot fi folosite și la forme nepredicative (infinitivul, participiul, gerunziul) și că în această situație n-ar avea nici o funcțiune dacă singurul lor rol ar fi de a forma predicatul. Ar trebui spus că rolul verbelor copulative este acela de a furniza caracteristici verbale unor cuvinte care nu le pot avea singure: nu e vorba numai de moduri predicative, ci și nepredicative, de exemplu participiul *știut*, cu gerunziul auxiliar *fiind*, formează gerunziul pasiv *fiind știut*. Aici, de fapt, *a fi* este auxiliar, dar nu e copulă, rolul lui este similar cu cel jucat de verbele cu complement intern (§ 171) sau de cele întrebuințate pleonastic, de exemplu *a aduce un aport* (nu merge nici *a aduce* singur, nici *aport* singur, căci acesta nu prezintă mărci ale timpului și persoanei.).

Numele predicativ e de cele mai multe ori un adjectiv (care poate fi și participiu) sau un substantiv; acestea se pun în cazul nominativ și se acordă în gen și număr cu subiectul. Apoi cu valoare de nume predicativ mai găsim pronume, interjecții, adverbe: *e lung pămîntul, ba e lat; omul e supus greșelii; Ion e fierar; casa asta e a mea; are să fie vai de tine; Ștefan e departe.*

De remarcat că numele predicativ poate fi un substantiv (sau chiar un pronume) cu prepoziție, ceea ce înseamnă că nu e la nominativ: *Parisul e în flăcări; creionul e la mine.* În aceste cazuri verbul copulativ se apropie de situația cînd poate forma singur predicatul. De asemenea numele predicativ poate fi în genitiv: *cîinele este al vecinului;* ca și în cazul subiectului aparent în genitiv (§ 158), subînțelegem aici un substantiv în nominativ: *este* (cîinele) *vecinului.*

---

[3] Elena Neagoe, *Observații asupra definiției verbului copulativ*, în CL, XIV, 1969, p. 95–97.

ACORDUL SUBIECTULUI CU PREDICATUL

160. Deoarece atît subiectul cît și predicatul cunosc diferențe de număr și de persoană, predicatul se acordă cu subiectul, adică trebuie pus la același număr și la aceeași persoană: *omul muncește, oamenii muncesc; eu cînt, tu cînți, el cîntă.* Cazurile în care diferențierea nu se face net, pentru că mai multe persoane ale verbului au aceeași formă, și de asemenea modificările prin analogie ale formelor verbale, fie ca să se diferențieze persoanele și numerele, fie pentru ca să fie unificate, au fost discutate la § 121.

În ce privește predicatul nominal, verbul copulativ se acordă cu subiectul, iar numele predicativ (cînd nu e cu prepoziție) se pune în nominativ, deci în același caz cu subiectul și, de asemenea, cînd e adjectiv, în același număr cu subiectul: *perdeaua e trasă, perdelele sînt trase.* Cînd numele predicativ e un substantiv, numărul lui poate fi diferit de al subiectului: *voi sînteți o gașcă; carnea e numai viermi.* Cînd numele predicativ e un substantiv în genitiv, se pune înaintea lui articolul genitival în același număr cu subiectul: *cîinele e al vecinului, cîinii sînt ai vecinului (sau ai vecinilor).*

ACORDUL CU SUBIECTE MULTIPLE

161. Cînd subiectul e multiplu și de mai multe persoane, persoana 1 are prioritate asupra persoanei a 2-a, iar aceasta asupra persoanei a 3-a: *tu și cu mine vom fi fericiți; tu și tatăl tău sînteți așteptați.*

Cînd sînt două subiecte, predicatul se pune, bineînțeles, la plural, dar dacă se exprimă ideea că numai unul dintre subiecte (fără a se ști care) face acțiunea, sau că nici unul nu o face (deci propoziția e negativă), atunci se pune singularul: *ori Făt-Frumos, ori zmeul va muri; nici mîncarea, nici somnul nu mi-a tihnit.* Cînd însă unul din subiecte e la persoana 1 sau la a 2-a, se pune pluralul: *nici eu, nici tu nu vom muri; ori el, ori tu veți scăpa cu viață.*

Cînd subiectul e la pluralul politeții, referindu-se de fapt la o singură persoană, predicatul se pune corect la singular : *veți fi așteptat în gară.*

Cînd sînt mai multe subiecte și numele predicativ este un adjectiv, prioritatea în ce privește genul diferă și după persoană și după ordinea subiectelor. Printre însuflețite, masculinul are prioritate asupra femininului (între feminin și neutru nu se poate face discriminare, deoarece formele lor coincid la plural) : *vaca și boul sînt sănătoși, boul și vaca sînt sănătoși.* La neînsuflețite, lucrurile sînt mai complicate, contează și numărul fiecăruia dintre subiecte și apropierea lor de predicat. Se pune numele predicativ la masculin numai cînd subiectul masculin e la plural și e mai aproape de predicat decît cel feminin, deci

ochiul și urechile urechile și ochiul ochiul și urechea urechea și ochiul ochii și urechile ochii și urechea	sînt atinse

Dar :

urechea și ochii urechile și ochii	sînt atinși

La fel cînd predicatul e pus înaintea subiectului : se pune masculinul în formula *sînt atinși ochii și urechea, ochii și urechile*, dar *sînt atinse urechile și ochiul, urechile și ochii.*

Între masculin și neutru, masculinul este ceva mai avantajat : se pune predicatul la masculin și cînd subiectul masculin plural e mai departe de verb :

sacul și covoarele covoarele și sacul sacul și covorul covorul și sacul sacii și covoarele	sînt rupte

dar :

sacii şi covorul
covorul şi sacii } sînt rupţi
covoarele şi sacii

În ordinea inversă, *sînt rupte sacul şi covoarele, covoarele şi sacul, sacul şi covorul, covorul şi sacul, covoarele şi sacii*, dar *sînt rupţi sacii şi covoarele, sacii şi covorul, covorul şi sacii.*

ACORDUL DUPĂ ÎNŢELES

162. În unele cazuri predicatul se pune la plural în acord nu cu subiectul, care e la singular, ci cu un atribut la plural, pus pe lîngă subiect. Aceasta se întîmplă mai ales cînd substantivul subiect reprezintă o colectivitate, ca *mulţime, grup, grămadă* etc. (aici intră şi cuvinte ca *jumătate, sfert, parte* dintr-o mulţime) : *o mulţime de oameni vin înspre noi ; o jumătate din cărţi au fost vîndute.* Substantivul în nominativ face oarecum figură de numeral. De remarcat să substantivul trebuie să fie articulat cu articolul nehotărît : nu e corect *mulţimea de oameni vin*, şi mai cu seamă, aşa cum găsim într-un cîntec popular ... *pe uliţă-nşiraţi Trec mulţime de soldaţi ;* aici primul substantiv este luat cu valoarea lui normală. Cu atît mai greşit este pluralul cînd subiectul singular, fie el şi colectiv, nu are un atribut la plural : *îl jeliră şi poporul* (Ispirescu).

Alt caz complicat e prezentat de construcţia cu numele de oraşe la plural : *Bucureştii este capitala ţării ;* deoarece *Bucureştii* este la plural, ar trebui pus şi verbul copulativ la plural, dar ştiindu-se că e vorba de un oraş, nu de mai multe, se pune verbul la singular. Conflictul se rezolvă prin generalizarea noii forme de singular, *Bucureştiul.*

Cînd după un predicat vin două subiecte, e posibil ca acordul să se facă numai cu primul, deoarece abia

după ce a pronunţat predicatul vorbitorul a ajuns la ideea să adauge un al doilea subiect : *era aici pe vremuri o casă şi o grădină.*

ELEMENTUL PREDICATIV SUPLIMENTAR

163. În afară de părţile de propoziţie pe care le-am enumerat, întîlnim una care în trecut nu a fost studiată şi care prezintă caractere mixte: defineşte subiectul, sau alt substantiv ori pronume din propoziţie, dar e legat de predicat: *soldaţii trec înşiraţi; fratele meu a fost numit director* sau *pe fratele meu l-au numit director. Înşiraţi* nu ne-arată cum sînt, ci cum trec soldaţii. Într-un exemplu ca *te apropii surîzîndă*, ultimul cuvînt nu ne arată cum e subiectul, ci cum face acţiunea, deşi nu e nici complement, nici adverb. Neputîndu-se numi această parte de propoziţie nici nume predicativ, nici atribut sau complement, i s-a dat un nume nefolosit în trecut, acela de element predicativ suplimentar [1].

ATRIBUTUL

164. Cuvîntul care aduce informaţii despre un substantiv (indiferent de rolul acestuia în propoziţie) se numeşte *atribut.* Este exprimat în primul rînd prin adjective, apoi prin substantive, pronume, numerale, verbe nepredicative şi adverbe. Exemple de adjectiv : *de Paşti, în satul vesel, căsuţele-nălbite* (ultimul adjectiv este de fapt un participiu). Substantiv în genitiv : *lună, tu, stăpîna mării* ... Cu numeral : *doi ochi negri, două stele* ... Cu pronume : *şed la masa mea de brad.* Adverb : *mersul*

---

[1] Vezi D. D. Draşoveanu, *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL., XII, 1967, p. 235—242; Viorel Hodiş, *Elementul predicativ suplimentar, Contribuţii*, în LR, XVI, 1967, 6, p. 485—489, şi XVIII, 1969, 2, p. 139—145.

înainte; adverb cu prepoziție: *întîlnirea de-aseară*. Verb la gerunziu: *zace lebăda murindă* (vezi § 98). Forma feminină este astăzi învechită și nu o mai folosim decît în anumite formule fixe, ca *ordine descrescîndă*. Atributul verbal poate fi exprimat printr-un infinitiv, cu, și mai rar fără, prepoziție, și de asemenea prin supin cu prepoziție: *am onoarea (de) a vă informa ...; un ban de găsit*.

Atributul poate sta și în dativ, cînd are valoare posesivă: *preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet*. Astăzi această întorsătură este în bună măsură învechită; se mai folosește dativul pronumelui personal, în stil popular sau, dimpotrivă, pretențios: *de capu-ți; haina-i măturînd pămîntul...* Totuși anumite formule sînt curente: *vezi-ți de treabă; copilul i-a murit* și este chiar tendința de a le dezvolta, căci în ultimul timp se răspîndesc construcții ca *mi-am văzut mama* în loc de *am văzut-o pe mama*. Aici, la prima vedere, atributul poate fi confundat cu un complement indirect.

Se mai întrebuințează, ca atribute, substantive cu prepoziție: *la mijloc de țară și la colț de masă; are un copil ca o floare; sanie cu zurgălăi* etc. Tot așa se poate folosi ca atribut un pronume cu prepoziție: *un sultan dintre aceia ...*

Tendința spre analitism se face simțită și aici. Nu numai că după o prepoziție de felul lui *contra* începe să se pună acuzativul (egal cu nominativul, ceea ce înseamnă de fapt desființarea cazurilor: în deceniile trecute se auzeau vînzători ambulanți strigînd *ochelari contra praf și soare*), ci și genitivul obișnuit e înlocuit prin acuzativ cu prepoziție: în graiurile rustice se zice *caii la un om* pentru „caii unui om"; dativul este în mod obișnuit eliminat în favoarea acuzativului cu *la*, căci se zice în mod curent *a da mîncare la vite* sau *a pune apă la flori*. Cînd atributul e precedat de un numeral fără articol, nici nu se poate construi decît cu prepoziție: *creștetele a doi copii; dau premii la trei elevi*.

Un tip aparte este constituit de construcțiile atributive care încep cu calificativul, după care urmează substantivul calificat, introdus prin prepoziția *de*, astfel că

la un examen superficial putem căpăta impresia că atributul e constituit de al doilea termen. Primul cuvînt poate fi un substantiv : *hoţul de păgubaş* (ideea e că păgubaşul e tratat ca şi cînd el ar fi hoţul), şi de asemenea un adjectiv substantivat : *deşteptul de X*. Al doilea termen poate fi şi un pronume : *drăguţul de el*. Aceste construcţii se folosesc în general cu epitete depreciative, sau, dacă sînt în principiu favorabile, sînt folosite în ironie[1]. Singurul tip folosit ca o apreciere favorabilă este cel la care primul termen e un substantiv abstract derivat de la un adjectiv sau un substantiv concret folosit metaforic : *mi-ai spart bunătate de castron; o grădină de fată.*

VALORILE ATRIBUTULUI

165. Atributele sînt de două feluri, calificative şi determinative. Primele arată o însuşire a substantivului şi răspund la întrebarea *ce fel de: un prieten adevărat; mofturi de ale bulevardiştilor;* celelalte arată de care anume exemplar e vorba şi răspund la întrebările *care* şi *al cui: directorul general; cîinele vecinului.* Se va vedea la § 231 că diferenţa are urmări în ce priveşte topica atributului adjectival.

ACORDUL ATRIBUTULUI

166. În principiu, atributul adjectival se pune în acelaşi caz cu substantivul pe care îl însoţeşte. Zic „în principiu", pentru că la plural genitiv-dativul nu se deosebeşte de nominativ-acuzativ decît la forma articulată (deci cînd precede substantivul, dar atunci acesta din urmă nu mai prezintă semnul cazului : zicem sau *prietenilor buni*, sau *bunilor prieteni*, şi într-un caz şi în celălalt, fără acord for-

---

[1] După Alf Lombard, *Construcţia sintactică „arz-o focul de muiere"*, în SCL, XVI, 1965, 1, p. 23–27, *de* în expresia din titlul articolului ar fi apărut sub influenţa construcţiei atributive.

mal), iar la singularul nearticulat numai femininul păstrează o formă flexionară diferită de nominativ *(unei bune prietene,* dar *unui bun prieten).* Sub influența tendinței de trecere la analitism, se renunță treptat la formele de genitiv-dativ și pentru feminin. Nu numai cînd se poate considera că odată cu atributul începe o construcție care ține locul unei propoziții atributive (de exemplu : *unei metode, sortită să dea rezultate mulțumitoare,* unde se poate înțelege „care e sortită ..."), ci și acolo unde nu e nici o îndoială că atributul face parte din aceeași propoziție cu substantivul, mulți renunță la acord, astfel că scriu, de exemplu, *unei femei frumoasă,* pentru că au impresia că *frumoase* ar fi la plural (dar *femei* nu?) și mai ales pentru că, în mod corect, nu se face acordul în caz nici la masculin, nici la pluralul femininelor. De remarcat că se zice *părții a doua,* dar nu *fetei mea.* Cînd atributul e pus înainte, se folosește genitiv-dativul, dar adesea se pune substantivul la nominativ *(celei mai scurte zi).*

S-a arătat mai sus (§ 161) cum se face acordul subiectului multiplu cu numele predicativ, care poate fi un adjectiv. Cam în același fel se procedează cu atributul adjectival, de exemplu se zice *fratele și sora mea,* înțelegîndu-se că și *fratele* e *al meu.* Tradițional, substantivul se pune la singular cînd denumește în același timp două obiecte, diferențiate prin atribut : *limba franceză și germană.* Din ce în ce mai mult însă acum se pune substantivul la plural, în acord cu situația reală, dar cu un dezacord gramatical : *limbile franceză și germană.*

Articolul posesiv *(al, a,* pl. *ai, ale)* se acordă cu substantivul în număr și gen *(un frate al meu, două surori ale mele).* Cînd substantivul are un determinant înaintea posesivului, putem ezita în privința acordului : *comitetul de coordonare al lucrării* sau *a lucrării,* după cum considerăm că *lucrarea* are un *comitet de coordonare* sau că *comitetul* este pentru *coordonarea lucrării.* Cunoaștem astfel titulaturi ca *Muzeul de istorie a orașului București* și *Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România.* E corect *scrisorile de acreditare a ambasadorului,* deoarece e vorba de acredi-

tarea lui, iar scrisorile nu sînt ale lui. Cînd substantivul e la genitiv-dativ, acordul nu se mai poate face, se zice de exemplu *unei surori a mele*, nu *ale mele*. E de notat de altfel că regional articolul a devenit invariabil, deci se zice *un frate a meu, doi frați a mei.*

GENITIVUL SUBIECTIV ŞI OBIECTIV

167. Printre diversele nuanţe pe care le poate avea un atribut în genitiv se disting două opuse una alteia : se vorbeşte de genitivul *subiectiv* şi de cel *obiectiv*. Se numeşte subiectiv genitivul care trimite la un posesor şi care, în altă organizare a frazei, devine subiect, iar obiectiv, cel care, altfel prezentat, devine complement direct. De exemplu : *casa tatei* este subiectiv („tata are o casă"), iar *vederea tatei* e obiectiv („l-am văzut pe tata"). Nu totdeauna cele două nuanţe sînt uşor de diferenţiat (vezi şi § 231) şi acesta pare să fie un puternic motiv pentru părăsirea genitivului şi înlocuirea lui cu construcţii prepoziţionale, din ce în ce mai răspîndite astăzi : *spaima turcilor* este cea pe care o inspiră, sau pe care o simt turcii ? *Rezumatul cărţii* poate însemna „rezumatul făcut de cineva care a citit cartea", dar şi „rezumatul care se găseşte în carte". De aceea tot mai des în timpul din urmă se spune *rezumatul asupra cărţii* şi *rezumatul din carte.*

Se foloseşte şi gerunziul *privind;* de exemplu, din ce în ce mai des, se zice *problema privind drepturile de autor* în loc de *problema drepturilor de autor*. La fel se foloseşte adjectivul *privitor*, cu prepoziţia *la.*

APOZIŢIA

168. Apoziţia este un atribut substantival care, după tradiţie, e pus în acelaşi caz cu substantivul, ca şi cînd ar fi adjectiv : *cîine lup ; tovarăşul Ionescu.* În unele limbi se şi zice „cîine lupesc". Alteori apoziţia nu adaugă o

caracterizare la un cuvînt anterior, ci constituie altă formă de exprimare a acestuia, eventual alt mod de a-l concepe : *fratele meu, Mişu* (ţinînd seamă că am un singur frate). Aici fiecare din cele două formule paralele ar putea fi privită ca suplinind-o pe cealaltă (deşi n-ar fi acelaşi lucru dacă aş spune *Mişu, fratele meu*, pentru că sînt şi alţi Mişu, care nu sînt fraţii mei). În acest caz apoziţia nu poate fi socotită egală cu un atribut[1], nu mai e dependentă de cuvîntul pe lîngă care stă, ci constituie o dublare a acestuia. Există, după cum se vede şi apoziţii dezvoltate, în sensul că sînt formate din mai multe cuvinte pentru că substantivul care formează centrul apoziţiei are pe lîngă el alte determinante ; în asemenea situaţie, apoziţia se pune de obicei între virgule : *profesorul, prietenul meu, mi-a spus...* Din ce în ce mai mult, apoziţia se pune în nominativ, chiar dacă substantivul pe care îl însoţeşte este la genitiv sau la dativ : *apariţia limbii, mijloc comod de comunicare, a permis...*

COMPLEMENTUL. GENERALITĂŢI

169. Este partea de propoziţie care determină în principiu un verb, dar şi o interjecţie predicativă, apoi un adjectiv sau un adverb şi uneori chiar un substantiv, atunci cînd un verb de care acesta din urmă e legat a fost suprimat. De fapt, în această situaţie, numai în aparenţă complementul determină substantivul, mai curînd el trebuie legat de verbul subînţeles. Într-o formulare ca *soldaţii, gata de plecare, aşteaptă ordinul*, complementul *gata* se referă la predicatul care apare într-o redactare mai amplă *(... care sînt gata de plecare)*. În exemplul dat de Gramatica Academiei (§ 593), *funcţionar la minister*, ultimul cuvînt poate fi interpretat ca complement (unde e funcţionar?), dar şi ca atribut (ce fel de funcţionar?).

---

[1] Vezi Viorica Florea, *Cu privire la apoziţie*, în LR, XVI, 1967, 2, p. 179–184.

Complementele se exprimă prin substantive și prin cuvinte care joacă rol de substantiv (adjective, pronume, numerale, participii etc.), foarte adesea însoțite de prepoziții care precizează nuanța adusă de complement. Trebuie subliniat și aici că deosebirile între diversele tipuri nu sînt totdeauna categorice, că la limitele între diferitele specii se poate uneori ezita în ce privește clasarea exemplelor.

COMPLEMENTUL DIRECT

170. Complementul direct arată asupra cui se exercită o acțiune sau ce obiect rezultă din exercitarea acțiunii: *trăsnetul a distrus casa; am făcut o scrisoare.* Răspunde la întrebările: *pe cine?* și *ce?* Ca și în privința subiectului (vezi § 83), nu se poate fixa întrebarea *pe cine?* pentru persoane, sau măcar pentru ființe, iar întrebarea *ce?* pentru lucruri neînsuflețite, în primul rînd pentru că la întrebarea *ce?* răspunde și subiectul; deci cînd am întreba *ce a spart geamul?* s-ar putea răspunde pe de o parte *vîntul a spart geamul*, pe de altă parte *geamul a spart paharul peste care a căzut.* De aceea preferăm să întrebăm cu *cine?* și *pe cine?*, deși e clar că răspunsul va fi un nume de obiect neînsuflețit.

Complementul direct se exprimă prin substantive sau prin substitute ale lor (adjective substantivate, pronume, verbe nepredicative etc.): *privesc zilele de aur; îți cunoști lungul nasului; te-am văzut printre morminte; încerc a spune.* Se pune în acuzativ fără prepoziție și, uneori, cu prepoziție.

Folosirea prepoziției *pe* la complementul direct este ceva mai lămurită decît la formula de întrebare *pe cine?* În principiu, *pe* se pune înaintea complementului format dintr-un nume de persoană sau dintr-un substantiv care indică o persoană: *îl văd pe Gheorghe; l-am întîlnit pe*

secretar, dar văd găina; feresc peretele. Totuşi regula nici aici nu e absolut generală (numai înaintea pronumelui este obligator *pe: mine* singur nu are nici o întrebuinţare). Pe de o parte în stilul neglijat se lasă uneori la o parte prepoziţia înaintea unui substantiv care desemnează o persoană *(votaţi candidaţii frontului...)*, şi formula este chiar normală cînd complementul are articolul nehotărît *(am întîlnit un secretar)*. Pe de altă parte se pune prepoziţia înainte cînd avem animale individualizate cu un nume propriu, de exemplu *l-am vîndut pe Roibu.* Mai mult, se pune prepoziţia înaintea substantivelor care denumesc animale mai mult sau mai puţin personificate, cînd vrem să accentuăm că sînt la acuzativ, nu la nominativ: *vulpea l-a păcălit pe urs* (însăşi prezenţa unui verb ca a *păcăli* arată că e vorba de o personificare). De asemenea se foloseşte *pe* chiar înaintea substantivelor nume de obiecte neînsufleţite, dacă există pericolul de a se confunda complementul direct cu subiectul: *ca pe-o floare te-ar lua şi te-ar pune la manta* (dacă s-ar fi zis *ca o floare*, s-ar fi putut înţelege „aşa cum ia o floare"). Tot aşa se pune prepoziţia înaintea pronumelor ca *unii, alţii, ai mei* etc., chiar cînd înlocuiesc nume de obiecte neînsufleţite.

Nu se pune prepoziţia cînd înaintea predicatului avem pronumele personal sau reflexiv în dativ cu valoare posesivă: *îmi stimez părinţii.*

În vorbirea familiară se poate pune înaintea complementului direct prepoziţia *la*, pentru a arăta că e vorba de o cantitate mare (vezi cazul asemănător la subiect, § 158): *am mîncat la pîine!*

Complementul direct poate fi exprimat de două ori, punîndu-se înaintea predicatului o formă neaccentuată a pronumelui personal, cînd propoziţia se începe cu complementul direct: *gîndul meu l-am destăinuit;* cînd complementul direct este un nume de persoană, reluarea prin pronume este obligatorie chiar dacă se începe cu predicatul: *pe Gheorghe l-am văzut* sau *l-am văzut pe Gheorghe.*

Pentru folosirea a două complemente directe pe lîngă acelaşi predicat, vezi § 87.

COMPLEMENTUL INTERN

171. În principiu numai verbele tranzitive pot avea complement direct. Sînt totuşi cazuri cînd găsim pe lîngă un verb intranzitiv un complement direct format cu un substantiv din aceeaşi rădăcină cu verbul, de obicei urmat sau precedat de un atribut : *a trăi un trai ferice ; a-și trăi traiul* (adică „traiul său"). După acest model, s-au putut forma construcţii şi cu complemente din altă rădăcină decît verbul, dar din aceeaşi sferă de înţeles : *doarme somnul drepţilor ; a-şi trăi viaţa.* În aparenţă complementul este de prisos, căci nu aduce nici o noţiune neaşteptată, dar în fapt este necesar din motive gramaticale, anume, pentru a se putea adăuga atributul : *a visa un vis măreț* (n-am putea spune *a visa măreț* și cu atît mai puțin *doarme al drepților).*

COMPLEMENTUL INDIRECT

172. Arată cui se adresează (de obicei cu folos sau cu pagubă) o acţiune şi răspunde la întrebările *cui? la cine?* şi altele la fel : *îți dau catarg lîngă catarg ; prinde orbul, scoate-i ochii.* În cazuri mai rare complementul indirect e pus pe lîngă un adjectiv : *casa dragă mie ;* în această situaţie trebuie, desigur, subînţeles un verb copulativ înaintea adjectivului *(care mi-e dragă).*

Complementul indirect mai poate avea şi alte valori, mai greu de definit : arată la cine se referă o acţiune *(mă bizui pe tine ; mă încred în tine ; seamănă cu un cărăbuș* etc.). Cu astfel de valori apare şi pe lîngă un adverb şi chiar pe lîngă un substantiv (în toate aceste cazuri se poate subînţelege un verb) : *departe sînt de tine ; slavă domnului ; patriei mai mult cărbune.*

Complementul indirect se exprimă printr-un substantiv (sau un înlocuitor), în cazul dativ sau în acuzativ cu prepoziţie. Poate fi reluat în aceleaşi condiţii ca complementul direct : *ție îți las primul loc* sau *primul loc ți-l las*

ție; la trei copii le-am dat jucării sau *le-am dat jucării la trei copii.*

În limbajul pretențios se pune adesea dativul acolo unde eram deprinși cu acuzativul *(a se încrede cuiva* în loc de *în cineva*[1]*)*; în limbajul familiar face progrese acuzativul cu prepoziție, în acord cu tendința spre analitism *(dau mîncare la vite;* vezi și § 53).

COMPLEMENTUL DE AGENT

173. Arată subiectul logic al unui verb pasiv, deci pe cel care face acțiunea ale cărei efecte le suferă subiectul gramatical: *podul a fost luat de ape.* Se exprimă printr-un substantiv (sau un înlocuitor), precedat de prepoziția *de.* Deoarece *de* are multe valori și în unele cazuri s-ar putea naște confuzii, în timpul din urmă, pentru a marca mai precis că e vorba de un complement de agent, se folosește din ce în ce mai mult formula *de către: bilanțul a fost alcătuit de către contabil.*

COMPLEMENTELE CIRCUMSTANȚIALE. GENERALITĂȚI

174. Complementele circumstanțiale arată împrejurările în care se petrece acțiunea unui verb. Aceste împrejurări se pot referi la foarte multe amănunte, de aceea și complementele circumstanțiale se diferențiază în foarte multe tipuri: de loc, de timp, de cauză, de scop, de mod și așa mai departe. Urmează să fie discutate fiecare în parte.

COMPLEMENTUL DE LOC

175. Arată locul unde se petrece acțiunea *(azi dansăm în familie)*, înspre care se îndreaptă cineva sau ceva *(plc-*

[1] Vezi Iorgu Iordan, SCL, XVII, 1966, 6, p. 615.

căm la Cluj; Oltul curge spre Dunăre), de unde vine *(vine de la moară)* şi aşa mai departe. Este exprimat printr-un substantiv (sau un înlocuitor) cu prepoziţie. Foarte rar, în expresii speciale, întîlnim şi substantivul fără prepoziţie: *trenul merge Mărăşeşti*. De asemenea complementul de loc este adesea exprimat prin adverbe *(mă duc acasă; stau de-o parte; acolo, mamă, te zăresc...)*.

Mai rar se foloseşte, în unele construcţii fixe, dativul (numit dativ *locativ): stai locului; du-te dracului.*

COMPLEMENTUL DE TIMP

176. Arată cînd se petrece acţiunea, iarăşi cu numeroase nuanţe: momentul exact *(azi am să-ncrestez în grindă)*, durata *(a plouat o săptămînă)*, punctul de pornire *(am ştiut de la început că nu e adevărat)*, repetiţia *(mereu va curge apa; noi vom dormi mereu)* etc. Se exprimă prin substantive cu prepoziţie, uneori şi fără prepoziţie (de exemplu numele împărţirilor timpului, marcînd durata; de asemenea, în limbajul popular, se marchează momentul prin substantive fără prepoziţie *(s-a sculat mai an bădiţa Troian)*, de obicei cu un atribut *(an vară bordeiu-mi arsese)*. Se mai exprimă complementul de timp prin adverbe şi prin verbe nepredicative *(sosind acasă, am găsit o scrisoare)*.

COMPLEMENTUL DE CAUZĂ

177. Arată motivul pentru care se petrece o acţiune. Determină verbe *(plesneşte de sătul)* şi adjective (pe lîngă acestea se subînţelege de obicei un verb copulativ: *lihnit de foame)*. Se exprimă prin substantiv (sau înlocuitor) cu prepoziţie şi, de asemenea, prin gerunziu *(avînd treburi la Galaţi, am plecat acolo)*. În timpul din urmă, complementul de cauză este adesea introdus prin cuvinte care au înţelesul de „cauză": *din pricina, din cauza, pentru motivul că (din cauza timpului nefavorabil, meciul s-a amînat)*.

COMPLEMENTUL DE SCOP

178. Arată scopul în care se îndeplineşte o acţiune. Determină verbe și se exprimă prin substantive cu prepoziţie sau prin verbe nepredicative: *dresez cîinele pentru vînătoare* (mai demult se spunea *am cumpărat o vacă de lapte*, iar astăzi mulţi preferă formula *vacă pentru lapte), îţi dau... oştiri spre a străbate pămîntu-n lung şi marea-n larg...*

După model francez, se folosesc construcţii care în aparenţă exprimă scopul, de fapt însă introduc formule copulative: *a plecat pentru a nu se mai întoarce* (e totuna cu „a plecat și nu s-a mai întors").

COMPLEMENTUL DE MOD

179. Arată felul în care se desfăşoară acţiunea, cu numeroase nuanţe. Determină şi adjective (pe lîngă care se subînţelege un verb copulativ). Se exprimă prin substantive cu prepoziţie, adverbe şi verbe nepredicative. Exemple de mod propriu-zis: *haina-i ... şi-o tîrăşte abia, abia; rîde prosteşte; plăteşte cu ţîrîita; e bolnav grav; joacă pe rupte; munceşte vrînd-nevrînd.* Exemplu în care se exprimă măsura: *i-a scurtat haina cu un centimetru;* preţul: *îl vinde cu o sută de lei.* Complementul de mod poate consta şi dintr-o comparaţie: de egalitate, *luptă ca un leu;* de inegalitate, *e mai bătrîn decît mine.*

COMPLEMENTUL INSTRUMENTAL

180. Arată mijloacele cu care se îndeplineşte o acţiune (aceste mijloace pot să nu fie instrumente propriu-zise): *călătoresc cu trenul; cîntă la vioară; pasărea bate din aripi; i-am spus din gură.* Se exprimă prin substantiv (sau înlocuitor) cu prepoziţie. Se foloseşte şi la negativ, cu prepoziţia *fără: citesc fără ochelari.*

În ultimul timp se înmulţesc construcţiile cu substantive (unele de origine participială) care cer după ele un dativ: *mulţumită, datorită, graţie (datorită ajutorului primit, am dus treaba la capăt; graţie timpului frumos, ne-am putut plimba)*.

Atrag atenţia asupra unei greşeli care se răspîndeşte azi: cînd sînt două complemente instrumentale la rînd, construite cu unul din substantivele pomenite, cel de-al doilea e pus la genitiv (în loc de *datorită zelului şi devotamentului salariaţilor* se scrie *datorită zelului şi a devotamentului)* [1].

COMPLEMENTUL SOCIATIV

181. Arată cine sau ce însoţeşte subiectul sau complementul la îndeplinirea unei acţiuni sau la suportarea efectelor ei. Din punctul de vedere al logicii, avem aici un al doilea subiect sau un al doilea complement: *am mîncat cu fratele meu* (deci „am mîncat eu şi a mîncat şi el"); *am vîndut vaca cu viţelul* (adică „am vîndut vaca şi am vîndut şi viţelul")[2]. Se exprimă prin substantive precedate de prepoziţia *cu*. Şi aici putem găsi o formă negativă, introdusă prin *fără: am venit fără însoţitor.*

COMPLEMENTUL DE RELAŢIE

182. Arată obiectul asupra căruia se extinde sau la care se limitează acţiunea unui verb sau prezenţa unei însuşiri (pe lîngă adjectivul care o denumeşte se poate subînţelege un verb copulativ): *copilul a crescut în greutate; străin la vorbă şi la port; bun de gură.* Se exprimă prin

---

[1] Vezi Iorgu Iordan, SCL, XVII, 1966, 6, p. 616.

[2] C. Săteanu, St. UBB, 1964, nr. 1, p. 113—121, arată cu dreptate că avem un subiect multiplu în *eu şi cu el sîntem studenţi* şi un complement sociativ în *eu plec cu el.* Dar nu contează numai ordinea cuvintelor şi prezenţa sau absenţa conjuncţiei *şi,* ci şi sensul lexical al verbelor.

substantive cu prepoziție sau, într-o formulare mai amplă, cu locuțiuni de tipul *cu privire la, în materie de: ne-am înțeles cu privire la metodele de lucru; e competent în materie de drept.*

Mai există un tip cu reluarea anticipată a cuvîntului care exprimă complementul sau a supinului din rădăcina predicatului. De obicei, după propoziția respectivă, urmează una care începe cu *dar*, și aceasta conferă celei dintîi o valoare concesivă („e adevărat că ... totuși ...": *de frumoasă ești frumoasă (dar ia nu ți-o știi coasă); de văzut îl văd (dar nu-l cunosc).*

COMPLEMENTUL CONDIȚIONAL

183. Arată ce condiție trebuie îndeplinită pentru ca o acțiune să fie îndeplinită. Se construiește cu un substantiv precedat de prepoziție sau cu un gerunziu: *în locul tău renunțam* („dacă aș fi fost în locul tău"); *sub rezerva aprobării acestei cereri, mă angajez să ...; plecînd devreme, ajungi la timp* („dacă pleci ...").

COMPLEMENTUL CONCESIV

184. Arată o împrejurare care se opune fără succes la realizarea unei acțiuni. Se exprimă prin substantive cu prepoziție, de felul lui *în ciuda, împotriva (în ciuda ploii, am plecat cu capul gol:* ploaia nu m-a împiedicat, cum ar fi fost de așteptat, să plec cu capul gol). Înaintea substantivului, se poate introduce adjectivul *tot (cu toată ploaia; cu toată părerea de rău, nu-ți pot îndeplini cererea)*. Complementul concesiv se mai poate construi cu *fără* urmat de un infinitiv (egal ca înțeles cu un conjunctiv): *fără a te cunoaște bine, mă încred în tine.*

Cînd nuanța concesivă nu reiese destul de clar de la sine, se introduce un corelativ înaintea verbului: *neavînd nici un ajutor, tot am izbutit.*

COMPLEMENTUL OPOZIŢIONAL

185. Arată un obiect care e pus în locul altuia. Se introduce prin locuţiuni prepoziţionale: *în loc de, în locul (în locul untului*, sau *în loc de unt, se foloseşte untdelemnul; în loc de distracţie, m-am ales cu o seară de plictiseală).*

COMPLEMENTUL CUMULATIV

186. Arată un obiect care se adaugă la altul. Se exprimă printr-un substantiv introdus prin locuţiunile prepoziţionale *pe lîngă, în afară de: pe lîngă osteneală, m-am ales şi cu pagubă; în afară de manuale, librăria are şi cărţi de poveşti.*

COMPLEMENTUL DE EXCEPŢIE

187. Arată ceea ce constituie o excepţie. Se exprimă prin substantive introduse prin locuţiuni ca *afară de, cu excepţia: afară de bolnavii mintali (cu excepţia bolnavilor mintali)*, toată *populaţia ştie carte.* Este evident că în cazul acesta *afară de* are altă valoare decît la paragraful precedent. În situaţia pe care am prezentat-o aici, predicatul are valoare pozitivă, iar complementul, valoare negativă. Există şi situaţia contrarie: *nu intră decît cei care au bilet.*

SINTAXA FRAZEI. GENERALITĂŢI

188. S-a văzut la § 154 că fraza este o reunire de mai multe propoziţii. Acestea pot fi puse pe acelaşi plan (ceea ce se numeşte *coordonare)*, sau una poate depinde de alta (şi atunci vorbim de *subordonare).* Coordonare şi subordonare găsim şi în cadrul propoziţiei, dar acolo diferenţa prezintă mult mai puţin interes.

O propoziţie este *dependentă* dacă e subordonată alteia, şi este *regentă* cînd alta depinde de ea. Regenta poate fi atît principală, cît şi secundară, pe cînd dependentele sînt numai secundare. În fraza *sînt obosit, pentru că am umblat prea mult*, propoziţia a doua este dependentă, secundară cauzală; în fraza *cumpăr o carte de literatură, ca să nu mă plictisesc dacă rămîn singur*, a doua e dependentă, secundară finală, dar este regenta celei de-a treia, care e secundară condiţională.

În orice frază este indispensabilă prezenţa unei principale, pe cînd secundare pot să nu existe. Două propoziţii, ambele principale sau ambele secundare, pot fi legate între ele şi puse pe acelaşi plan deci coordonate: *te cunosc şi te apreciez* (ambele principale); *te îndemn să studiezi gramatica şi să ţi-o însuşeşti* (a doua şi a treia, coordonate între ele şi subordonate primei, sînt ambele completive directe).

Între coordonare şi subordonare diferenţa nu este totdeauna tranşantă. Astfel propoziţia adversativă, coordonată, are cam acelaşi înţeles cu una concesivă, care e subordonată: *e mic dar e voinic* este cam acelaşi lucru cu *e voinic deşi e mic;* de asemenea este asemănare între conclusivă (coordonată) şi consecutivă (subordonată): *am citit cartea, deci o cunosc*, sau *am citit cartea, aşa încît o cunosc*. Chiar fără schimbarea conjuncţiei, o coordonată poate avea valoare de subordonată: *du-te şi adu-mi paltonul* (coordonare) poate fi înţeles ca *du-te de-mi adu* (subordonată finală).

În anumite stiluri literare unii autori pun punct între propoziţia principală şi cea secundară, ceea ce înseamnă că, formal, subordonarea e desfiinţată: *A venit la mine. Ca să-l ajut. Fiindcă nu avea pe altcineva.* Se poate chiar pune punct între părţile aceleiaşi propoziţii: *A venit la mine. Pentru un sfat. În problema bibliotecii.* Este de fapt ceea ce se numeşte o „manieră”, care poate avea utilitate în literatură, dar cine nu scrie literatură nu trebuie să o imite.

Se mai vorbeşte de propoziţii *independente*, ceea ce nu este exact opusul dependentelor. O propoziţie independentă este o principală care e suficientă singură pentru a realiza o comunicare, eventual foarte scurtă: *Ninge.* Cînd însă o principală este legată prin coordonare de altă principală, nici una din ele nu este complet independentă. Cu atît mai puţin poate fi numită independentă o regentă. Să luăm un exemplu ca *dă să-ţi repare pantofii;* dacă suprimăm dependenta, regenta nu mai are nici un înţeles, deci nu poate fi numită independentă. Încă şi mai nepotrivită e calificarea de independentă pentru o regentă al cărei subiect e exprimat printr-o propoziţie subiectivă, de exemplu *cine are, bea şi mănîncă:* dacă suprimăm prima propoziţie, nu mai putem şti de cine e vorba în cea de-a doua. De asemenea cînd două propoziţii principale sînt introduse printr-un termen corelativ repetat, e clar că nici una dintre ele nu poate sta singură: *ori vorbeşte cum ţi-e portul, ori te poartă cum ţi-i vorba; nici mi-e foame, nici mi-e sete ...*

Conjuncţiile nu sînt totdeauna folosite între coordonate şi uneori nici între regentă şi subordonate: *du-te la oştire, pentru ţară mori* (se subînţelege *şi); îţi faci treaba bine, vei fi lăudat* (se subînţelege *dacă).* Pentru înţelegerea exactă a comunicării e de ajutor contextul şi mai ales intonaţia.

FELURILE COORDONATELOR

189. În general sînt coordonate între ele propoziţii de acelaşi fel: *dacă vrei şi dacă poţi, treci pe la mine* (primele două sînt condiţionale). Rareori sînt de feluri diferite: *dacă vrei şi cînd ai timp ...* Principalele pot fi coordonate numai între ele, nu şi cu secundare.

Coordonatele sînt de patru feluri: copulative, disjunctive, adversative şi conclusive. Urmează să fie discutate pe rînd.

PROPOZIȚIILE COPULATIVE

190. Exprimă acțiuni care se realizează în paralel, de exemplu, două principale, *a plecat și nu s-a mai întors*: două secundare de același fel: *ud planta, ca să crească și să înflorească* (finale): două secundare de feluri diferite: *să ia cine vrea și ce-o vrea* (o subiectivă și o completivă directă). Se poate asocia chiar o secundară cu o parte de propoziție, de exemplu o subiectivă cu un subiect: *vecinii și cine a mai trecut pe acolo au intervenit* (putem însă înțelege că propoziția a doua este atributivă pe lîngă un subiect subînțeles, deci *cine = cei care*).

Copulativele, mai ales cele principale, pot fi juxtapuse fără conjuncție: *capul face, capul trage*. Ele pot fi introduse prin conjuncții, mai ales prin *și*, *iar*. Se folosesc și cuvinte corelative, de exemplu *nu numai ..., ci și ...*, *nu numai că ... dar ...* etc. și de asemenea există formule speciale de introducere a propozițiilor negative: *nu ..., nici ...* sau *nici ...., nici ...* etc., de exemplu: *nu numai că nu lucrează, nici pe alții nu-i lasă să lucreze; nici usturoi n-a mîncat, nici gura nu-i miroase*. Conjuncția copulativă se poate pune înaintea celei care marchează felul secundarei, deci *și dacă*, *și cînd* etc.

PROPOZIȚIILE DISJUNCTIVE

191. Realizarea uneia dintre ele exclude realizarea celeilalte, fără să se arate care dintre ele se realizează. De obicei ambele propoziții sînt introduse prin aceeași conjuncție, *ori*, *sau*: *ori e laie, ori bălaie; sau mă răpui, sau te răpun*. Cînd numai al doilea termen e precedat de conjuncție, raportul disjunctiv e mai slab: *o să zică că n-a avut timp sau că n-a putut* (nimic nu împiedică să se aducă ambele scuze in același timp). Dar chiar și cu repetarea conjuncției sîntem adesea foarte aproape de raportul copulativ. În exemplul dat de GA, § 731: *bărbatu-meu nu s-a putut plînge că l-am înșelat ori că i-am răsipit casa*, cele două

motive de plîngere ar fi putut fi amîndouă reale. O intonație neutră, subliniind indiferența, face trecerea spre propozițiile copulative, astfel că *ori ... ori* are aproape aceeași semnificație cu *și ... și*, de exemplu *ori merge cu autobuzul, ori cu tramvaiul ...* poate insemna „cînd cu un vehicul, cînd cu celălalt", deci practic cu ambele.

PROPOZIȚIILE ADVERSATIVE

192. Sînt opuse una alteia ca înțeles, dar realizarea uneia nu împiedică să se realizeze și cealaltă: *soarele a apus, dar mai e lumină* (în principiu apusul ar trebui să aducă întunericul, dar în practică nu s-a întîmplat așa). Sînt cazuri cînd cele două acțiuni nu pot fi amîndouă reale: *nu muncește, ci doarme;* dar aceasta rezultă din înțelesul verbelor, nu din relații între prepoziții. În general, cînd una dintre propoziții e negativă, iar cealaltă pozitivă, opoziția dintre ele este mai puternică și propozițiile își merită numele de adversative, altfel ne apropiem adesea de concesive („deși soarele a apus, totuși e lumină").

Opoziția se poate stabili între alte părți ale propozițiilor decît între predicate: *proști, dar mulți* (aici, de fapt, adjectivele sînt nume predicative); *...n-aveam brîu frumos, că n-ai voit să-mi cumperi, dar el mi-a cumpărat* (opoziția este de fapt între *tu* și *el)*. În *aș da, dar n-am,* opoziția este între *aș da* (dacă aș avea) și *nu dau* (subînțeles din *n-am)*.

Adesea o adversativă are drept corelative două disjunctive, care se apropie mult de concesive: *vrei, nu vrei, bea Grigore aghiasmă* („fie că vrea, fie că nu vrea, totuși bea"). Conjuncțiile obișnuite în adversative se folosesc adesea pleonastic: *dar însă, însă în schimb, dar însă în schimb,* evident în vorbirea neîngrijită.

PROPOZIŢIILE CONCLUSIVE

193. Sînt, evident, dintre toate felurile de coordonate, cele mai apropiate de subordonate, de vreme ce propoziţia a doua arată ce urmează după realizarea celei dintîi, deci e un fel de consecutivă : *a ieşit soarele, deci atmosfera se va încălzi (deci* e egal cu *aşa încît)*. Propoziţiile conclusive se introduc prin conjuncţii şi locuţiuni ca *deci, de aceea, aşadar* etc., cîteodată şi prin *şi: asta-i minciună şi nu cred.*

PROPOZIŢIILE SUBORDONATE. GENERALITĂŢI

194. Numim *subordonată* o propoziţie secundară care depinde de o regentă (aceasta putînd fi principală sau secundară). Termenul din regentă de care depinde subordonata nu este totdeauna predicatul, ci poate fi oricare altă parte a propoziţiei regente. De exemplu, în versurile *Pe o stîncă neagră, într-un vechi castel, Unde curge-n vale un rîu mititel, Plînge şi suspină tînăra domniţă* sînt două principale coordonate, *plînge şi suspină ...*, iar atributiva *unde curge-n vale un rîu mititel* este o subordonată care nu depinde de nici unul dintre cele două predicate (rîul nu curge unde plînge domniţa), ci de *într-un vechi castel*, care e complement de loc.

Există şi situaţii mult mai complicate : în versurile *Rămîi, o nu pleca, rămîi, Căci mîine cine ştie De voi avea la căpătîi De veghe o făclie*, propoziţia cauzală *căci cine ştie* (de fapt „căci nimeni nu ştie") nu depinde de *rămîi*, ci de o principală *te rog*, subînţeleasă din tonul cu care se pronunţă *rămîi* şi *nu pleca* (deci „te rog să rămîi, să nu pleci") ; între *te rog* şi *căci nu se ştie*, se intercalează altă propoziţie subînţeleasă, condiţională : *dacă pleci*, a cărei regentă e nimeni *nu ştie.*

Fiecare fel de subordonate îndeplinește rolul unei părți de propoziție, ceea ce înseamnă că vom găsi patru feluri de subordonate: subiectivă, predicativă, atributivă, completivă. În fapt, propoziția predicativă corespunde numai numelui predicativ, nu întregului predicat nominal, ceea ce înseamnă că prezența elementului verbal în propoziția regentă nu poate fi evitată. E și acesta un semn că predicatul este cea mai importantă parte a propoziției.

Paralelismul aproape complet între propozițiile subordonate și părțile propoziției face ca ceea ce am aflat la sintaxa propoziției să fie în general util și la sintaxa frazei și să ne scutească de expunerea unor amănunte.

S-a văzut că unele regente au mai multe propoziții subordonate; există și subordonate care au mai multe regente: *am cerut și am obținut să nu plece* conține o completivă directă, *să nu plece*, care depinde atît de *am cerut*, cît și de *am obținut*.

Dependentele se introduc prin conjuncții (care pot fi înlocuite prin adverbe și pronume), prin locuțiuni, și pot de asemenea fi atașate direct la regentă (deci juxtapuse). De notat că pronumele *care*, introducind o propoziție atributivă, este în același timp subiect sau complement în această propoziție și este pus în cazul potrivit pentru subiect sau pentru complement.

PROPOZIȚIA SUBIECTIVĂ [1]

195. Joacă rolul de subiect al propoziției regente: *cine cere, nu piere; necazul este că plouă neîncetat.* Se introduce prin pronume relative-interogative sau nehotărîte, prin adverbe sau locuțiuni *(cum, așa cum* etc.), prin conjuncții, în special prin *că*. Pronumele joacă un rol și în subordonată, fie că e subiect, și atunci se pune la nominativ *(s-a făcut ce s-a hotărît)*, sau complement direct, și atunci

[1] Vezi Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, București, 1972.

se pune la acuzativ *(pe cine nu-l lași să moară, nu te lasă să trăiești*, egal cu „cel pe care nu-l lași"), sau altfel de complement, pus tot în acuzativ.

Subiectiva poate avea predicatul la conjunctiv, fără altă conjuncție decît *să (e necesar să venim)* sau cu *ca ... să*, în condițiile arătate la (§ 147).

O observație în legătură cu punctuația: una din cele mai obișnuite greșeli de ortografie la noi este punerea virgulei între subiect și predicat, de exemplu *Capitala țării noastre, este orașul București*, greșeală cu drept cuvînt combătută de manualele normative. Totuși, în cazul subiectivelor introduse prin pronume, cred că ar trebui admisă o excepție (am scris eu însumi mai sus *cine cere, nu piere)*. Într-adevăr, de multe ori între cele două predicate se intercalează complemente care ar putea fi atribuite greșit: *cine pleacă de dimineață ajunge* se poate înțelege și „pleacă de dimineață", și „ajunge de dimineață". Mai mult, chiar verbul propoziției a doua, pus la prezentul indicativ, poate fi înțeles greșit ca infinitiv: *cine poate trece rîul* înseamnă că întrebăm cine poate trece, sau că afirmăm că trece cel care poate? O virgulă înaintea subiectivei rezolvă problema.

PROPOZIȚIA PREDICATIVĂ

196. Ține locul numelui predicativ din propoziția regentă, de exemplu: *hazul este că escrocul a fost păcălit.* Se introduce prin aceleași elemente ca propoziția subiectivă și în general observațiile care au fost făcute pentru subiectivă sînt valabile și pentru predicativă.

PROPOZIȚIA ATRIBUTIVĂ

197. Ține locul unui atribut din propoziția regentă. I se mai zice și *relativă*, pentru că adesea este introdusă printr-un pronume relativ: *să stăpînim durerea care pe om*

supune. După cum alături de atribut există și apoziția, tot așa alături de propoziția atributivă există și propoziția apozitivă. Propozițiile atributive pot fi introduse și prin locuțiuni, prin conjuncții, în special prin *că, dacă: convingerea că vom reuși ne dă putere; întrebarea dacă e bine trebuia pusă de la început.* Pronumele relativ, ca și la subiective, se pune în cazul cerut de rolul pe care-l joacă în propoziția dependentă: *l-am vizitat pe omul căruia îi datorez recunoștință* (în propoziția dependentă, *căruia* este complement indirect, de aceea e pus la dativ).

Pronumele poate fi pus după un substantiv din propoziția dependentă, dacă acesta are înaintea sa o prepoziție: *am ales colectivul în sarcina căruia cade această activitate.* Unii pun, greșit, înainte substantivul, chiar cînd nu are prepoziție: *colectivul, sarcina căruia este ...*

De multe ori atributiva are și o nuanță circumstanțială, de exemplu: *caut un om care să se priceapă la flori* (atributivă și finală); *nu există om care să nu greșească* (atributivă și consecutivă).

După cum atributele servesc unele la identificare și altele la calificare (vezi § 165), tot așa și propozițiile atributive: *e căutat individul care a comis crima* (identificare); *nu e el omul care să se preteze la astfel de fapte* (calificare).

Se pune virgulă înaintea atributivei atunci cînd nota pe care o adaugă nu este indispensabilă pentru înțelegerea comunicării: *am întîlnit un prieten, pe care nu-l văzusem de mult,* dar *am întîlnit pe prietenul pe care nu-l văzusem de mult.*

PROPOZIȚIA APOZITIVĂ

198. Este foarte puțin deosebită de cea atributivă, rolul lor fiind același; diferența apare în primul rînd prin faptul că apozitiva se desparte de regenta ei, de obicei prin două puncte sau printr-o linioară de pauză, de exem-

plu: *mă bucură gîndul că voi revedea localitatea natală* conţine o atributivă, iar *mă bucură un gînd: că voi revedea localitatea natală*, o apozitivă [1]. În cazul acesta apozitiva se introduce prin adverbe care, prin însuşi sensul lor, o identifică, de exemplu *adică, anume* etc. (acestea pot introduce şi apoziţii): *mi-am îndeplinit obligaţia, adică am efectuat lucrarea.*

Ca şi la propoziţia atributivă (vezi § 168), găsim şi la cea apozitivă exemple de dublare a elementului anterior, deci apozitiva stă pe acelaşi plan cu ceea ce precede [2].

COMPLETIVA DIRECTĂ

199. Îndeplineşte faţă de propoziţia regentă rolul pe care, în sînul propoziţiei, l-ar fi jucat un complement direct, deci se ataşează la predicate constituite din verbe tranzitive (uneori şi din interjecţii care pot avea complement direct). Se introduce prin conjuncţii (cel mai adesea prin *că)*, prin pronume interogative-relative (care pot fi puse la dativ sau acuzativ în acelaşi fel ca la atributive sau la subiective), prin adverbe relative-interogative. Cînd predicatul dependentei este la conjunctiv, găsim formula *ca ... să*, în acelaşi fel ca la subiective (§ 195). De exemplu: *arată-i că a greşit; explică-mi care e greşeala; spune-mi cum să fac; spune-i ca pînă mîine să termine.* Şi aici putem găsi exemple de interogative indirecte (vezi § 156): *spune-mi unde te pot revedea.*

Am văzut (§ 87) că un predicat poate avea două complemente directe; tot aşa poate avea un complement direct şi o propoziţie completivă: *învaţă-l ce să facă; îl aştept să vină.* Şi după cum complementul poate fi exprimat de două ori, tot aşa propoziţia completivă poate fi reluată

---

[1] Pentru diferenţierea apozitivei de atributivă se pronunţă şi C. Dimitriu, *Observaţii în legătură cu propoziţia apozitivă*, în An. 1, XVII, 1966, p. 151—163.

[2] Vezi Viorica Florea, *Cu privire la apoziţie*, în LR, XVI, 1967, 2, p. 179—184.

sau anticipată printr-un pronume: *i-am admis pe cîți i-am examinat* sau *pe cîți i-am examinat, i-am admis.*

COMPLETIVA INDIRECTĂ

200. Îndeplinește în cadrul frazei rolul pe care în propoziție îl joacă complementul indirect: *dau cui cere.* Se introduce prin pronume relative-interogative în cazul dativ, prin conjuncțiile *că, să (ca ... să), dacă* și altele, prin adverbe relative-interogative etc.: *mă-ndoiesc dacașa vremuri întru adevăr au stat.*

Verbele care înseamnă „a se teme" au construcții speciale: cînd completiva indirectă care le însoțește e introdusă prin *că*, este tratată ca și cum ar fi optativă, deci, dacă subiectul regentei dorește ca acțiunea din subordonată să se realizeze, această propoziție e negativă, iar dacă subiectul dorește ca acțiunea să nu se realizeze, propoziția subordonată e pozitivă: *mă tem că n-o să plouă* (dar doresc să plouă); *mă tem că o să plouă* (dar doresc să nu plouă). Cînd dependenta e la conjunctiv, fără altă conjuncție decît *să*, situația e diferită: *mă tem să nu plouă* (și doresc să nu plouă), iar o formă fără negație nu se folosește.

Și la indirecte se întîlnește repetarea complementului: *îi dau cui cere* sau *cui cere, îi dau.*

PROPOZIȚIA DE AGENT

201. Este paralelă cu complementul de agent: *textul acesta poate fi înțeles numai de cine l-a scris.* Este introdusă printr-un pronume relativ-interogativ sau nehotărît, precedat de prepoziția *de* (sau *de către*): *măsura e aprobată de către oricine ia cunoștință de ea.*

PROPOZIȚIILE CIRCUMSTANȚIALE. GENERALITĂȚI

202. Fiecare complement circumstanțial are în paralel o propoziție circumstanțială, introdusă prin conjuncții, pronume relative sau nehotărîte, adverbe relative, la care se adaugă diferite locuțiuni.

PROPOZIȚIA DE LOC

203. Arată direcția sau amplasamentul: *să te duci încotro vezi cu ochii; să te duci unde-a înțărcat dracul copiii; vine orideunde îl chemi; l-am căutat unde lucrează.*

PROPOZIȚIA TEMPORALĂ

204. Poate exprima o acțiune simultană cu a regentei *(era pe cînd nu s-a zărit; să batem fierul cît e cald)*, posterioară *(pînă să se facă întuneric, am terminat treaba)*, sau anterioară *(după ce se întunecă, să vii la mine)*. Poate exprima o acțiune care se repetă odată cu regenta *(de cîte ori vin la tine, te găsesc citind)*. În sfîrșit, trebuie notate construcțiile inverse, în care adevărata temporală e regenta, iar ideea principală se găsește în subordonată: *bătea ceasul zece cînd a venit factorul poștal.* Se înțelege că nu e nevoie să precizăm în ce moment bătea ceasul zece, și nici nu o putem face bazîndu-ne pe venirea factorului, ci invers, arătăm că factorul a venit la ora zece.

PROPOZIȚIA CAUZALĂ

205. Arată cauza pentru care se face acțiunea din regentă: *pentru că mă întrebi, am să-ți explic.* Se introduce prin conjuncții: *că, căci, deoarece, fiindcă, întrucît,* prin locu-

ţiuni ca *pentru că, din cauză că, din pricină că, avînd în vedere că, din moment ce*, apoi prin adverbul *cum*. Uneori cauzala nu priveşte regenta exprimată, ci o propoziţie subînţeleasă, de care în fapt depinde regenta : *dă-mi bani pe cal, că sînt sărac* înseamnă „te rog (să-mi dai ...) pentru că sînt sărac".

PROPOZIŢIA FINALĂ

206. Arată scopul în care se îndeplineşte regenta : *mîncăm ca să trăim, nu trăim ca să mîncăm*. Se construieşte cu *să, ca să* (finala e singura propoziţie la care nu e nevoie să fie ceva intercalat între *ca* şi *să)*, ba chiar, mai amplu, *pentru ca să)*, cu *de*, şi, în timpul din urmă din ce în ce mai des, cu formule mai lungi şi mai explicite ca *cu gîndul să, cu intenţia să, cu scopul să*. Modul folosit este conjunctivul, numai după *de* se pune indicativul *(a venit de mi-a spus)* şi, dacă regenta e la imperativ, se pune imperativul şi în finală : *du-te de te culcă* (relaţia între cele două propoziţii este foarte apropiată de copulativă). După cum avem false complemente de scop (§ 178) tot aşa avem şi false propoziţii finale : *a plecat ca să nu se mai întoarcă*. Uneori raportul dintre cele două propoziţii ar putea fi numit adversativ : *a zis că refuză, ca apoi să primească*.

PROPOZIŢIA DE MOD

207. Arată felul în care se realizează regenta : *procedează cum crezi că e mai bine*. Se introduce prin *cum, precum, aşa cum, după cum*, iar în ultimul timp se răspîndeşte formula pleonastică *aşa după cum*. Există şi negative, introduse prin *fără: a primit pedeapsa fără să crîcnească*. Uneori propoziţia modală exprimă cantitatea, fiind introdusă prin *cît, pe cît : n-ai dat cît trebuia* (în regentă apare adesea corelativul *atît)*. Aici intră şi propoziţia de comparaţie,

care poate exprima egalitatea sau inegalitatea: *(fuge) cum fuge dracul de tămîie; mi-ai dat mai mult* (sau *mai puțin*) *decît mi se cuvine.*

PROPOZIȚIA COMPARATIVĂ CONDIȚIONALĂ

208. Este o speță aparte de comparativă: arată cu ce s-ar putea compara acțiunea din regentă, dacă s-ar îndeplini o anumită condiție: *mă privești ca și cînd nu m-ai cunoaște* (de fapt este o condițională ireală: numai dacă nu m-ai cunoaște ar fi cazul să mă privești așa, dar mă cunoști). Se introduce prin *ca și cînd, ca și cum, parcă, de parcă* și se construiește cu condiționalul.

PROPOZIȚIA CONSECUTIVĂ

209. Nu are drept corespondent în cadrul propoziției decît unele aspecte rare ale complementului de mod, dar în frază e bine reprezentată [1]. Arată urmarea acțiunii din regentă: *s-a speriat atît de tare, încît a leșinat.* Se introduce prin *încît, că,* iar în limbajul popular și prin *de.* De obicei are în regentă un corelativ: *atît de, așa de.*

Există consecutive care au și alte nuanțe, de exemplu finale, și unele se construiesc cu conjunctivul, chiar fără altă conjuncție decît semnul conjunctivului, *să: nu sînt prost să mă bag singur în încurcătură* [2].

PROPOZIȚIA INSTRUMENTALĂ

210. Arată prin ce mijloc se realizează acțiunea din regentă: *l-a plătit cu ce pe apă nu curge.* Se introduce prin

---

[1] Vezi Tamara Repina, *Cu privire la structura frazei cu subordonată consecutivă în limba română contemporană,* în SCL, XVI, 1965, 3, p. 341—353.

[2] Vezi Ștefania Popescu, *Propozițiile subordonate consecutive construite cu modul conjunctiv,* în LL, 10, 1965, p. 247—272.

pronume relative sau nehotărîte precedate de prepoziția *cu*, mai rar de prepozițiile *prin, din*. Instrumentala negativă se introduce prin prepoziția *fără* urmată de *să* (deci verbul e la conjunctiv): *înoată fără să dea din mîini.*

PROPOZIȚIA SOCIATIVĂ

211. Arată cine însoțește subiectul sau un complement al propoziției regente: *mă plimb cu cine-mi place; am folosit banii mei, cu ce-am mai adunat de la prieteni.* Se introduce prin pronume relative sau nehotărîte precedate de prepoziția *cu*, iar cînd e negativă, se pune la conjunctiv precedat de *fără: a plecat fără să fie însoțit de cineva.* Adesea e greu de delimitat propoziția sociativă de cea instrumentală și ambele se pot confunda uneori cu cea modală.

PROPOZIȚIA DE RELAȚIE

212. Arată la ce se limitează sau la ce se extinde acțiunea regentei: *în ce privește îndeplinirea planului anual, să nu ai nici o grijă; pentru cine vine aici întîia oară, peisajul e uimitor.* Se introduce prin pronume relative sau nehotărîte, precedate de prepoziția *pentru* (acest tip se poate confunda uneori cu propoziția completivă indirectă), sau prin expresii de felul lui *în ce privește.* Găsim și aici construcții oarecum inverse: *dacă norii deși se duc ... e ca aminte să-mi aduc de tine* (adevărata regentă este prima: „norii se duc pentru ca eu să-mi amintesc").

PROPOZIȚIA CONDIȚIONALĂ

213. Arată cu ce condiție se realizează acțiunea din regentă: *dacă-ți dai osteneală, vei reuși.* Se introduce prin conjuncțiile *dacă, de*, prin locuțiuni ca *în cazul că, în cazul cînd, cu condiția să* etc.; de asemenea cu conjunctivul fără

altă conjuncție decît *să*: *să-l văd venind, aș mai trăi o viață*, sau prin simpla juxtapunere: *îți place, ți-l dau*. Uneori condiționala ar putea fi luată drept temporală: *cînd aș ști că proiectul e bun, l-aș adopta bucuros*. Propoziția condițională poate fi prezentată ca realizabilă, sau ca ireală (în acest din urmă caz nici regenta nu se îndeplinește): *dacă plouă la timp, recolta va fi bună*: *dacă am fi trăit acum zece mii de ani, am fi fost sălbatici*. Propoziția condițională realizabilă are verbul la indicativ, la conjunctiv prezent sau la condițional prezent, iar cea ireală, la conjunctiv trecut, la condițional trecut și adesea la imperfectul indicativ: a. *dacă știu că vii, te aștept*: *să știu că vii, te-aș aștepta*; *dacă aș ști că vii, te-aș aștepta*; b. *dacă știam că vii, te-aș fi așteptat*; *să fi știut că vii, te-aș fi așteptat*; *dacă aș fi știut că vii, te-aș fi așteptat*. Imperfectul indicativ se poate pune în ambele propoziții, sau numai într-una din ele: *dacă știam, te așteptam*; *dacă aș fi știut, te așteptam*; *dacă știam, te-aș fi așteptat*.

PROPOZIȚIA CONCESIVĂ

214. Arată o acțiune care se opune fără succes realizării regentei: *deși nu-i decît femeie, e totuși altfel, nu știu cum*. Unele concesive sînt reale, altele ipotetice: *deși pleci abia acum, vei ajunge la timp*; *și dacă ai pleca abia acum, ai ajunge la timp*. Primele se introduc prin *deși*, *cu toate că*, *măcar că*, *chit că*, *(chiar) dacă* (*dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau*); cele din urmă se introduc prin pronume nehotărîte și prin adverbe: *oricît*, *oricînd*, *orice* etc. În general însă distincția o stabilește modul la care e pus predicatul: indicativul pentru reale și condiționalul pentru ipotetice. Există și concesive juxtapuse, cu verbul la conjunctiv: *să știu bine că mor și nu cedez*.

PROPOZIȚIA OPOZIȚIONALĂ

215. Este cea care se opune regentei, nu numaidecît în ce priveşte predicatul, ci şi oricare altă parte a propoziţiei : *în loc să mă feliciți, mă mustri ; eu sufăr de frig, pe cînd tu suferi de căldură.* Se introduce prin locuţiuni ca *în loc să, pe cînd.* Ambele propoziții pot exprima fapte reale *(pe cînd eu mă plictisesc, tu te amuzi)*, sau numai regenta *(în loc să te superi, faci haz).* Uneori regenta conţine un comparativ care accentuează raportul opozițional *: în loc să stai să te uiți, mai bine ajută-mă.*

PROPOZIȚIA CUMULATIVĂ

216. Arată ceva ce se adaugă la ideea din regentă *: pe lîngă că e incapabil, mai e şi obraznic.* Se introduce prin locuţiuni ca *pe lîngă că, după ce (că), lasă că,* iar în regentă se găsesc de obicei corelative ca *apoi, (mai) şi.*

PROPOZIȚIA DE EXCEPȚIE

217. Exprimă o excepţie pozitivă la ideea din regentă, care conţine o negaţie (mult mai rar invers) : *n-avem nimic de făcut, decît să privim.* Se introduce prin *decît, în afară că* şi altele similare [1].

PROPOZIȚIA PREDICATIVĂ SUPLIMENTARĂ

218. Joacă în frază rolul pe care în propoziţie îl are elementul predicativ suplimentar, deci contribuie la formarea predicatului : *a ajuns cum a dorit.* Se introduce prin adverbul *cum* sau prin alte cuvinte cu înţeles similar.

---

[1] Vezi D. Bejan, *Observații asupra propoziției de excepție,* în CL, XIV, 1969, p. 91—94.

VORBIREA INDIRECTĂ

219. De obicei fiecare om vorbeşte aşa cum gîndeşte el însuşi, iar cînd repetă lucruri spuse de alţii, le trece prin mintea sa şi le prezintă ca şi cum le-ar fi gîndit el. Aceasta este vorbirea *directă*. Vorbitorul poate începe expunerea cu o propoziţie în care arată că cele ce urmează au fost auzite de la altul, dar mai departe frazele nu se deosebesc de felul în care ar fi fost organizate dacă ar fi exprimat ideile proprii ale vorbitorului. Eventual cele repetate pot fi reproduse exact în forma în care au fost auzite şi atunci sînt puse între ghilimele : *mi-a spus „dă-mi o mînă de ajutor"*. Dar mai există şi aşa-numita *vorbire indirectă*, sau *stilul indirect*, în care vorbele altcuiva sînt reproduse sub dependenţa unui verb de declaraţie (acesta putînd fi uneori subînţeles), şi constituie astfel ceva foarte apropiat de propoziţiile completive directe. În cazul acesta nu se mai pun ghilimele : *mi-a spus că se duce la gară*.

În vorbirea indirectă, cel care a rostit întîi fraza nu mai e persoana 1, ci a 3-a ; dacă cel care o reproduce este pomenit în frază, el devine persoana 1 : *mi-a spus că, dacă îl ajut, îmi va fi recunoscător*. Vocativul şi imperativul, care ambele se adresează direct unui participant la acţiune, nu pot fi folosite în vorbirea indirectă, astfel că ceea ce în vorbirea directă a fost *Ioane, fă-mi loc să trec* devine în vorbirea indirectă *i-a spus lui Ion să-i facă loc să treacă*.

Cel care reproduce relatarea poate arăta că nu garantează pentru autenticitatea faptelor sau chiar că se îndoieşte de cele relatate, că le crede mincinoase. Pentru aceasta înlocuieşte indicativul cu condiţionalul, astfel că, în loc de *mi-a spus „am fost bolnav"*, se ajunge la *mi-a spus că ar fi fost bolnav*.

Cînd acţiunea relatată are predicatul la conjunctiv, nu se mai poate marca prin forma verbului rezerva celui care o reproduce. Pentru a se desolidariza totuşi de cele spuse, vorbitorul pune uneori la condiţional verbul de declaraţie : *a venit Ion la mine şi mi-ar fi spus să mă păzesc*. Este evident că Ion a spus într-adevăr aceasta, dar cel

care relatează nu e convins că trebuie să se păzească. Acest fel de exprimare nu poate trece drept corect.

STILUL INDIRECT LIBER[1]

220. În textele literare întîlnim pasaje, uneori numai cuvinte izolate, care, deşi nu sînt în dialog şi nici nu depind de un verb de declaraţie (deci nu corespund definiţiei vorbirii indirecte), aparţin totuşi în mod vizibil nu autorului, ci personajelor : *moşul nu mănîncă fructe verzi, fiindcă-i cauzează.* Avem de-a face cu o relatare făcută de autor, care ştie că *a cauza* are nevoie de un complement direct, dar imită aici modul de exprimare al personajului său. Acest fel de exprimare se numeşte stil indirect liber. Cuvintele în cauză pot fi puse între ghilimele, ceea ce le apropie de stilul direct.

CORESPONDENŢA TIMPURILOR

221. În unele limbi, de exemplu în latină, timpul la care se pune un verb într-o propoziţie dependentă este strict reglementat nu atît în raport cu momentul cînd se petrece acţiunea, cît în raport cu timpul verbului din propoziţia regentă. Chiar in franceză mai găsim unele reguli rigide, de exemplu, traducînd din româneşte fraza *mi-a spus că pleacă,* nu putem pune ultimul verb la prezent, ca în româneşte, ci e obligator imperfectul. Necunoaşterea acestei diferenţe duce la greşeli grave : într-o traducere din franţuzeşte se citează o frază rostită de un patriot francez : *A spus că francezii erau bravi,* de unde s-ar putea înţelege că nu mai sînt astăzi, contrar părerii vorbitorului.

În româneşte regulile sînt mult mai puţin rigide, timpurile sînt în general cele stabilite prin definiţiile date la morfologie, iar utilizarea unui timp sau a altuia este indi-

---

[1] Vezi I. Rizescu, *Un tip de vorbire indirectă liberă,* în LR, XIV, 1965, 6, p. 647–650.

cată de data și de felul acțiunii. De aceea cîteva cuvinte vor fi suficiente în acest capitol.

După un verb la trecut în regentă, se poate pune în dependentă prezentul, pentru a se arăta că momentul și mai ales durata propoziției a doua nu sînt strict identice cu ale regentei : *mi-a explicat că pămîntul se învîrtește.* De multe ori trecutul în regentă e suficient pentru a situa acțiunea din dependentă și aceasta, deși a avut loc în trecut, poate fi pusă la prezent, timp oarecum indiferent : *mă uitam cum plouă ; am văzut cum se răstoarnă căruța.* Se pune în dependentă un timp trecut cînd ținem să accentuăm că acțiunea a încetat : *am aflat că era bolnav* (dar nu mai e) ; tot așa se spune *mă uitam cum ploua, am văzut cum se răsturna căruța* sau *am văzut cum s-a răsturnat.*

Un mijloc mai complicat de a stabili corespondența timpurilor este întrebuințarea conjugării perifrastice, în condițiile care au fost prezentate la § 104.

ELEMENTE DE ORGANIZARE. GENERALITĂȚI

222. Urmează o serie de fapte care privesc organizarea exprimării : suprimarea sau adăugarea unor elemente, ordinea cuvintelor, semnele grafice. Deoarece adesea vor fi discutate probleme care se întîlnesc deopotrivă în cadrul propozițiilor și al frazelor, le-am grupat după sintaxa propoziției și a frazei.

ELIPSA

223. Este suprimarea din propoziție sau din frază a unei părți a cărei lipsă poate fi ușor suplinită mulțumită contextului. Prin aceasta se realizează o economie de energie, la vorbitor și la ascultător, dar în același timp se obține un plus de expresivitate. Fiind grăbiți să trecem la acțiune, scurtăm vorba și spunem : *acum, la treabă!* (subînțeles :

porniți!). Adesea elipsa e posibilă pentru că cuvintele neexprimate se leagă oarecum automat de cele exprimate, de exemplu *stau pe Moșilor* (se subînțelege *strada*, fără care genitivul e de neînțeles). Acum cîteva decenii bucureștenii se *plimbau pe cale* (era clar că era vorba de Calea Victoriei). Uneori, prin faptul că ascultătorul găsește singur completarea și capătă astfel impresia că a contribuit și el la organizarea frazei, poate să se lase mai ușor convins de ceea ce i se spune.

Elipsa poate fi cauzată de dorința de a nu pronunța cuvinte necuviincioase sau aducătoare de primejdii: *luate-ar* (subînțeles *dracul)*.

Dacă elipsa este foarte des repetată, cuvintele menținute își pot schimba înțelesul, preluîndu-l pe al celor absente: *roșii, vinete* înseamnă „pătlăgele roșii", „pătlăgele vinete", iar *bună ziua* e în loc de „doresc să-ți fie bună ziua", fără să mai simțim că lipsește ceva. Cum se vede din ultimul exemplu, elipsa poate afecta o propoziție și chiar o frază; alte exemple: *n-am cînd, n-am cum* (se subînțelege „să fac cutare acțiune").

NEREPETAREA PREPOZIȚIILOR

224. Este în momentul de față foarte vie tendința de a nu repeta o prepoziție atunci cînd introduce două complemente coordonate între ele. În loc de *a fost primit cu pîine și cu sare*, se zice curent și de multă vreme *a fost primit cu pîine și sare*. Astăzi apar numeroase alte exemple care constituie inovații [1].

De fapt fenomenul ni se pare normal cînd e vorba de conjuncții: zicem *după ce am primit scrisoarea și am citit-o*, nu *după ce am primit-o și după ce am citit-o*. Este o economie foarte bine venită.

---

[1] Vezi Ioana Diaconescu-Prioteasa, *Evitarea repetării prepozițiilo în coordonare*, în SCL, XIX, 1968, 5, p. 473—491.

SUSPENSIA

225. Nu este acelaşi lucru cu elipsa, deşi rezultatul e tot suprimarea unei părţi de frază, în cazul de faţă a sfîrşitului frazei. Fie că vorbitorul nu găseşte imediat şirul gîndurilor sau cuvintele cu care să le exprime, şi pentru aceasta se opreşte să se gîndească, fie că vrea să provoace nerăbdarea ascultătorului, pe care îl interesează continuarea, el se opreşte în mijlocul frazei : *am fost la* ... (cum îi zice?) ; *te previn că* ... Suspensia poate cuprinde şi o ameninţare : *am să te* ... (bineînţeles, trebuie adoptat şi tonul potrivit).

REPETIŢIA

226. Dacă elipsa aduce economie, repetiţia înseamnă, în principiu, risipă, întrucît o idee este exprimată de două ori. De obicei însă la bază este dorinţa de expresivitate : prin insistenţa asupra unei părţi a comunicării se atrage atenţia asupra ei. Astfel repetiţia este adesea echivalentă cu superlativul : în loc să zicem *te rog foarte mult*, zicem *te rog mult, mult*, cu eficacitate sporită. Termenul repetat poate să nu fie reprodus exact în ce priveşte forma, de exemplu un substantiv în nominativ sau acuzativ poate fi pus a doua oară în genitiv plural *(cîntarea cîntărilor, răul răilor)*, un adjectiv poate fi repetat sub forma unui diminutiv *(gol-goluţ)*, un substantiv sub forma unui adverb *(cîine-cîineşte ;* de fapt aici adverbul este punctul de plecare al formulei). Se pot repeta propoziţii, eventual nu în forma lor completă : *dacă văzu şi văzu* ... ; *vai de mine şi de mine.*

Cu ajutorul repetiţiei se exprimă intensitatea, cantitatea mare, calitatea înaltă, durata îndelungată şi aşa mai departe. În general procedeul serveşte la exprimarea afectivităţii.

O sursă asemănătoare de risipă este pleonasmul : exprimarea de două ori a aceleiaşi idei, cînd o singură dată ar fi fost de ajuns. De exemplu : *a revenit din nou* (cîteodată şi *a revenit din nou iarăşi)*. Se pot găsi două explicaţii :

vorbitorul nu cunoaşte exact valoarea unui cuvînt, de aceea adaugă altul pe care îl stăpîneşte (de exemplu *avansați înainte, prefer mai bine)*, sau ţine să sublinieze ideea (de exemplu zice o *babă bătrînă)*, oarecum ca o repetiţie (ar putea zice, fără greşeală, *bătrînă, bătrînă)*. Pleonasmul este una dintre greşelile asupra cărora o mare parte a publicului îşi îndreaptă atenţia (astfel *avansați înainte* nu se mai aude, cel puţin în Bucureşti), dar nu este nici pe departe cea mai gravă.

TAUTOLOGIA

227. Se numeşte aşa o propoziţie în care acelaşi cuvînt este subiect şi nume predicativ, sau o frază în care o propoziţie dependentă o repetă pe cea regentă : *casa-i casă, masa-i masă ; reușește cine reușește*. Verbul poate fi subînţeles : *copilul, copil*. Adesea partea întîi este un complement de relaţie : *de văzut te-am văzut*. În aparenţă este o risipă de cuvinte, dar în fond, prin faptul că a doua oară cuvîntul joacă alt rol în propoziţie, sau propoziţia joacă alt rol în frază, elementul repetat aduce ceva nou sau presupune o concluzie : *copilul e copil* înseamnă „nu te poţi aştepta din partea lui la o comportare de adult''. Adesea urmează o adversativă : *de văzut l-am văzut* (dar nu l-am cunoscut) ; *de muncit muncește* (dar nu se văd rezultatele). A doua propoziţie poate constitui o secundară de aproape orice tip, de exemplu o finală : *vorbește ca să vorbească* (nu are nimic de spus) ; o cauzală : *plec fiindcă plec* (nu vreau să-ţi comunic motivele) etc.

ANACOLUTUL

228. Înseamnă „lipsă de şir'' şi constituie de fapt o greşeală de gramatică. Fraza începe cu o construcţie care e dusă numai pînă la jumătate, iar sfîrşitul frazei aparţine altei construcţii, eventual lipsite de început : *atunci tu, numai-*

decît, a venit frate-tu și te-a luat cu el; subiectul *tu* a rămas fără predicat. Alt exemplu: *cine o fi făcut asta, eu nu cred că e bine;* prima propoziție, subiectivă, nu are o principală căreia să-i fie subordonată; a treia propoziție *(e bine)* nu are subiect. Mai greu de analizat e tipul *complimente pe cine vezi.* În vorbirea neîngrijită, anacolutul e un fenomen frecvent.

CONSTRUCȚIILE INCIDENTE

229. E vorba de elemente intercalate în corpul unei fraze, fără a face parte organic din ea, deși contribuie la înțelesul ideilor exprimate. De obicei aceste elemente, care pot constitui și propoziții sau chiar fraze, se despart de rest prin pauze sau prin paranteze: *n-aș crede (zic eu în gîndul meu) că e așa cum spune; atunci o schijă de obuz, trăsnind — mînca-o-ar focul — rătează capul lui Cobuz*[1].

CUVINTE DE UMPLUTURĂ

230. Sînt acelea de care nu e nevoie pentru înțelegerea ideilor exprimate: fie că vorbitorul nu-și găsește imediat cuvîntul potrivit pentru a continua fraza și umple timpul de așteptare cu sunete inutile pentru comunicare (eventual ca să nu se creadă că a isprăvit ce a avut de spus), fie că are un „tic”, pronunță la tot pasul un cuvînt fără nici o valoare de conținut: *m-am întîlnit cu ... ăsta, cum îi zice? cu Mihai; atuncea, auzi, se duce la primărie, auzi, și spune, auzi ...* Aici se clasează și sunetele lipsite de înțeles *ă, ă,* sau *î, î,* pe care le scoate cel care nu găsește repede continuarea frazei.

---

[1] Vezi I. Mațiu, *Construcțiile incidente și valoarea lor în româna contemporană,* în AUT, II, 1964, p. 241—254.

ORDINEA CUVINTELOR

231. În limbile cu flexiune nominală bogată, ordinea cuvintelor este relativ liberă, în sensul că aproape oricare cuvînt poate ocupa aproape orice loc în frază, pentru că rolul lui sintactic este indicat de desinențe. Prin plasarea unor cuvinte la începutul sau la sfîrșitul frazei, se atrage atenția asupra lor în mod special, e ca și cînd ar fi puternic accentuate. Scriitorii pot scoate efecte din alăturarea unor cuvinte care nu au între ele o legătură sintactică directă, de exemplu poetul latin Virgiliu, în descrierea unei furtuni, spune pentru „(vînturile) rostogolesc spre țărm valuri mari”, *uastos uolvunt ad litora fluctus*, cuvînt cu cuvînt „vaste rostogolesc spre țărm valuri”, ceea ce îi permite să creeze o aliterație *(uastos uolvunt)* și să facă astfel sensibil vîjîitul valurilor purtate de vînt. În limbile lipsite de flexiune, ordinea cuvintelor este fixă, deoarece ea singură determină rolul în frază al fiecărui element de vocabular.

Româna, din acest punct de vedere, ocupă o poziție mijlocie: păstrarea unui rudiment de flexiune nominală îi permite o relativă libertate. În oarecare măsură ajută la aceasta și folosirea prepoziției *pe* înaintea unor complemente directe. Zicem *unchiul îl vede pe tata*, sau, dacă vrem, *pe tata îl vede unchiul*, fără să se nască vreo îndoială cu privire la subiectul și la complementul direct al propoziției. Dar dacă zicem *pisica vede cîinele* sau *cîinele vede pisica*, am exprimat două lucruri diferite. În „Scînteia Tineretului” (8. XI. 1972, p. 6, col. 4–5) citim de două ori *o baie prelungită de soare*, de unde s-ar putea înțelege că soarele a prelungit baia. Se putea spune mai clar *o baie de soare prelungită:* avînd în vedere că *prelungită* se acordă în gen cu *baie* și nu se acordă cu *soare*, e limpede că baia de soare e prelungită, nu soarele.

În principiu, subiectul se pune la începutul propoziției, iar predicatul urmează imediat sau după alte cuvinte: *baba înfulecă la sarmale:* dacă vrem să subliniem verbul, intervertim ordinea și zicem *înfulecă baba la sarmale*. Adesea în propozițiile interogative se pune predicatul

înaintea subiectului : *are el atîția bani?* Atributul se pune în general în urma substantivului (iar apoziția întotdeauna în urmă). Atributul adjectival, în limba vorbită, se pune în principiu în urma substantivului : *strînge bani albi pentru zile negre.* În limba tradițională, numai adjectivele cu puternică coloratură afectivă se pun înaintea substantivelor : *fericit muritor, săracul moșneag, bietul om, bună treabă!* Unele adjective de acest fel sînt în mod obișnuit prepuse substantivelor, astfel că se ajunge ca ordinea inversă să aibă mai mult efect, de exemplu *mamă dragă* e mai colorat decît *dragă mamă.* În textele vechi, traduse, se păstrează uneori topica din original, cu adjectivul înaintea substantivului, dar desigur formula nu era întrebuințată în vorbire.

În limba literară actuală, adjectivul este adesea pus înaintea substantivului : *o interesantă expunere; un neplăcut aspect.* Modelul l-a furnizat în general franceza ; ca și în franțuzește, unele adjective capătă un înțeles lexical deosebit cînd sînt puse înaintea substantivului : *o casă nouă* este una zidită acum, pe cînd *o nouă casă* este una în plus, care poate să fi fost construită și mai demult ; *o bucată bună* este una gustoasă, iar *o bună bucată* este una mare. În principiu, cu cît adjectivul e mai lung și substantivul mai scurt, cu atît ne vine mai greu să punem adjectivul înainte. Zicem astfel *un bun principiu,* dar nu *un indiferent tip.*

Foarte adesea între adjectivul prepus și cel postpus se creează o diferență de valoare gramaticală : primul califică, iar al doilea determină. Astfel cînd zicem *o mică cutie,* ne referim la una care are, între alte însușiri, pe aceea, neesențială, de a fi de dimensiuni reduse, pe cînd, dacă zicem *o cutie mică* se înțelege că există două categorii, una mare și una mică, iar noi ne referim la cea de-a doua. Cînd am citit într-un ziar titlul *Declarațiile importante ale d-lui X,* am înțeles că s-au făcut mai multe declarații iar ziarul le prezintă numai pe cele importante. Dacă s-ar fi scris *importantele declarații,* se exprima mai clar ideea. Pe linia prepunerii adjectivului s-a mers mai departe

în română decît în franceză ; de exemplu, în ultima vreme, în presa noastră, apare foarte adesea adjectivul *modern* pus înaintea substantivului : *moderna uzină, o modernă secție, un modern hotel*, pe cînd în franțuzește acest adjectiv nu s-ar putea pune decît în urma substantivului.

Dar adjectivele vechi în limbă se pun mai anevoie înaintea substantivului : nu putem zice *grasa vacă* sau *negrul cîine*.

Superlativul se pune mult mai ușor înainte : *cea mai grasă vacă;* la aceasta ajută și articolul *cel* sau *o:* nu zicem *foarte marea bucurie*, dar se poate spune *cea mai mare bucurie, o foarte mare bucurie.* Prepunerea mai frecventă a superlativului se explică prin valoarea lui afectivă.

Pe de altă parte, se semnalează greșeli de traducere, de exemplu titlul unei cărți este în rusește *Belaia berëza* și a fost redat în românește prin *Mesteacănul alb.* Cum nu există mesteceni de altă culoare decît albă, adjectivul nu poate fi decît calificativ și deci ar fi trebuit pus înaintea substantivului. Dar *albul* nu pare o calificare interesantă, de aceea soluția bună ar fi fost să fie pur și simplu lăsat la o parte adjectivul și să se fi pus titlul *Mesteacănul* [1].

Titlul romanului francez *Les rois maudits* a fost bine tradus *Regii blestemați*, fiind vorba de o anumită categorie de regi. Dacă s-ar fi zis *Blestemații regi*, atunci întreaga tagmă ar fi fost caracterizată prin adjectiv.

În mod curios găsim o ordine fixă la *bună dimineața, bună ziua, bună seara* pe de o parte, și *noapte bună* pe de altă parte (regional apare și *ziua bună, seara bună).*

Altă curiozitate : cu nume de anotimpuri, adjectivul pronominal *astă* se poate pune și înainte și după, dar cu valori deosebite : *astă vară* înseamnă „în vara trecută", iar *vara asta* este cea în curs. Aceeași este situația cu *noapte*, pe cînd la *zi* lucrurile stau altfel : *astăzi* este ziua în curs, iar *ziua asta* nu se folosește pentru a preciza momentul.

În general atributul trebuie pus imediat în apropierea substantivului. Atributul adjectival, distanțat

---

[1] Vezi Angela Vasiliu, în *Cum vorbim*, I, 1949, nr. 8, p. 17–18.

de substantivul său, ar putea fi legat greşit de alt substantiv : dacă, în loc de *un cal negru aleargă pe cîmp*, am zice *un cal aleargă pe cîmp negru*, s-ar înţelege că adjectivul se referă la *cîmp*, nu la *cal*. Avînd în vedere că adjectivul nu are forme cazuale cînd nu e articulat, confuzia s-ar putea naşte şi dacă substantivul ar fi la genitiv sau la dativ : *stăpînul tînăr al calului* e altceva decît *stăpînul calului tînăr*.

Atributul în genitiv poate fi pus înaintea substantivului, în stilul arhaizant şi în poezie : *al doamnei vaci fiu*. Un copil, citind versul lui Bolintineanu : *eu sînt, a mea mamă, fiul tău iubit*, întreba cu mirare cum poate cineva să fie propria sa mamă ! Dar pericolul ar fi rămas şi dacă se punea atributul în urma substantivului. În orice caz, şi atributul în genitiv trebuie pus în imediata vecinătate a substantivului determinat.

O situaţie aparte ne întîmpină la complementul indirect pe care trebuie să avem grijă să-l punem înaintea complementului direct articulat cu articolul hotărît : dacă punem în urmă complementul indirect, riscăm să fie luat drept atribut în genitiv. De exemplu trebuie să zicem *daţi moşului pantofii*, pentru că dacă zicem *daţi pantofii moşului*, se poate înţelege că pantofii sînt ai moşului şi propunem să fie daţi altcuiva.

În limba mai veche şi, pînă azi, în poezie şi în unele graiuri regionale, la verbele compuse auxiliarul poate fi pus în rîndul al doilea : *Albert, craiul Leliiei, făcut-a un vis mare ; veni-vor mulţi să spună-n versuri*. În imprecaţii, acest uzaj rămîne intact : *lua-te-ar dracul*.

PUNCTUAŢIA

232. Ceea ce în vorbire se marchează prin intonaţii, prin pauze, este redat în scriere prin semne de punctuaţie.

Punctul este semnul că s-a isprăvit un enunţ (o frază sau o propoziţie independentă). Se pune şi la sfîrşitul cuvintelor prescurtate : *tov.* pentru *tovarăşul*.

Semnul întrebării se pune la sfîrşitul enunţurilor interogative : *cîţi aţi fost?*

Semnul exclamării (sau *al mirării)*, la sfîrşitul enunţurilor exclamative : *vai, ce păcat!* Uneori se pune între paranteze semnul exclamării pentru a sublinia ceva neaşteptat, mai ales cînd se reproduce o idee a altcuiva : *un om primitiv e cel care îşi primeşte bine oaspeţii (!)*. Dacă semnul întrebării sau al mirării e pus în mijlocul frazei, poate fi urmat de virgulă. La sfîrşitul frazei, cele două semne ţin loc de punct (numai cînd sînt între paranteze se pune pe urmă punct, aşa cum s-a făcut în exemplul de mai sus).

Virgula se pune între părţi de propoziţie de acelaşi fel, nelegate prin conjuncţii, iar uneori şi cînd sînt legate prin conjuncţii, dacă vrem să insistăm asupra diferenţierii. Se pune virgulă în locul predicatului cînd acesta e subînţeles pentru că a fost exprimat ceva mai înainte : *acele zile... tu le-ai uitat, eu însă, nu* (complet ar fi *eu însă nu le-am uitat*, fără virgulă). Se pune între virgule vocativul : *acuma, Ioane, să te ocupi de cai.*

Se despart adesea prin virgulă complementele puse la începutul propoziţiei : *săptămîna trecută, am fost la Cluj ; în cazul acesta, nu mă amestec.* Totuşi, dacă accentul principal stă pe complinire, nu se pune virgulă : *săptămîna trecută am fost la Cluj* (nu săptămîna aceasta) ; *în cazul acesta nu mă amestec* (nu şi în altele).

Se face în mod curent greşeala de a se despărţi prin virgulă subiectul de predicat sau predicatul de complementul direct. Virgula e pusă corect numai în cazul cînd între subiect şi predicat, între predicat şi complementul direct este ceva intercalat, dar atunci se pune virgulă şi la sfîrşitul intercalării : *prietenul meu, care mă cunoaşte bine, a depus mărturie în favoarea mea ; am menajat, pe cît am putut, sentimentele văduvei.*

În privinţa despărţirii prin virgulă a apoziţiei, cf. § 168 ; vezi şi propoziţiile atributive, § 197.

În frază, propozițiile coordonate juxtapuse se despart prin virgulă, căci altfel nu se știe unde se termină una și unde începe cealaltă. Și în fața unor conjuncții *(iar, ci, dar, ori, sau, nici)* se poate pune o virgulă pentru a marca despărțirea. Nu se despart prin virgulă subiectivele și completivele directe (o excepție a fost propusă la § 195). Atributivele se comportă ca atributele (§ 197). Circumstanțialele care preced principala se despart de obicei prin virgulă, în aceleași condiții ca la complemente (deoarece principala nu începe cu o conjuncție, nu se vede ușor unde se termină dependenta) : *cînd ești liber, treci pe la mine; cînd ești liber treci pe la mine* (nu cînd ești ocupat). Nu se despart prin virgulă finalele introduse prin *de*. Se despart totdeauna concesivele.

Se dă adesea regula că nu se pune virgulă înainte de *și*. Această regulă nu e tocmai corectă. În primul rînd trebuie ținut seamă că *și* poate fi adverb, și atunci se desparte : *a căutat, și de data aceasta, să fie primul.* Dar chiar cînd e conjuncție se poate pune virgulă înainte, de exemplu cînd e repetat : *a pierdut și banii, și timpul;* apoi, cînd e urmat de o intercalare, aceasta se pune între virgule : *a venit aseară și, ca de obicei, m-a vizitat.* Am scris mai sus : *poate fi adverb, și atunci se desparte;* dacă nu puneam virgulă înainte de *și*, cititorul ar fi legat pe *și atunci* de *poate fi adverb.*

Punctul și virgula e un semn de despărțire mai puțin tranșant decît punctul, dar mai categoric decît virgula. Se întrebuințează punctul sau punctul și virgula după cum dorește cel care scrie. Bineînțeles, la sfîrșitul unei comunicări nu se poate pune punct și virgulă.

Prin *două puncte* se introduce o enumerare, uneori o apoziție, iar după un verb de declarație, vorbirea directă.

Semnele citării (sau *ghilimelele)* încadrează un enunț reprodus în vorbirea directă, de multe ori și un titlu citat; se mai folosesc cînd vrem să subliniem că o formulare nu aparține celui care scrie : *zicea că nu e voie să „tramversezi”.*

Linia de dialog (sau *pauza)* se pune înaintea textului reprodus după fiecare vorbitor; între două linii de pauză se pun pasajele intercalate (vezi § 229). O linie mai scurtă, numită *cratimă*, leagă elementele enclitice de cuvîntul precedent și se mai folosește atunci cînd e citat numai un fragment dintr-un cuvînt (se pune cratima înainte sau după, după cum lipsește începutul sau sfîrșitul: *micro-* și *macrocosm; cuvinte terminate în -ment).* De asemenea marchează faptul că un cuvînt nu s-a terminat odată cu rîndul, ci continuă în rîndul următor. O greșeală foarte curentă astăzi este notarea a două numere cu prepoziție înaintea primului și cu cratimă sau cu pauză înaintea celui de-al doilea: *deschis de la 3—7* sau *orele de birou între 7—15.* Și pentru că se scrie așa, unii au ajuns să și pronunțe fără o a doua prepoziție sau fără o conjuncție. Corect este *de la 3 la 7, între 7 și 15.* Dovada greșelii vom avea-o imediat ce vom pune în locul numerelor substantive sau pronume: *de la București la Ploiești, între mine și tine.* În scris se poate totuși prescurta, dar suprimîndu-se și prima prepoziție: *deschis 3—7, orele de birou 7—15,* fără să se și pronunțe așa.

O regulă mai veche prescria întrebuințarea *apostrofului* peste tot unde e suprimată o vocală. Îndreptarul ortografic actual recomandă ca acolo unde sînt legate într-o silabă elemente din două cuvinte să se pună cratimă, deci *las-o, într-un,* nu *las'o, într'un,* cum se scria în trecut. Apostroful rămîne numai acolo unde suprimarea unei vocale nu provoacă legarea a două cuvinte: *pîn'la, cin'te crede.* În ce privește folosirea apostrofului la numerale, vezi § 51.

Parantezele cuprind între ele un amănunt al comunicării pe care l-am putea eventual elimina sau plasa în altă parte (într-o notă sau într-un pasaj separat). Un exemplu se găsește chiar în fraza precedentă. Cînd între paranteze se pune o frază întreagă (începută, normal, cu literă majusculă), punctul trebuie pus înaintea parantezei de închidere. Unii au obiceiul, greșit, de a pune între paranteze un frag-

ment de text care trebuie suprimat la citire. E normal ca un asemenea fragment să fie şters.

Punctele de suspensie marchează o întrerupere a expunerii, fie că vorbitorul nu şi-a găsit imediat cuvintele, fie că a vrut să facă aşteptată continuarea sau că a dorit să sublinieze un efect oratoric.

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE

233. În cîteva cuvinte voi încerca să rezum fenomenele caracteristice pentru evoluția limbii române în ultima vreme. Mulțumită revoluției culturale și perfecționării mijloacelor de comunicare, limba română se unifică rapid pe scară națională, prin eliminarea trăsăturilor specifice diverselor graiuri. Flexiunea se simplifică mereu, în special cea nominală; acolo unde o categorie era marcată prin mai multe semne (desinențe, alternanțe vocalice și consonantice) se merge ferm spre simplificare, păstrîndu-se o singură marcă (este aproape complet părăsită iotacizarea la verbe). În același timp se întărește caracterul analitic al flexiunii nominale, prin folosirea de prepoziții și articole în loc de desinențe. Se reduce mereu întrebuințarea vocativului, scade procentul substantivelor neutre. Verbele noi sînt în proporție covîrșitoare de conjugarea I; se reîntărește infinitivul, se dezvoltă construcțiile pasive. Se creează numeroase locuțiuni prepoziționale și conjuncționale, cuprinzînd adesea un substantiv care precizează natura raportului de marcat. Se dezvoltă prepunerea adjectivului la substantiv, cu nuanțe speciale. În general se întărește caracterul romanic al românei.

234. PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE

An. I. : „Anuar de lingvistică şi istorie literară", Iaşi.

AUI : „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza»", seria filologie, Iaşi.

AUT : „Analele Universităţii din Timişoara", secţia ştiinţe filologice.

CL : „Cercetări de lingvistică", Cluj.

ELS : *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, 1967.

LL : *Limbă şi literatură* (Societatea de ştiinţe filologice din Republica Socialistă România), Bucureşti.

LR : „Limba română", Bucureşti.

Om. Rosetti : *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, 1966.

RRLi : „Revue Roumaine de Linguistique", Bucureşti.

SCL : „Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti.

SMFC : *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, Bucureşti.

StUBB : „Studia Universitatis «Babeş-Bolyai»", Cluj.

TABLA DE MATERII

IV.

SINTAXA

Redactor: ECATERINA IONAŞCU
Tehnoredactor: PETRE BRUMĂ

Bun de tipar 10.03.1973. Tiraj 54.000 ex. Hîrtie tipar înalt ilustraţii 16/540×840 de 80 G/m^2 Coli de tipar 15. C. Z. pentru biblioteci mari 459 — 5„19". C.Z. pentru biblioteci mici 459.

Întreprinderea poligrafică „Informaţia", str. Brezoianu nr. 23–25, Bucureşti.

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

I.P.I c. 512

